

**İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI
VE FİNANSAL YÖNELİMLERE
ETKİSİ: MANİSA DİYANET
PERSONELİ ÖRNEĞİ**

Nihat GÖRÜCÜ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emin UZ
Haziran, 2023
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI
VE FİNANSAL YÖNELİMLERE ETKİSİ:
MANİSA DİYANET PERSONELİ ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Nihat GÖRÜCÜ

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Emin UZ

AFYONKARAHİSAR 2023

ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Yönetimlere Etkisi: Manisa Diyanet Personeli Örneği” adlı çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde bilimsel etik kurallara ve atıf gösterme ilkelerine riayet ettiğimi belirterek aksi bir durumun tespiti hâlinde sorumluluğun tamamen bana ait olduğunu kabul, beyan ve taahhüt ederim.

12/06/2023

İmza

Nihat GÖRÜCÜ

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ENSTİTÜ ONAYI

Öğrencinin	Adı- Soyadı	Nihat GÖRÜCÜ
	Numarası	190669210
	Anabilim Dalı	İşletme Anabilim Dalı
	Programı	Katılım Bankacılığı
	Program Düzeyi	☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐ Sanatta Yeterlik
Tezin Başlığı		İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Yönelimlere Etkisi: Manisa Diyanet Personeli Örneği
Tez Savunma Sınav Tarihi		13.06.2023
Tez Savunma Sınav Saati		13:00

Yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez, Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek ☒oy birliği – ☐oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

Bu tez, Enstitü Müdürlüğünce kontrol edilerek, elektronik imza kullanılarak onaylanmıştır.

ÖZET

İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI VE FİNANSAL YÖNELİMLERE ETKİSİ: MANİSA DİYANET PERSONELİ ÖRNEĞİ

Nihat GÖRÜCÜ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI

Haziran, 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Emin UZ

İslami Finans Okuryazarlığı ve Finansal Yönetimlere Etkisi: Manisa Diyanet Personeli Örneği” Adlı tez çalışmamızda günümüz finansal sistemi içerisinde büyük bir çoğunluğunu oluşturan faizli bankacılık ile faizli finansman çeşitlerinin yanında sistem içinde azda olsa İslami kurallar ve İslam ticaret hukuku ile varlığını gösteren Katılım bankaları ve onların finansman ürünleri de yer almaktadır. Konvansiyonel bankalar ile Faizli ekonomik sistem içerisinde sadece finansman çeşitlerinin yanında birçok piyasa ve ticari alışverişin finans okuryazarlığı incelenmiş ve araştırılmıştır. Ele aldığımız çalışmamızda Faizli sistem karşısındaki İslami duyarlılık sahibi kişi ve kurumların kendine has İslam iktisadı kriterleri ile oluşmuş bir finansal okuryazarlığın edinilmesini inceledik. Özellikle İslami duyarlılığı olan kişiler, İslami finans okuryazarlık ve bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu durumlarda ilk başvurdıkları kişi yâda kurum Diyanet İşleri Başkanlığı Personeli ile Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı olan taşra ve merkezlerde yer alan temsilcilikleridir. Manisa ili Diyanet İşleri Başkanlığı’nda görev yapan personelin; teşkilattaki görev süreleri, cinsiyetleri, eğitim düzeyleri ve unvanları referans alınarak yapılan anket çalışmamızda sorular sorulmuştur. Yaptığımız anket çalışması ile personelin İslami finans okur yazarlığı konusundaki bilgi ve farkındalıklarını ölçülerek bir veri ortaya konmuştur. Edindiğimiz bulgular görev süreleri, unvan, cinsiyet ve eğitim seviyelerindeki farklılık ile İslami okuryazarlığın ne düzeyde olduğu ve Katılım Bankalarının finansman çeşitlerine vukufiyetleri ile kendilerine gelen finansman çeşidi ve İslami Finans sorularına cevapları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisat, İslami Finans, finans okuryazarlığı, Katılım Bankacılığı

ABSTRACT

ISLAMIC FINANCIAL LITERACY AND ITS EFFECT ON FINANCIAL DIRECTIONS: THE EXAMPLE OF MANISA RELIGIOUS PERSONNEL

Nihat GÖRÜCÜ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF BUSINESS ADMINISTRATION**

June, 2023

Advisor: Assist. Prof. Dr. Emin UZ

Islamic Finance Literacy and its effects on Financial Managements: In our study which is titled as “Sample for Presidency of Religious Affairs Staff Members of Manisa”, we discuss not only about interest based banking and different kinds of interest based financing products which compose most of the current financial system, but also Participation Banks and their financial products which sustain existence through, albeit partly, Islamic rules and Islamic commercial law. Besides the Conventional banks and variety of mere finance providers within an Interest based economic system, financial literacy of many markets and commercial trading is examined and researched into. In the study of which we are dealing, we have studied an acquisition of a financial literacy which is created by the realities of people and institutions having exclusive Islamic sentiments against Interest based system. The people especially with Islamic sentiments when lacking Islamic financial literacy and knowledge refer to the Staff of Religious Affairs or the provincial/metropolitan centers of the institution itself as a first course of action. Questions have been asked in our questionnaire by taking reference of service time, genders, education level and titles of the personnel who work at the Presidency of Religious Affairs for Manisa Province. Through the questionnaire which is undertaken by us, a data is produced by measuring Islamic finance literacy knowledge and awareness of the personnel. As a result of the outcomes of the questionnaire; service time, title, gender and differences in education level together with the current level of Islamic Finance Literacy of the Personnel of Presidency of Religious Affairs for Manisa and questions regarding the financing types implemented in Participation Banks and financing instruments such as stock market, crypto money and to what extent they are aware of these instruments have been researched into.

Keywords: Economics, Islamic Finance, Financial Literacy, Participation Banking

ÖN SÖZ

Eğitim hayatımın en başından ve her safhasında bana okumam ve ilim tahsil etmem noktasında dua ve desteklerini benden esirgemeyen muhterem babama, anneme ve kıymetli ablam ve ağabeylerime çok minnettar ve müteşekkirim. Ayrıca Kur'an İlmini lafzen öğretip hıfz ettiren merhum Hafız İrfan ÇETİN hocama rahmet ve şükranlarımı sunuyorum.

Bu meşakkatli tez sürecimde bana her zaman destek olan ve duaları ile beni diri tutan değerli eşim ve iki cihanda yol arkadaşım Ayşe GÖRÜCÜ' ye, tez sürecince vakit ayırmada zorlandığım göz aydınlığım ve biricik evladım Muhammed Asaf'a çok teşekkür ederim.

Tezimin her safhasında tecrübe ve enerjisiyle bana yol gösterip hem hocalık hem de ağabeylik yapan kıymetli hocam Dr. Emin UZ' a, Değerli tavsiye ve destekleri için Prof. Dr. Abdullah KESKİN, Doç. Dr. Muhammet Fatih CANBAZ ve Dr. Münir Yaşar KAYA ile çalışma sürecince desteğini aldığım Doğan ÖZTÜRK' e ve adını yazamadığım tüm kıymetli dostlarıma, en derin saygı, hürmet ve muhabbetlerimle şükranlarımı arz ederim.

Nihat GÖRÜCÜ
2023, Afyonkarahisar

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK VE BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI	ii
ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLOLAR LİSTESİ	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM İKTİSADININ TEMEL KAYNAKLARI VE İLİŞKİLİ OLDUĞU FIKHİ KAVRAMLAR

1. İSLAMİ İKTİSADIN TEMEL İLKELERİ	8
2. İSLAMİ FİNANSMAN MODELLERİ	10
2.1. MUDÂREBE	11
2.2. MUŞÂREKE	12
2.3. MURÂBAHA	13
2.4. İCÂRE	14
2.5. SELEM	15
2.6. İSTİSNÂ	16
2.7. TEVERRUK.....	17
2.8. VEKÂLET	18
2.9. KARZ-I HASEN	18
3. KATILIM BANKACILIĞI	20
3.1. KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMI VE TARİHÇESİ.....	20
3.2. KATILIM BANKALARININ TERCİH EDİLME SEBEPLERİ	21
3.3. İSLAM İKTİSAT LİTERATÜRÜ	22

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL OKURYAZARLIK VE İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI

1. FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN TANIMI	25
2. FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ VE ÖLÇÜM KRİTERLERİ ÖNEMİ	26
3. FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN ARTTIRILMASI VE DOĞURACAĞI SONUÇLAR.....	28
4. BİREYSEL REFAHA ETKİLERİ	28
5. FİNANSAL SİSTEME VE EKONOMİYE ETKİLERİ.....	29
6. FİNANSAL OKURYAZARLIK ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR	31
7. FİNANSAL OKURYAZARLIK ALANINA DAİR TEKLİFLER.....	48
8. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI	50
8.1. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞININ KAVRAMSAL ANALİZİ	50

8.2. İSLAM EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ	51
8.3. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞININ FİNANSAL TERCİHLERE ETKİSİ	53
8.4. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞININ ARTTIRILMASI İÇİN YAPILMASI GEREKEN ÇALIŞMALAR.....	55
8.4.1. Dünya’da İslami Finansal Okuryazarlığın Farkındalığını Arttırmaya Yönelik Çalışmalar.....	55
8.4.2. Türkiye’de İslami Finansal Okuryazarlığın Farkındalığını Arttırmaya Yönelik Çalışmalar	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYANET PERSONELİ İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ

1. GEREÇ VE YÖNTEM	59
1.1. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ.....	59
1.2. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI	59
1.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	60
2. BULGULAR	60
SONUÇ VE ÖNERİLER	68
KAYNAKÇA.....	71

TABLÖLAR LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1. İslami Finansman Modelleri ve Uygulama Alanları	19
Tablo 2. Katılımcıların Betimleyici Özelliklere Göre Dağılım Tablosu	60
Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikler Dışındaki Sorulara Verdikleri Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	61
Tablo 4. Size Yöneltilen Sorular Genelde Hangisidir?	62
Tablo 5. Katılımcıların Temel Finansal Ürünler/Araçlara İlişkin Bilgi Düzeyi	63
Tablo 6. Cinsiyet ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin Ki-Kare Analizi	64
Tablo 7. Eğitim ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin Ki-kare Analizi	65
Tablo 8. Eğitim ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin Ki-kare Analizi	65
Tablo 9. Görev Süresi ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin ki-kare Analizi	66
Tablo 10. Betimleyici İstatistikler.....	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. Mudârebe Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	11
Şekil 2. Sürekli Muşâreke Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	13
Şekil 3. Azalan Muşâreke Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	13
Şekil 4. Murâbaha Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	14
Şekil 5. İcâre Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	15
Şekil 6. Selem Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	16
Şekil 7. İstisnâ Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	17
Şekil 8. Teverruk Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi	18

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AAOIFI: İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu
ABD: Amerika Birleşik Devletleri
IDB: İslam Kalkınma Bankası
IFSB: İslami Finansal Hizmetler Kurulu
IIFM: Uluslararası İslami Finansal Market
IRTI: İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü
İİBF: İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
KATÜ: Karadeniz Teknik Üniversitesi
KOBİ: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KMO: Kaiser-Meyer-Olkin
OECD: Organisation for Economic Co-operation and Development
R.A.: Radiyallahu Anh
S.A.V: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
SESTRIC: İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Merkezi
TKBB: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
WGC: Dünya Altın Konseyi
WIBC: Dünya İslami Bankacılık Konferansı

GİRİŞ

İslam'ın ekonomik yapısı, mevcut ekonomik yapıdan farklı bir mantığa dayanmaktadır ve bu yapıyı anlamak için bu mantık çerçevesinde bakmak gerekir. Özellikle Kur'an'da anlatıldığı şekilde ölçüldüğünde çok farklı bir ekonomik yapının temellerin olması dikkat çekicidir. Ele alınan insan modeli, üretim faktörlerinin farklı değerlendirilmesi, belirli mal ve hizmetlerin üretiminin yasaklanması, belirli ekonomik faaliyetlerin kısıtlanması, her faaliyetin ahiret yörüngesini temsil etmesi günümüz insanından çok farklıdır.

Bu durum, İslam dininin ekonomik yapısının, İslam dininin özellikleri dikkate alınarak incelenmesini ve değerlendirilmesini gerektirmektedir. Çünkü bu yapılmazsa İslam'ın ekonomik yapısının mantığı anlaşılamayacak ve doğru bir değerlendirme yapmak zor olacaktır (Eren, 2013: 38-39).

Kapitalizm veya sosyalizm gibi diğer ekonomik yapılarda, ekonomik hayat hayatın diğer alanlarından ve evrelerinden bağımsız olarak ele alınır. İslam'da ise ekonomik hayat diğer alanlarla iç içe geçmiş, birbirine bağlı ve ayrı düşünülmesi ve düşünülmesi mümkün değildir. Bunu yapmamak, İslam'ın ekonomik doğasının tam olarak anlaşılmasını engelleyecektir. Mesela zekâtla ilgili olan bir âyet, aynı zamanda namaz, ahirete iman, Allah'a iman ve O'na şükretmek vb. itikâdî konular veya ibadetlerden de bahsedebilir. Bütün bu meseleler İslam'da o kadar iç içe geçmiştir ki, birbirinden ayırmak ve ayrı ayrı ele almak mümkün değildir (Eren, 2013: 39; Öztürk, 2013: 32).

İslam, insanı madde ve mânâ olarak bir bütün olarak görmüş ve insanın güzel ahlakla donatılmasını istemiştir. Bu nedenle insanlara sürekli olarak maneviyatı hatırlatmakta ve ahiret zaferi için gerekli gördüğü ahlaki niteliklerden bahsetmektedir. İslam'ın dünyaya ve ahirete nasıl baktığını ve insanlarla ilişkisini incelemek bu konuyu daha iyi anlamak için gereklidir. Ayrıca infak anlayışı, İslam inancına dayalı bir ahiret ve insan modeli oluşturma süreçleriyle birlikte ilerlemiştir.

Bu bağlamda söz konusu modeller birbirini desteklemiş ve tamamlamıştır. Infak anlayışının oluşabilmesi için ahirete inanan ve buna göre hareket eden insanların olması gerekir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, ortaya çıkan anlayış bir süreç olarak görüldüğü takdirde 23 yıllık nübüvvet dönemiyle birlikte ele alınmalıdır. Zira İslam, öngördüğü ekonomi modelini ahiret merkezli oluşturmuştur. Yani öldükten sonra dirilmeye olan

inanç aynı zamanda İslam'ın dünya hayatındaki bütün evrelerin nizamında bir sigorta görevi görmektedir. Bu emniyet sistemi yapılan bütün işlerde ahireti düşünmeyi zorunlu kılar. Sonuç itibari ile de alanımız olan İslam iktisadi yapısı kıyamete kadar hükümleri ile insanların hem dünyada hem de ahirette mutluluğunu ve kârını hedeflemektedir. Hemen hemen bütün hadis kitaplarında yer alan “Ameller niyetlere göre değer kazanır” düsturu ekonomik manada da kullanılması gereken en önemli İslami argümanlardan biridir. Bu düsturdan hareketle İslam'da bir insanın tamamen dünyaya dönmesi ve ahireti unutmaması kabul edilemez sonucu çıkartılabilir. İnsan niyet etmiş olduğu dünya mekânında niyetini sağlam tutup çalışmalı, hedeflediği ahiret hayatı için elinden gelen gayreti sergilemeleridir. Yine hadislerde çokça zikredildiğine göre iki dünya hayatının fâsılası sadedinde olan kabirde kişinin karşılaşacağı ilk sorunun “malını nereye harcadın?” şeklinde olması ekonomik yapının ahiret hayatına ket vurduğu düşüncesini çürütmektedir. Bu inanç ve düşünce, İslam'ın en temel fikirlerinden biridir ve dini hayat kadar ekonomik hayatı da etkiler.

Bu bağlamda İslam'ın temel kaynakları ahireti şekillendirme amacı taşıdığı kadar dünya hayatında sosyal ve iktisadi yapıyı güçlendirecek hükümler de içermektedir. Söz konusu kaynaklardan ilham alan İslam iktisadi, İslam düşüncesinin ekonomi alanında tanımladığı bir dizi ilke, yöntem ve uygulamaları içermektedir. İslam ekonomisi, İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an ve Hadis'e göre İslam toplumunun ekonomik düzenini sağlamak için ilke, kural ve mülâhazalar sunar. Bu nedenle bahsi geçen sistem İslam dünyasının tarihsel gelişimi boyunca çeşitli yorumlara ve uygulamalara sahip olmuştur. Yorumlanan bu ilkeler arasında adalet, hürriyet, iktidar hakkı, paylaşma, yardımlaşma, sadaka ve tefecilik gibi kavramları saymak mümkündür. Örneğin Kur'an'da insanların mallarını adaletle paylaşmaları, zekât vermeleri, fakirlere ve muhtaçlara sadaka vermeleri gerektiği vurgulanmıştır.

Aynı zamanda ribâ (faiz) yasağı İslam iktisadının ilk dönemlerinin önemli bir ilkesidir. Kur'an'ın bu konudaki yaklaşımı şöyledir: “Mallarını Allah yolunda harcayanlar, Allah yolunda diktikleri bir bahçe gibidir ve onlardan yüz çevirenler zarar görmezler. Kesinlikle Yaptıklarınızı işiten ve en iyi bilen Allah'tır (Bakara, 2/267).

İslam dininin ilk temel kaynağı Kitap (Kur'an) incelendiğinde, bu dinin birçok hükmünün dünya hayatını düzenlediği görülmektedir. Elbette bütün dinler dünya hayatını düzenlemeyi amaçlar. Ancak, bu İslam'da yaygın bir durumdur. Aynı zamanda ekonomi, İslam dininde fikirlerin yoğun olarak üretildiği bir alandır. Ekonomik hayatla ilgili

tahminler Kur'an'da, Sünnet hükümlerinde ve ünlü İslam düşünürlerinin eserlerinde bulunabilir (Karahöyük, 2013: 207).

Teorik olarak İslam'ın ekonomi ile ilgili verdiği emir, yasak ve tavsiyeler ayet ve hadislerden çıkarılıp fıkıh yoluyla hüküm haline getirildiğinde İslam'ın ekonomik modeli ortaya çıkacaktır. İslam ekonomisi temel olarak Kur'an ve Sünnet ilkelerine dayanmaktadır. Bu esaslar, aile, miras, mal, devlet, bilgi ve zekât, israf ve faizin yasaklanması gibi konuların ana hatlarını belirlemiştir. Hukuk gibi, İslam ekonomisi de esnektir. Bu nedenle İslam iktisadının yöntemi esas olarak vahiy esaslarına dayansa da uygulama zaman ve mekânı göre farklılık göstermektedir. İslam iktisadının ilkeleri, kullanım hakkı üzerine kuruludur. Bu ilkeler savurganlığın ortadan kaldırılması, ekonomik ve siyasi bağımsızlığın sağlanması, mülkiyetin genişletilmesi, sosyal adalet ve refah olarak özetlenebilir. Her sistem gibi İslam da denge fikrine dayanmaktadır. Bu dengenin 3 yönü vardır: Evrenin dengesi, insanın dengesi ve toplumun dengesi (Tabakoğlu, 2008: 79). Kişi davranışını bir adanmışlık niteliği haline getirmeye çalışmalıdır. İslam ekonomisinin pratik ortamı, ibadetin bile ticarete dönüştüğü bir ortam değil, ticaretin ibadet haline gelebildiği bir ortamdır. Kendini tutkularına ve maddi eğilimlerine teslim etmemeli, kaderini unutmamalıdır. İslam İktisadi faaliyeti insanı "(yani İslami ilke ve uygulamalar hem kendi içinde hem de kendi aralarında uyum ve bütünlük gösterir. Ahlak, hukuk ve iktisat ayrılmaz bir bütündür. Bu durumda İslam iktisadının toplumla ilgili hükümleri sosyal adalet olarak ifade edilebilir.). Sosyal adaletin gerçekleşmesi için israfın önlenmesi, gelirin adil bir şekilde dağıtılması, mal ve mülkün dağıtılması ve ekonomik durumun sağlanması gerekmektedir.

Bağımsızlık ve ekonomik istikrar.İslam'ın ekonomik yapısının ortaya çıkış süreci İslam'ın ekonomik yapısı mantıksal olarak İslam'ın doğumundan sonra, yani İslam'ın doğuşundan sonra başlamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) peygamber olduktan sonra ortaya çıktığı düşünülebilir. Ama Hz. Muhammed'in hayatına baktığımızda onun (s.a.v) İslam'dan önce de İslam'a göre yaşadığını görürüz. Yani İslam'ın doğuşundan önce kendisine İslam'ı ve İslam hayatını hatırlatacak şekilde davranmış, İslam ahlakını yaşıyormuş gibi davranmıştır. Böylece bir İslam iktisadı anlayışının ortaya çıkışı aslında Hz. Muhammed peygamber olmadan önce kendini açıklamaya başladı. Hayatı boyunca İslam'ı yaşayan Peygamberimiz, İslam dinini Allah tarafından hazırlamış ve öğretmiştir. Muhammed (s.a.v) ekonomik hayatında İslam'ın ekonomik yapısına uygun yaşamış ve bu yapıya hazırlanmıştır (Eren, 2013: 34; Altüriyki, 2009: 18). Bunun ilk vahyinden sonra

kırk yaşında iken korku ve endişe içinde evine döndü ve eşi Hz. Hatice (r.a.) ile yaptığı konuşmadan bu anlaşılmaktadır. Vahiy karşısında dehşete kapılarak, yüreği titreyerek, "Beni ört" diyerek kendinden korktu. Hatice'nin (r.a.) verdiği cevap da bizim görüşümüzü doğrulamaktadır. Hiçbir şeyi olmayana kurban kesmek, misafir ağırlamak, mazlumlara yardım etmek, (insanlara) hak yolunda yardım etmek ve kimsenin kazanamayacağı (ameller) elde etmek. Hz. Muhammed (s.a.v)'in hayatı, amelleri ve ahlakı hakkında da bilgiler verilmektedir. İslam'da bunların bir kısmının farz, bir kısmının da teşvik edildiği görülecektir. Muhammed'in daha peygamber olmadan hayatından dışlanmış olması, Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamber olmadan önceki ve sonraki hayatının tutarlılığı açısından da önemlidir (Eren, 2013: 35). İslam'ın gelişinden sonra ekonomik yapının nasıl şekillenmeye başladığı, nasıl geliştiği ve bu değişimlerin toplumda ne gibi değişimlere yol açtığı önemlidir. Bu süreci tespit edebilmek için inen ayetleri ve bu ayetlere göre okunan hadis ve sünnetleri kronolojik sırayla incelemek gerekir.

Bu süreci belirlemede en önemli faktör inen ayetlerin sırasının bilinmesi ve bu ayetlerde ekonomik hayatla ilgili konuların seçimidir. Ancak tüm ayetlerin tek tek ne zaman nazil olduğuna dair kesin bir bilgi veya belge yoktur. Ancak ayetlerin ne zaman tek tek olmasa da gruplar halinde indiğine dair rivayetler bulunmakta ve bunun ışığında bazı araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmada bu tür çalışmalar dikkate alınarak şiirin menşesine göre hangi ekonomik sistemin ortaya çıktığı tespit edilmiştir.

Hangi surelerin Mekke'de hangilerinin Medine'de indiği hakkında zaten genel bilgiler mevcuttur. Ayrıca yapılan araştırmalar dikkate alınarak değerlerdeki değişimlerle birlikte ekonomik yapının nasıl evrildiği tartışılacak ve değerlendirilecektir.

Bu yüzden Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamber olduktan sonra ayetlerde geçen konular, başlıklar halinde ele alınmış ve bu başlıklar altında oluşturmaya çalıştıkları sistem incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM İKTİSADININ TEMEL KAYNAKLARI VE İLİŞKİLİ OLDUĞU FIKHİ KAVRAMLAR

İslam ekonomisi fıkıh usulü çerçevesinde ele alınmaktadır. İslam'da bilgi kaynakları süreç ilmine göre üç grupta tanımlanmaktadır. Bunlar; sağlam duyular (beş duyu), akıl ve doğru (doğru) haber. Duyuların getirdiği bilgilerin kaynağı olan ses duyuları, maddenin fiziksel yapısı hakkında bize bilgi verir. Akıl, insanların muhakeme yoluyla belirli ilkeler çerçevesinde bilgi üretmesini sağlar ve sağduyu, insan varlığının özelliği olan bir bilgi türüdür. Üçüncü kaynak, güvenilir haber, Kur'an ve sünnettir. Yani doğrudan vahiy yoluyla gelen ilahi bilgidir. Akıl ve ses duyuları insanın varlığı ve kabiliyeti ile sınırlı olduğu için güvenilir haberlere göre subjektiftir (Tabakoğlu, 2008: 55; Sarıtaş, 2013: 53).

Fıkıhta kaynaklar, birincil hükümler ve ikincil (özel) hükümler olmak üzere iki grupta ele alınır. Birincisi, İslam'ın özü olan kitap, sünnet, icma ve kıyastır. Genel kaynaklar anlamında birincil deliller olarak adlandırılırlar. İkincisi ise ikincil delillerdir, yani birinci delilde incelenen konu ile ilgili açık bir ifade olmadığında başvurulacak özel kaynaklardır (Sarıtaş, 2013: 53).

Kitap, İslami terimlerle anlaşılan Kur'an'dır. İslam'ın en büyük kaynağıdır. İslam iktisadının esasları, özellikleri ve esasları anlamına gelen fıkıh ilmi, belli yöntemlerle (tefsir usulü) büyük ölçüde ondan türemiştir. Kur'an ayetlerle ifade edilen cümleler şeklinde kısa bölümlerden oluşur. Bu bağlamda fıkıh açısından birey ve toplumla ilgili birçok hüküm bulunmaktadır (Sarıtaş, 2013: 54; Debbağolu, 1979: 27; Tabakoğlu, 2016: 54).

Sünnet, Sünnet kelimesi ile ne kastedilmektedir, Hz. Peygamberin sözleri, eylemleri ve onayıdır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir kimseyi bir şey yaparken gördüğü zaman söylediği, yaptığı veya itiraz etmediği her şey sünnetin kapsamındadır. Bu kelime örf, yol, davranış anlamlarına gelse de Sünnet geniş anlamda Hz. Peygamber'in Kur'an'ı yorumlama ve uygulama işlevi de bir yol olarak anlaşılmaktadır (Sarıtaş, 2013: 54; Debbağolu, 1979: 27-28; Tabakoğlu, 2016: 54-55; Karaman, 2010: 99). 49 3.4.3. İcma kelime anlamı olarak birlik demektir.

Fıkıhta, İslam müctehidleri (uzmanları) ortak bir karara varırlar ve dini hükümde anlaşılırlar. Bu bir tefsir şekli olmakla birlikte, Kur'an ve Sünnet çerçevesinde yapılmalıdır (Tabakoğlu, 2016: 55).

Kıyas konusunda kesin bir ifade bulunmamakla birlikte, hakkında ayet olan gibi iki durumu değerlendirmek demektir. Örneğin; İslam şarap içmeyi ilgili ayetle yasaklamıştır. Zamanın ve yerin değişmesiyle birlikte şarap dışındaki birçok içeceğin dinsel olarak kınanması ihtiyacı ortaya çıktı. Burada benzetme yoluyla sarhoşluk şarabın yasaklanmasının ana nedeni olarak belirlenmiş ve bu neden diğer tüm alkollü içeceklerin bu alanda değerlendirilmesini gerekli kılmıştır (Saritaş, 2013: 54; Debbağolu, 1979: 29; Tabakoğlu, 2016: 55).

Örf ve Adetler (Gelenek); Örf ve adetler de İslam'ın ikincil kaynaklarıdır. Kur'an'ın bir ayetinde mağfiret (rahatlık) yolunu seçiyorsunuz, (İslam'a) uygun olanı emrediyorsunuz ve cahillerden yüz çeviriyorsunuz. Örf ile emretmek ister (Araf, 7/199). Ancak burada örf ile kastedilen, İslami hükümlere aykırı olmamalıdır. Bunu sağlarsa o zaman örf ikincil deliller arasında yerini alır. Çünkü Hanefi mezhebinde örfi hukuk adı altında dini esasların değerlendirilmesinde delil olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bir İslam toplumu olan Osmanlı Devleti'nin örf ve adetleri de İslam hukukunun kaynağı olarak kullanılmıştır (Tabakoğlu, 2008: 58).

Sözlükte sevmek, güzellik bulmak anlamına gelen istihsan, fıkıh usulünde kolaylık uğruna külliye reddi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre kamu yararı gözetilirse karşılaştırmadan vazgeçilir ve halk için en avantajlı olana başvurulur. Diğer bir deyişle, fayda sağlamadaki temel amaç, olası zararları önlemektir. Gerekli şartların ortadan kalkmasıyla istihsan çerçevesinde amel etme hakkını kaybeder (Saritaş, 2013: 56; Debbağolu, 1979: 31; Yılmaz, 2011: 205; Tabakoğlu, 2016: 57).

Örf ve Adetler (Gelenek); Örf ve adetler de İslam'ın kaynaklarıdır. Kur'an'ın bir ayetinde mağfiret diliyor, doğru olanı (İslami) emrediyor ve cahillerden yüz çeviriyorsunuz. Özel bir düzen yapmak istiyor (Araf, 7/199). Ancak burada örf ile kastedilen, İslam ahlakına aykırıdır. Bunu sağlarsa örf deliller arasında yerini alır. Çünkü Hanefi mezhebinde örfi hukuk adı altında dini esasların değerlendirilmesinde delil olarak kullanılmaktadır. Ayrıca İslam toplumu olan Osmanlı Devleti'nin örf ve adetleri de İslam'ın doğuşunda kaynak olarak kullanılmıştır (Tabakoğlu, 2008: 58).

Sözlükte referans bulmak, güzellik bulmak anlamına gelen istihsan, fıkhıta makam uğruna bütünün reddi olarak elde edilir. Buna göre kamu kullanımına gelince karşılaştırma iptal edilerek kamuya en uygun şekilde uygulanır. Diğer bir deyişle, fayda sağlamadaki temel amaç, olası zararları önlemektir. Gerekli zorunluluk ortadan kalktığında istisan yarışmasına katılma hakkını kaybedersiniz (Saritaş, 2013: 56-57; Debbağoglu, 1979: 32-33; Tabakoğlu, 2016: 58).

Mütekabiliyet (Karşılıklılık) İslam dünyasında özellikle dış siyaset ve uluslararası ticaret konularında kendisine başvurulmuş bir kaynaktır. Hz. Ömer'in vergi alınması ile ilgilenen sorumlu kimseye yabancı tüccarlardan, onların mensup oldukları devletin Müslüman tacirlerden aldığı kadar vergi alması gerektiğini söylemesi buna örnek olarak verilebilir (Saritaş, 2013: 57; Debbağoglu, 1979: 33; Tabakoğlu, 2016: 58).

Devletin koyduğu kanunlar, din ile çelişmediği sürece her hukuk sisteminde olduğu gibi İslam'ın da uymak istediği kurallardır. Bu kanunlar kaldırıldıklarında Müslümanların bunlara riayet yükümlülüğü de ortadan kalkar (Saritaş, 2013: 57; Debbağoglu, 1979: 34; Tabakoğlu, 2016: 58).

Sahabe Kavli; İslam öncesi ilahi dinler peygamberlerin, peygamberlere sunduğu hükümlerden İslam'a aykırı olmayanlar, bazı fıkıh âlimleri tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Bu âdetlerden bazıları İslam tarafından tanımlandığı için devam etmiştir. Çoğu âdet olarak kabul edilmektedir (Debbağoglu, 1979: 34; Tabakoğlu, 2016: 59).

İçtihad; Sözlükte çalışmak, zor işleri yapmak ve tamamlamak için her türlü çabayı göstermek demektir. Terim olarak, Kur'an ve Sünnet'te açıkça belirtilmeyen veya yoruma açık hususlarda ehil kimseler (müctehidler) tarafından hüküm verilmesi işlemidir. Müctehidler, hüküm kaynağı olarak İslami kaynakları kullanmaktadırlar (Saritaş, 2013: 58; Debbağoglu, 1979: 34-35; Tabakoğlu, 2016: 59).

Tasavvuf ve Ahlak; Daha önce de belirttiğimiz gibi İslam ve önceki iktisadi düşünce sistemleri ahlak ve din ile birlikte ele almıştır. Temellerini Kur'an ve Sünnet'ten alan ve İslam'ı belli şekillerde yaşama ve yaşatma fikrine sahip olan tasavvuf; ahlakı her zaman takipçilerinin ayrılmaz bir parçası olarak görmüşlerdir. Hicri 5. yüzyılda ortaya çıkan "tasavvuf" fikri, 5. yüzyıldan itibaren kurdukları kurumlarla İslam dünyasının dört bir yanında geniş halk kitleleri tarafından benimsenmiştir. Hayatın her alanını güzel ahlak ve güzel ahlakla canlandırma gayreti içinde, insanları İslam'ın emir ve yasaklarına uymaya teşvik etmişlerdir. Tasavvuf düşüncesinin etkisinde ortaya çıkan Fütüvvet

Teşkilatı, İslam'a göre halkın ekonomik hayatında önemli rol oynamıştır. Yaklaşık bin yıldır İslam dünyasında etkili olan bu akım,engin bilgi birikimi ile İslam iktisadının bir başka kaynağıdır. Devletin hemen hemen tüm dünyada yürüttüğü “vergi toplama” gibi bir eylem, tasavvuf ve kurduğu kurumlar sayesinde sivil toplum olarak toplum tarafından rahatlıkla yürütülebilmektedir. Bu, tasavvuf ile İslam ekonomisi arasındaki güçlü bağın önemli bir göstergesidir (Sarıtaş, 2013: 58; Debbağoglu, 1979: 36; Tabakoğlu, 2016: 60-61).

Müslümanların geçmişteki ekonomik uygulamaları nasıl ve ne şekilde uyguladıkları bilinmektedir. Bu, modern dünyada ortaya çıkan yeni durumların doğru yorumlanması açısından önemlidir. Bu nedenle "tarih" İslam iktisadının temel başvuru kaynaklarından biri olarak sıralanabilir. Ayrıca tarihin doğru yorumlanması ve uygulanması; İslam iktisadını İslam'ın kendi tarihsel kaynaklarına göre değerlendirmeye bağlıdır. Aksi takdirde İslam ekonomisi İslami kapitalizme dönüşebilir. Taberî'nin "Rusul ve l'Muluk Tarihi" adlı eseri önemli bir kaynaktır. Yine bazı araştırmacılara göre coğrafya, tarih kadar İslam iktisadının da önemli kaynaklarından biridir (Debbağoglu, 1979: 36-37; Tabakoğlu, 2016: 62; Tabakoğlu, 2008: 63-64).

1. İSLAMİ İKTİSADIN TEMEL İLKELERİ

İslami finansın gerek pür anlamda gerekse ikili finans sistemi içerisinde uygulandığı ülkelerde, geleneksel finans sistemi ile benzer özelliklere ve fonksiyonlara sahip olduğu kabul edilmektedir (Küçükkocaoğlu, 2012: 27; Akın ve Ece, 2010). Tasarrufların yönlendirilmesi, finansman ihtiyacı olanların taleplerinin karşılanması ve rutin bankacılık işlemleri gibi ortak fonksiyonlara sahip olan İslami ve geleneksel finans sistemleri, amaç ve işleyiş bakımından birçok noktada ayrılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de açık bir şekilde yasak olduğu bildirilen ribâ (faiz), İslami finans sistemini geleneksel finans sisteminden ayıran en temel ilkelerin başında gelmektedir (Bayındır, 2015: 90). Geleneksel finans sisteminden farklı bir biçimde işleyen İslami finans sisteminde, kredi ve borç verme gibi finansal aracılık hizmetleri, faiz ve spekülasyona dayalı olarak gerçekleştirilememektedir (Askari vd. 2010: 80). Finansal işlemlerde adaletsizlik ve eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik olan faiz yasağı ile birlikte İslami finansı yöneten beş temel ilke bulunmaktadır (Alrifai, 2015: 117; Shanmugam ve Zahari, 2009: 8; Gait ve Worthington, 2007: 12; Warde, 2000: 135):

Ribâ (Faiz) Yasağı: Arapça sözlük anlamı “büyüme, genişleme, fazlalık veya artış” olan ribâ, İslam hukukunda ve İslam iktisadında borç veya ödünç verilen bir malın

kullanımı için fazladan yapılan ilave anlamına gelmektedir (Ayub, 2007: 52). Bir borç işleminde ön şart olarak konulan ya da borcun vadesinin uzatılması karşılığında eklenen tüm fazlalıklar ribâ olarak kabul edilmektedir (Chapra, 1985: 55). Başka bir ifade ile borç alınan/verilen mallardaki her türlü miktar artışı veya bu borç alma/verme işlemi karşılığında alınan/verilen tüm hediyeler ribâ kapsamına girmektedir (Alrifai, 2015: 100). Benzer şekilde farklı kalitedeki aynı cins malların değişiminde ortaya çıkan fazlalık da ribâ olarak kabul edilmektedir (Korkmaz, 2020: 311).

Kur'an-ı Kerim'de ribânın yasak olduğu açıkça belirtilmekte birlikte İslam hukukçuları arasında ribânın tanımından kaynaklanan görüş ayrılıkları bulunmaktadır (Ayub, 2007: 44). İslam hukukçuların çoğunluğu, herhangi bir ticari işlemde ortaya çıkan eklenmiş getirinin ribâ kapsamına girdiğini ve İslam dinine göre yasak olduğunu savunmaktadır (Erdem ve Tatlı, 2020: 8).

İslam dininde adalete dayalı bir ortam teşvik edildiğinden ribânın verimsiz ve sömürücü bir kavram olduğu kabul edilmekte ve enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik istikrarsızlıklara neden olarak ülkelerin sosyal ve altyapı gelişimlerini de engellediğine inanılmaktadır (Shanmugam ve Zahari, 2009: 8). Bazı liberal İslami düşünürler ise İslam dininin ticari faizi yasaklamadığını iddia ederek ticari sözleşmelerde uygulanan faiz oranının aşırı yüksek olmaması durumunda herhangi bir sömürü durumu ortaya çıkmadığından bu faizi, ribâ kapsamında değerlendirmemektedirler (Alamad, 2019: 12).

Risk ve Kâr-Zarar Paylaşımı: İslami finans sistemini geleneksel finans sisteminden farklı kılan en belirgin ilkelerden bir diğerinin riskin ve kâr ya da zararın paylaşımı ilkesi olduğu belirtilmektedir (Hassan ve Mollah, 2018: 23). Ticari ya da finansal bir işlemde elde edilen kârın caiz olabilmesi için zarar etme riskinin de bulunmasını gerekli kılan bu ilke, İslami finasta adil bir yatırım ortamının teşvik edildiğini vurgulamaktadır (Venardos, 2010: 63). Geleneksel finans sistemindeki kredi sözleşmelerinde sözleşmeye konu olan varlık riskten arındırılmaktayken İslami finans sisteminde taraflar arasında risk ve kâr-zarar paylaşımı yapılan işlemlerden elde edilen kazançlara izin verilmektedir (Kacır, 2020: 145). Bu ilkeye göre, bir girişim sonucu elde edilen kâr veya zararın borç veren ve borç alan tarafından paylaşılması gerekmektedir. Kâr-zarar paylaşımında, sabit bir getiri oranıyla ödünç para vermek yerine taraflar ortaklık kurarak bir girişimin kâr ve zararlarını paylaşmaktadır. İnsanları borçlu-alacaklı olmaktan ziyade ortaklık kurarak birlikte girişimde bulunmayı teşvik ettiğinden ve

karşılıklı sorumluluğun da girişimin başarılı olma ihtimalini artırdığından, bu paylaşım mekanizmasının ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği kabul edilmektedir (Askari, Iqbal, Krichene ve Mirakhor, 2012: 256).

Şeriat Onaylı Faaliyetler: İslami finans kuruluşları yalnızca Şeriat kurallarını ihlal etmeyen ve İslam dini tarafından izin verilen faaliyetlerde bulunabilmekte veya bu faaliyetleri finanse edebilmektedir. Başka bir ifade ile alkol, uyuşturucu, kumar, pornografi, faiz veya spekülasyona dayalı her türlü işlem İslami hukuk kuralları gereği yasak olduğu için bu tür faaliyetler İslami finans kuruluşlarının faaliyetlerine konu olamamaktadır (Thomas, Kraty, Cox, Oliver, Hussain, 2005: 3). Bunların yanı sıra İslam hukukuna göre bir finansal işlemin, gerçek bir ekonomik işlemle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı bir “maddi kesinliğe” sahip olması gerekmektedir (El Tiby ve Graiss, 2015: 9).

Sunulan tüm ürün ve hizmetlerin şeriat uyumlu olmasını sağlamak için her İslami finans kuruluşunun bağımsız bir Şeriat denetleme kurulu bulunmaktadır.

Sözleşme Kutsallığı: İslam dininde, sözleşme yükümlülüklerinin ve bilgilendirmelerin tam olarak yapılması kutsal bir görev olarak görülmektedir. Bu ilke ile yatırımcıların, bir girişimin riskleri, getirileri ve kâr paylaşım oranları gibi konularda tam bilgi sahibi olması ve spekülasyonların azaltılması amaçlanmaktadır. Benzer şekilde İslami hukuk ve ahlak kurallarına aykırı olarak yapılan sözleşmeler de geçersiz kabul edilmekte ve uygulanmamaktadır (Shanmugam ve Zahari, 2009: 8).

Garar (Belirsizlik) Yasağı: Ticari bir sözleşmede alım satıma konu olan mal ve hizmet ile ilgili gerekli şart ve bilgilerin yeterince net olmamasına garar adı verilmektedir. Tehlike, şans, bahis veya risk anlamlarına da gelen garar, bir sözleşmede taraflardan birinin sorumluluğunun belirsiz olması durumunu ya da bu sorumluluğun birtakım şartlara bağlı olduğu durumu ifade etmektedir. Mevcutta olmayan bir malın satışı, sonucu belli olmayan bir mal ya da hizmetin satışı gibi işlemler, İslam hukukuna göre garar içerdiğinden bu tür işlemlerden kaçınılması gerekmektedir (Ayub, 2007: 58).

2. İSLAMİ FİNANSMAN MODELLERİ

Sözleşmelerinin yapısı itibarıyla iki farklı şekilde sınıflandırılan İslami finansman modellerinin ilk kategorisinde müşâreke ve mudârebe gibi sözleşmeleri içeren ve finansal kuruluş ile müşteri arasında kâr/zarar paylaşımı yapılan ortaklık düzenlemeleri yer almaktadır. İkinci kategori ise Murâbaha, İcâre, İstisnâ, selem, teverruk ve karz-ı hasen

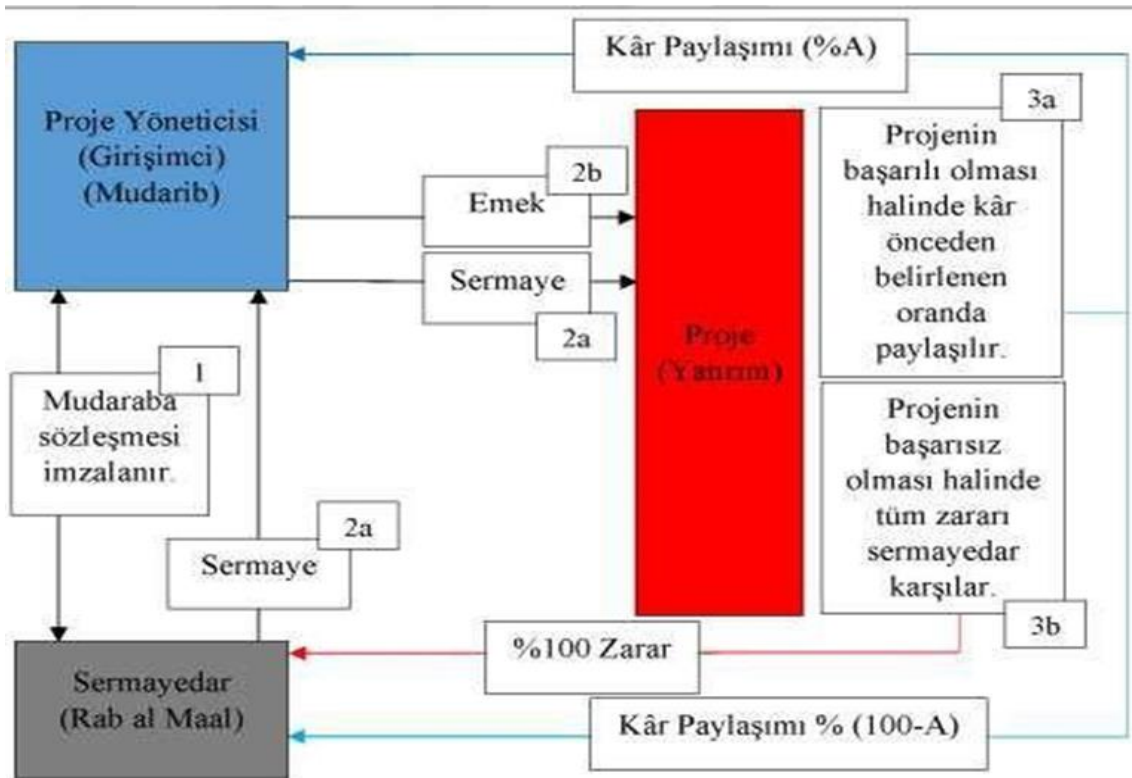
gibi satış veya kiralama sözleşmelerinden oluşmaktadır (Ernst, 2011: 21). Bu bölümde AAOIFI tarafından yayınlanan standartlarda yer alan İslami finansman modelleri18 arasında pratikte en fazla kullanılan türleri ele alınmaktadır.

2.1. MUDÂREBE

Emek ve sermaye ortaklığı anlamına gelen mudârebe, taraflardan birinin (sermayedar veya Rab al Maal) sermaye sağladığı, diğerinin (girişimci, proje yöneticisi veya mudarib) ise emeğini ve yönetimini sunduğu bir ortaklık düzenlemesinden oluşmaktadır (Ayub, 2007: 76).

Bu sözleşme türünde girişimin başarılı olması durumunda elde edilen kâr önceden belirlenen oranlarda paylaşılırken zarar halinde tüm zarar sermayedar tarafından karşılanmaktadır. Girişimin başarısızlığına emek sahibinin kötü yönetimi neden olmuş olsa bile kasıt veya ihmali olmadığı sürece bu zarardan girişimci sorumlu tutulmamaktadır (Visser, 2009: 54). Mudârebe sözleşmeleri, asimetrik bilgi, ters seçim ve ahlaki tehlike gibi sorunlardan dolayı diğer İslami finansman modellerine göre daha az tercih edilmektedir (Sapuan, 2016: 350). Mudârebe sözleşmesinin uygulanma yöntemi Şekil 1’de yer almaktadır.

Şekil 1. Mudârebe Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

Kaynak: Marifa Academy, 2014: 55.

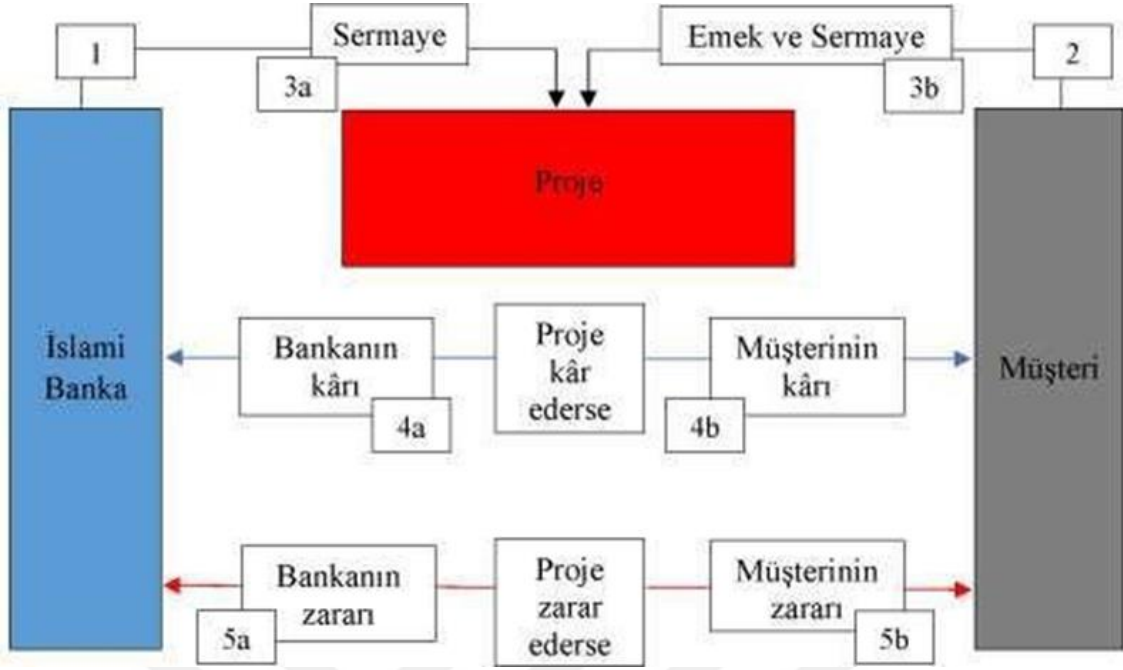
2.2. MUŞÂREKE

Sermaye ortaklığı olarak bilinen müşâreke sözleşmesinde sermayenin sağlanması ve girişimin yönetilmesinde her iki tarafın da sorumluluğu bulunmaktadır. Bu finansman modelinde kâr paylaşımı önceden belirlenen oranlarda yapılırken zarar paylaşımı sermaye payları ile orantılı olmaktadır (İbrahim, 2007: 711).

İslami finansın risk paylaşımı ilkesine temel oluşturan bu sözleşme türü, her iki tarafın bir projenin sermayesine katkıda bulunduğu, risk ve ödülleri paylaştığı bir özkaynak katılım düzenlemesinden oluşmaktadır (Alrifai, 2015: 129). Sermayedarın yönetimde yer alması ve girişimcinin sermayede payının olması, müşâreke sözleşmesini mudârebe sözleşmesinden farklı kılmaktadır (Bayındır, 2015: 95; Vogel, 2010: 55). İslami finansman modelleri arasında en kusursuz yöntem olarak kabul edilen bu sözleşme türü, sürekli müşâreke ve azalan müşâreke olmak üzere iki farklı şekilde uygulanmaktadır (Kamso, 2013: 226).

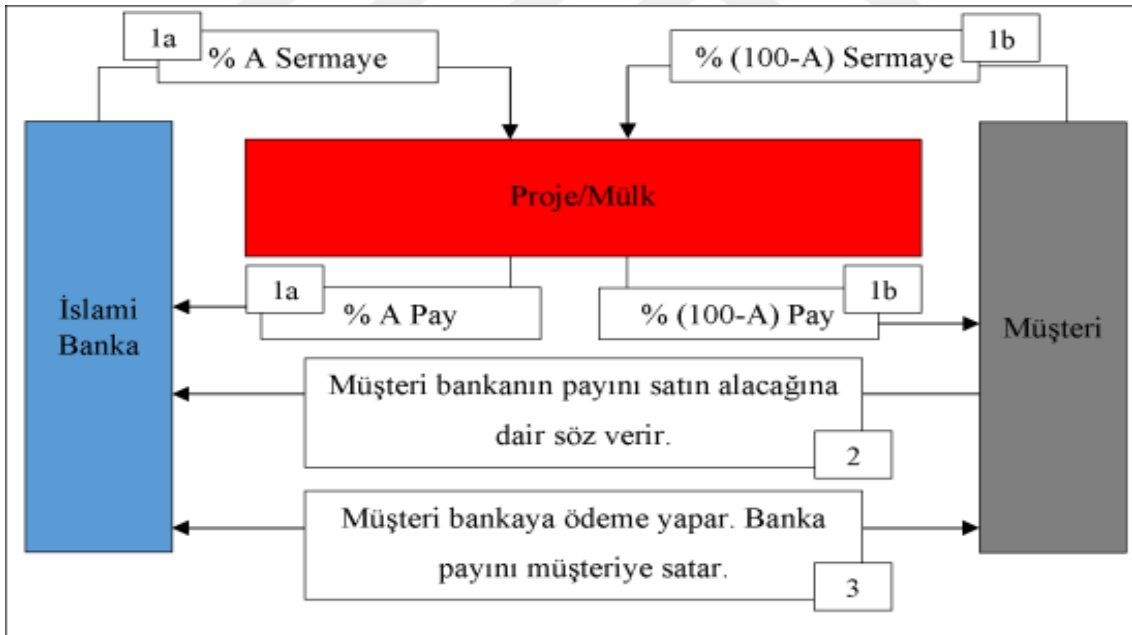
Sürekli müşâreke olarak nitelendirilen sözleşme türünde, İslami finans kuruluşu bir projenin öz sermayesine katılmakta ve katılım oranında kâr elde etmektedir. Sözleşme süresinin belirtilmediği sürekli müşâreke, daha çok fon ihtiyacı uzun süreli olan projeler için uygulanmaktadır. Azalan müşâreke sözleşmesinde ise İslami finans kuruluşunun öz sermayesinin kademeli olarak diğer ortak tarafından satın alınması şeklinde bir yöntem izlenmektedir. Genellikle konut finansmanında İcâre ve müşâreke sözleşmelerinin kombinasyonu olarak uygulanan azalan müşâreke sözleşmesinin sonunda sözleşme konusu varlık veya girişim taraflardan birinin mülkiyetine geçmektedir (Oshodi, 2014: 161). Sürekli ve azalan müşâreke sözleşmelerinin uygulanma yöntemi Şekil 2 ve Şekil 3'te yer almaktadır.

Şekil 2. Sürekli Muşâreke Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

Kaynak: Marifa Academy, 2014: 55.

Şekil 3. Azalan Muşâreke Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

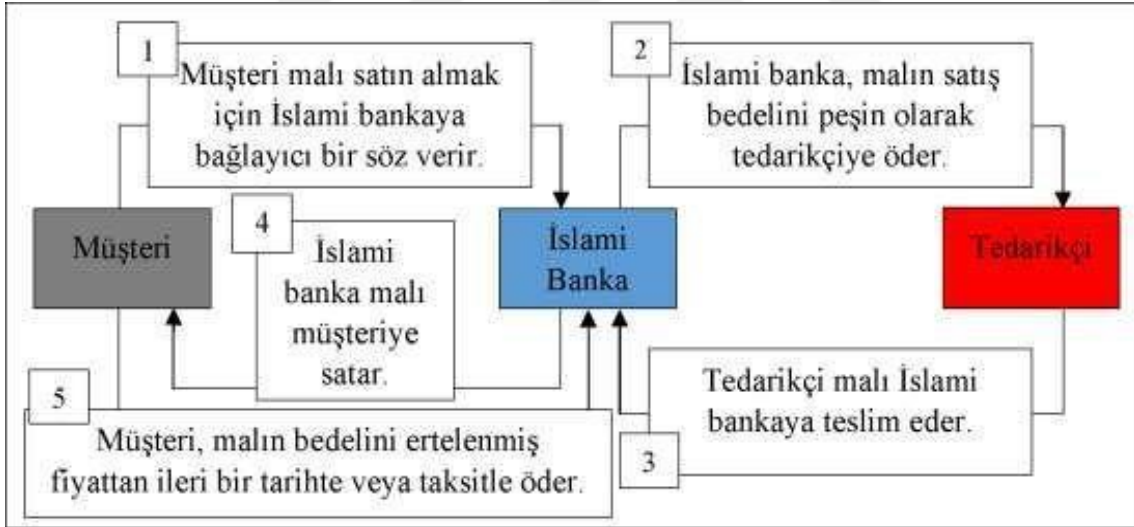
Kaynak: Marifa Academy, 2014: 55.

2.3. MURÂBAHA

İslam hukuku, vadeli satış işlemlerinde ertelenmiş bir fiyata nakit fiyat üzerinden prim ödenmesine izin vermektedir. İslami bankacılıkta bir malın maliyetinin üzerine kâr marjı eklenerek satılması şeklinde uygulanan bu yöntem, emtia ve diğer malların satın alınmasında en sık kullanılan sözleşmelerin başında gelmektedir (Alrifai, 2015: 127;

(İbrahim, 2007: 712). Bir malı satın almak için yeterli sermayesi olmayan bir girişimci veya tüketici ile fon fazlası olan sermayedar arasında yapılan Murâbaha sözleşmesinde, malın maliyeti üzerine eklenecek kâr marjı önceden belirlenmektedir. Daha sonra malı satın alan sermayedar, üzerine kârını da eklemek suretiyle girişimciye veya tüketiciye malı satmaktadır. Sözleşmenin geçerli olabilmesi için bu işlemin envanterde olan bir malın alım-satımı üzerinden yapılmaması, yani orijinal bir satış işlemi olması gerekmekte ve alım-satım konu olan ürünün sermayedarın mülkiyetine geçme şartı da bulunmaktadır. Esasen bir malın tüccar tarafından satın alınarak nihai tüketiciye satılması olan Murâbaha sözleşmesinde, bankalar gibi finansal araçların ortaya çıkmasıyla birlikte tüccarların finansörlük rolünü bankalar yerine getirmektedir (İqbal ve Mirakhor, 2011: 83). İslam âlimleri tarafından İslam hukukuna uygun olduğuna dair fetva verilen Murâbaha, geleneksel finansman yöntemlerine benzediği için eleştirilmektedir (Shawamreh, 2013: 52). Murâbaha sözleşmesinin uygulanma yöntemi Şekil 4'te yer almaktadır.

Şekil 4. Murâbaha Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

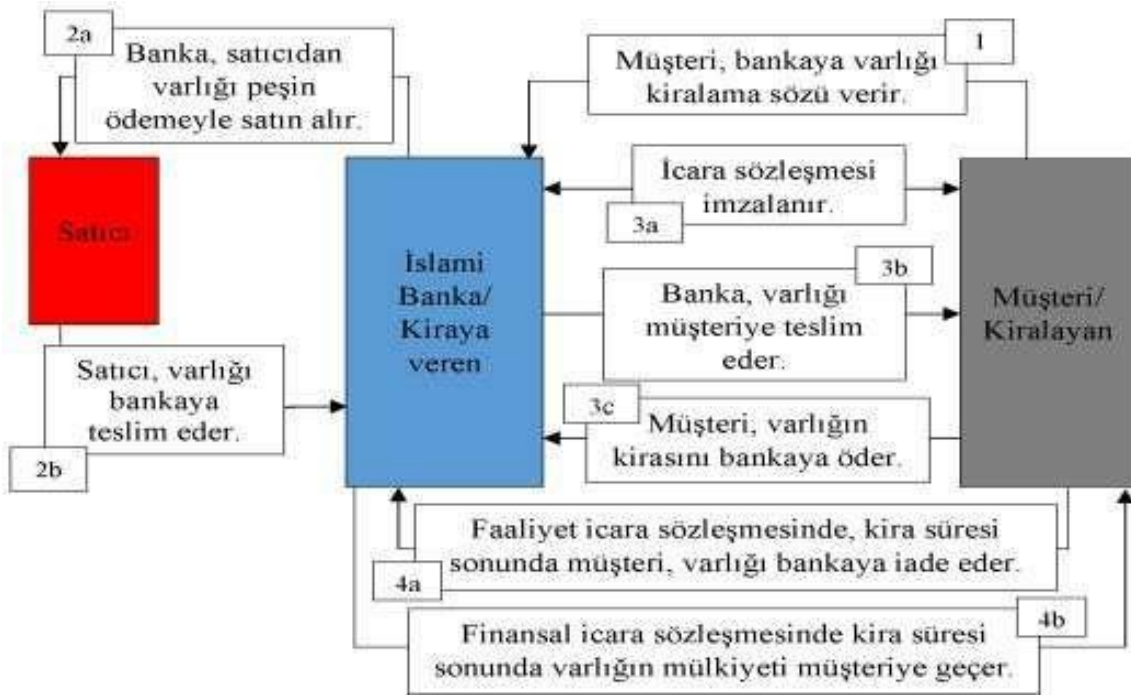
Kaynak: Marifa Academy, 2014: 42.

2.4. İCÂRE

Arapça kiralama anlamına gelen İcâre, bir varlığın intifa haklarının, varlık sahibi tarafından kiralayana belirli bir süre için ve belirli bir kira ödemesi karşılığında devredildiği sözleşme türünü ifade etmektedir (Kettell, 2011: 2). İslam hukukunda varlıkların kiralanması ve bu varlıkların belirli bir kira ödemesi karşılığında kullanılması uygun görülmektedir (İbrahim, 2007: 712). İslami finans sisteminde Murâbahadan sonra en yaygın sözleşme türü olan İcâre sözleşmesinde, kiralanın varlığın

mülkiyeti, getirileri ve (kiracıdan kaynaklanmayan) riskleri varlık sahibine ait olup kiracı varlığın sadece kullanım hakkına sahip olmaktadır (Porzio, 2010: 97). Temel olarak iki tür İcâre sözleşmesi bulunmaktadır (Alrifai, 2015: 130): Finansal İcâre sözleşmesinde kira süresinin sonunda varlığın mülkiyeti kiralayan tarafa geçerken faaliyet İcâre sözleşmesinde kira süresinin bitiminde kiralanan varlık kiraya veren tarafa iade edilmektedir. İcâre sözleşmesinin uygulanma yöntemi Şekil 5’te yer almaktadır.

Şekil 5. İcâre Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

Kaynak: Marifa Academy, 2014: 59.

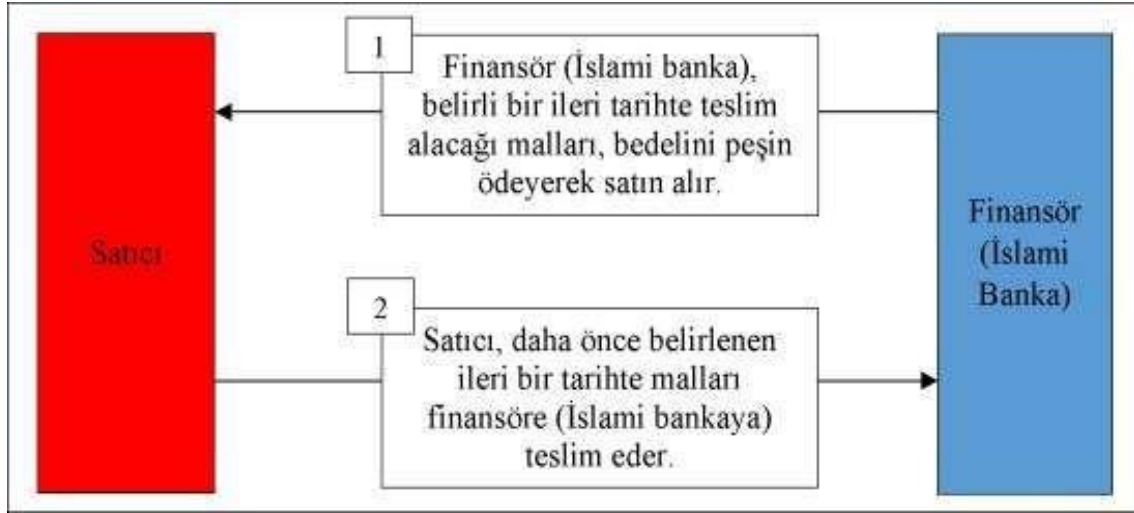
2.5. SELEM

Selem (vadeli satış), satın alınan malların ileri bir tarihte teslim edilmesine karşın mal bedelinin önceden (sözleşme sırasında) ödendiği bir satış sözleşmesidir (Molyneux ve Iqbal, 2005: 172). Genellikle tarım ve sanayi sektöründe uygulanan selem sözleşmesinin geçerli olabilmesi için sözleşmeye konu olan malın piyasada bulunan bir mal olması, kalitesi, miktarı, teslim tarihi ve teslim yeri gibi hususların taraflar arasında anlaşmazlığa neden olmayacak şekilde kesin olarak belirtilmesi ve mal bedelinin tamamının peşin olarak ödenmesi gerekmektedir (Said, 2008: 17). Bunun yanı sıra altın ve gümüş gibi değerli madenler ve para birimlerinin selem sözleşmesinde alım-satımına konu olması yasaktır (Kettell, 2011: 101). İslami finans kuruluşları bu uygulamada, sözleşmeye konu olan malın fiyatının teslim tarihinde düşme ihtimaline karşılık riski azaltmak amacıyla genellikle üçüncü bir taraf ile başka bir selem sözleşmesi yapmaktadır.

İlk sözleşmede alıcı konumunda olan İslami finans kuruluşu, paralel selem adı verilen yeni sözleşmede satıcı konumunda bulunmaktadır.

Ancak ilk sözleşmede ortaya çıkabilecek herhangi bir olumsuzluk durumunda (malın teslim edilememesi veya geç teslim edilmesi gibi) üçüncü tarafın mağduriyet yaşamaması için paralel selem sözleşmenin yükümlülüklerinin ilk sözleşmeden farklı olması gerekmektedir (Salem, 2013: 55). Selem sözleşmesinin uygulanma yöntemi Şekil 6'da yer almaktadır.

Şekil 6. Selem Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

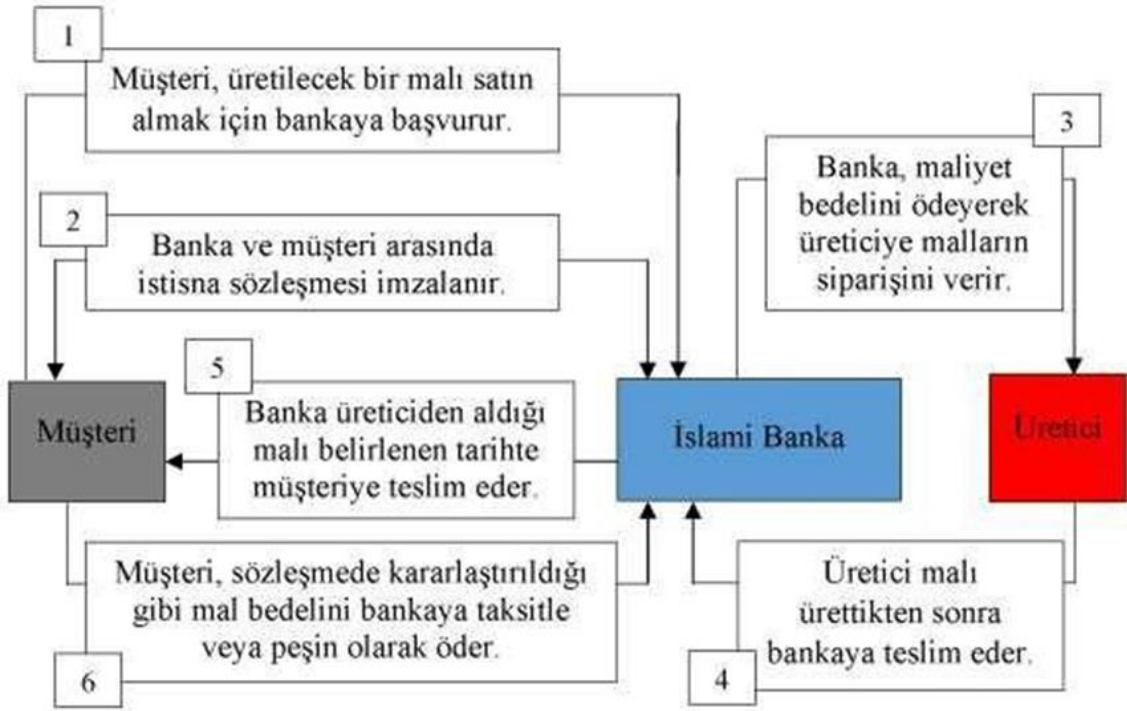
Kaynak: Alrifai, 2015: 132.

2.6. İSTİSNÂ

İstisnâ, bir malın ertelenmiş teslimini sağlayan bir değişim sözleşmesi anlamına gelmektedir (Shanmugam ve Zahari, 2009: 35). Genellikle yol, elektrik santralleri ve bu tür yoğun finansman gerektiren büyük projelerin inşası üzerine kurulan bu sözleşmelerde birden fazla İslami finans kuruluşu projeye ortak olabilmektedir (Alrifai, 2015: 133). Bir İstisnâ sözleşmesi, teslimatı daha sonra yapılacak olan ve sözleşme döneminde var olmayan, alıcının istediği özelliklere göre bir malın üretilip belirlenen fiyattan satılmasını içermektedir (Mirakhor ve Bacha, 2013: 69). İstisnâ ve selem finansman yöntemleri, “sözleşmeye konu olan malın var olmaması” açısından benzer olmakla birlikte aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır (Ayub, 2007: 270). İstisnâya konu olan mal, henüz var olmayan ve üretilmesi gereken bir mal olmalıdır. Selem sözleşmesi ise piyasada mevcut olan bir mal üzerinden yapılabileceği gibi mevcutta olmayan, üretilmesi gereken bir mal da olabilmektedir.

İstisnâ sözleşmesinde malın ücreti peşin, avans veya vadeli olarak ödenebilirken selem sözleşmesinde malın ücretinin tamamının peşin ödenmesi gerekmektedir. Selem sözleşmesi muadili olan mallar için yapılabilirken İstisnâ sözleşmesinde tamamen özgün bir mal üretilmesi zorunluluğu bulunmaktadır. İstisnâ sözleşmesinde teslimatta bir gecikme yaşanması durumunda malın fiyatı alıcının lehine düşürülebilirken selem sözleşmesinde bu durumun cezası olarak sadaka verilmesi uygun görülmekte ve alıcı lehine bir fayda söz konusu olmamaktadır. Selem sözleşmesi imzalandıktan sonra her iki tarafın rızası olmadan sözleşme feshedilememektedir. Ancak İstisnâ sözleşmesinde üretime başlanılmamışsa taraflardan herhangi biri sözleşmeyi feshedebilmektedir. İstisnâ sözleşmesinin uygulanma yöntemi Şekil 7’de yer almaktadır.

Şekil 7. İstisnâ Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

Kaynak: Marifa Academy, 2014: 50.

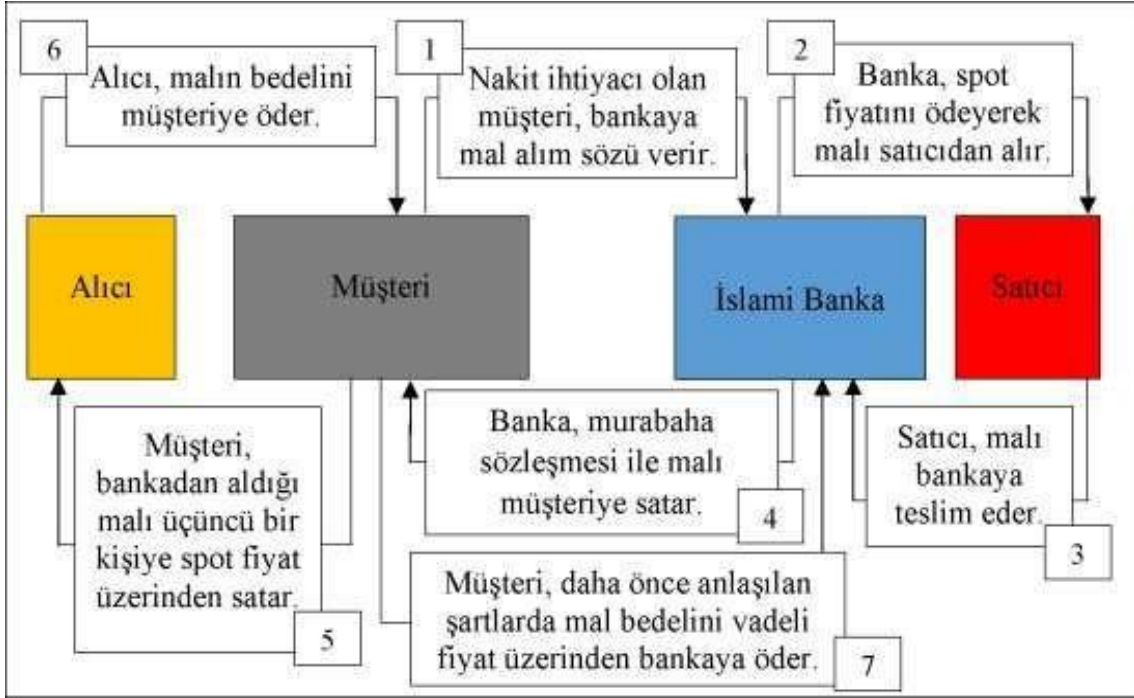
2.7. TEVERRUK

Tevrük, taksitle satın alınan bir malın nakit satışı anlamına gelmektedir (Krichene, 2012: 637). Ters Murâbaha olarak bilinen tevrük yöntemi iki ayrı işlemin gerçekleştirilmesiyle oluşturulan nakit borçlanma mekânizması olup piyasadaki nakit akışının düzenlenmesi açısından önem arz etmektedir (Thomas ve Cox, 2005: 175).

Bu yöntem, bir malın satın alınıp, nakit olarak daha düşük bir fiyata, ilk satıcı dışında üçüncü bir kişiye satılması şeklinde uygulanmaktadır (Lahsasna, 2014: 94). Tevrük sözleşmesi, İslami bankacılık piyasasında geleneksel finans sistemindeki faiz

tabanlı ihtiyaç ve ticari kredileri için alternatif finansman yöntemi olarak yaygın biçimde uygulanmaktadır (Alamad, 2019: 130). Gerçek veya tüzel bir kişinin herhangi bir varlığa sahip olmadan finansman sağlamanın bir yolu olan teverruk finansman yönteminin gerçek manada bir ekonomik faydası olmadığını iddia eden bazı İslam hukukçuları bu finansman yöntemi konusunda fikir ayrılığı yaşamaktadır (Alrifai, 2015: 136). Teverruk sözleşmesinin uygulanma yöntemi şekil 8’de yer almaktadır.

Şekil 8. Teverruk Sözleşmesinin Uygulanma Yöntemi

Kaynak: Marifa Academy, 2014: 45.

2.8. VEKÂLET

Kelime anlamı “*korumak*” olan vekâlet, bir kişinin işlerinin başka bir kişi tarafından temsil edilmesini ifade etmektedir (Omar, vd., 2013: 114). Vekâlet, bir kişinin (asıl) kendi adına hareket etmesi için başka birini işe aldığı, yani belirli bir görev için onu temsil etmesi amacıyla işe aldığı bir sözleşme türü olarak bilinmektedir (Molyneux ve Iqbal, 2005: 173). Vekâlet bir ortaklık sözleşmesi olmadığından önceden belirlenen bir ücret karşılığında başkası adına işlem yapmaya vekil tayin edilen kişinin başarılı olup olmadığına bakılmaksızın kâr ya da zarara katılması söz konusu olmamaktadır (İbrahim, 2007: 716).

2.9. KARZ-I HASEN

Karz-ı Hasen, faiz veya kâr payı ödemesi olmadan ihtiyaç sahiplerine verilen ve sadece anaparanın ödenmesi yeterli olan yardımsever finansman türünü ifade etmektedir

(Wouters, 2013: 152). Daha çok çiftçilere, küçük işletmelere veya yoksul tüketicilere yönelik olan bu finansman türüne örnek olarak Pakistan hükümetinin, ileri düzeyde eğitim gören öğrencilerin yararlandığı finansman uygulaması örnek verilebilir (Visser, 2009: 62). Bu finansman yönteminde, finansmanın vadesine veya tutarına göre değişmeyen bir hizmet ücretinin tahsiline izin verilmektedir (El Tiby ve Grais, 2015: 17).

Karz-ı hasen uygulaması eskiden bu zamana kadar Müslümanların maddi açıdan sıkıntılı zamanlarında birbirlerine yardım etmelerine, dertleriyle hem hal olmalarına ve karşılıklı sevgi ve güvencin artmasına aracı olmasıyla ön plana çıkmaktadır. İslam dini öğretileri incelendiğinde Müslümanın diğerkâm davranması ve toplumsal düzen içerisinde yardıma muhtaçlara kişilere ulaşmada ve hayırda yarışılması noktasında ciddi emirler yer almaktadır (Canbaz,2019).

Böylelikle Karz-ı hasen, Müslümanların birbirlerinin kardeş olduklarını ve her zaman birbirlerini gözetmeleri gereğini hatırlatmaktadır.

Tablo 1. İslami Finansman Modelleri ve Uygulama Alanları

Sözleşmenin Niteliği	Finansman Şekli	Genel Tanım	Uygulama Alanı
Ortaklık	Muşâreke	Emek ve sermaye katkıları taraflar arasında paylaşılan sözleşme	- Proje Finansmanı - Ticaret Finansmanı - Varlık Finansmanı - Gayrimenkul Finansmanı
	Mudârebe	Taraflardan birinin emek, "diğerinin sermaye sunduğu sözleşme	- Proje Finansmanı - Ticaret Finansmanı - Varlık Finansmanı
	Murâbaha	Bir varlığın, maliyetinin üzerine kâr marjı eklenerek müşteriye satışını içeren sözleşme	- Emtia Finansmanı - Ticaret Finansmanı - Varlık Finansmanı - Yatırım Hesabı - Özkaynak Yatırımı
Ticaret	Selem	Ödemenin sözleşme esnasında, teslimatın ileri bir tarihte yapıldığı sözleşme	- Tarım Finansmanı
	İstisnâ	Ödemenin peşin veya vadeli, teslimatın ileri bir tarihte yapıldığı sipariş esaslı sözleşme	- Proje Finansmanı - Gayrimenkul Finansmanı - Varlık Finansmanı

Tablo 1 (Devam). İslami Finansman Modelleri ve Uygulama Alanları

Sözleşmenin Niteliği	Finansman Şekli	Genel Tanım	Uygulama Alanı
Kiralama	İcâre	Belirli bir kira ödemesi karşılığında, bir varlığın kullanımı için yapılan sözleşme	- Gayrimenkul Finansmanı - Varlık Finansmanı
Ücretli Vekil Sözleşmeleri	Vekâlet	Ücretli Vekil Sözleşmesi	- Sermaye Yatırımı
	Karz	Belirli bir faiz ya da kâr payı içermeyen yalnızca anapara tutarı geri ödenen sözleşme	- Getirisiz Tasarruf Hesapları - Bireysel Krediler
Sertifika	Sukuk	Bir varlığın bölünmemiş payını temsil eden eşit değerli sertifikalar	- Gayrimenkul Sukuk - Emtia Sukuk - Proje Sukuk

3. KATILIM BANKACILIĞI

3.1. KATILIM BANKACILIĞI KAVRAMI VE TARİHÇESİ

Katılım Bankaları, faizsiz sistem üzerine kurulu olan ve öncesinde finans kurumu olarak nitelendirilen bankalardır. Sistem tamamı ile ribâ'dan uzak kalarak müşterilerine öncesinden belirlenmiş faiz oranı ile nakit para vermemek üzerine kurulmuştur. Katılım Bankaları daha çok ticari kredilerin sisteme uyarlanması ile üretimin desteklenerek ülke ekonomisini kalkındırmaya yönelik faaliyette bulunmaktadır.

İslami bankacılığın temel ilkesi olan faiz yasağı (ribâ), şu Kur'an alıntısından kaynaklanmaktadır: *“Faiz (ribâ) yiyenler, ancak şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi, çarpılmış olmaktan başka (bir tarzda) kalkmazlar. Bu, onların: Alım-satım da ancak faiz gibidir demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır.”* Faiz yasağı aslında Kur'an'da dört farklı ayette zikredilmektedir. İlk vahiy, faizin Allah'ın nimetlerinden zenginliği mahrum bıraktığını vurgular. İkinci vahiy onu mahkûm eder, faizi başkalarına ait mülkün haksız bir şekilde el konulmasıyla yan yana getirir. Üçüncü vahiy, Müslümanların kendi refahları için faizden uzak durmalarını emreder. Dördüncü vahiy, faiz ve ticaret arasında net bir ayrım yaparak, Müslümanları sadece ana meblağı almaya ve borçlunun geri ödeyememesi durumunda bu meblağdan bile vazgeçmeye teşvik eder. Faiz yasağına uymayanların Allah ve Peygamberi ile savaş halinde oldukları Kur'an'da ayrıca bildirilmektedir (Kettell, 2011: 31).

Günümüzde katılım bankacılığı kurallarının hayata geçirildiği ilk kurumsal yapılar para vakıflarıdır. İlk para vakfı İstanbul'un fethinden hemen sonra, 1456 yılında

Fatih Sultan Mehmet tarafından 24.000 altın tutarı ile kurulmuştur. Vakıf, yeniçeri ocaklarına verilen etlerin temini için kasaplara finansman sağlamaktaydı.

Sayıları ve önemi giderek artan para vakıfları 19. yüzyıla kadar varlıklarını sürdürmüştür. Zamanla ekonomik hayat içindeki etkinliğini kaybetmiş ve ortadan kalkmıştır. 1972 yılında petrol gelirlerinin ani artışı ve yüksek likiditenin etkisi ile modern anlamda kurulan ilk faizsiz banka Nasser Social Bank, Kahire’de faaliyete geçmiştir. 1975 yılında 43 Müslüman ülkenin katılımı ile İslam Kalkınma Bankası kurulmuştur.

1983 yılında ülkemizdeki ilk Özel Finans Kurumları hayata geçmiş ve 2005 yılında gerçekleştirilen mevzuat değişikliği ile Özel Finans Kurumları, Katılım Bankası adını almıştır. Katılım Bankaları; faaliyetlerini yine aynı tarihten itibaren Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu denetiminde sürdürmektedir (<https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakimizda/katilim-bankaciligi-sistemi/sayfalar/default.aspx>, 2005).

3.2. KATILIM BANKALARININ TERCİH EDİLME SEBEPLERİ

Katılım bankacılığı tercih sebepleri incelendiğinde, yapılan çalışmalar iki alanda kendini göstermektedir. Bu bağlamda faizsiz bir finansman modeli olan katılım bankalarının tercih sebepleri şu şekilde ifade edilebilir: Katılım bankası ve faizsiz finans kurumu olarak imaj ve bilinirliği, dini hassasiyetlerini ön plana çıkması en önemli iki tercih sebebi arasında gösterilebilir. Bu iki sebep arasında dini hassasiyetlerin ilk sırada olduğu çıkarımın yapılması yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun dışında banka personelinin müşterilere karşı yaklaşımı da üçüncü önemli tercih sebebidir. Buna göre, katılım bankalarının kazanç sağladığı finansal ürün ve hizmetlerin müşterilere aktarımında banka personelinin önemli rol oynayabileceğini ifade etmektedir. Bu sonuç sadece faiz hassasiyeti sebebi ile müşterilerin katılım bankalarını tercih ettiği zannı doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla katılım bankaları hizmet sektörü olmanın gerekliliğini en iyi şekilde yerine getirmek zorundadırlar. Bu nedenle araştırmanın bu yönü ile literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Tercih nedenleri arasında dördüncü önem sırasında bulunan “*samimi ve yardımsever personel*” yargısı müşterilerin bankaları tercih etmelerinde etken olabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Banka çalışanlarının, müşterilere daha ilgili ve nezaketli davranacak şekilde yetiştirecek eğitimler verilmelidir. Bu bahsedilen davranışların sürekliliğinin sağlanabilmesi için ise çalışanları teşvik edici yöntemler uygulanmalıdır. Araştırma sonuçları, müşterilerin kendilerine sunulan ürün ve hizmetlerden ortalamanın çok üzerinde bir memnuniyete sahip olduğunu ifade

etmektedir. Müşterilerin bankacılık işlemlerinin kısa sürede tamamlanmasından oldukça memnun oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuç müşteri memnuniyet düzeyinin belirlenmesinde şube personelinin önemli rol oynadığını ortaya çıkarmıştır (Anaç, 2017: 75-94).

Katılım bankalarının müşteriler tarafından daha çok kullanılmasının belli başlı beş sebep göz önüne alındığında ve sıralama yapıldığında en çok etkili sebepten en az etkili sebebe doğru şu şekilde bir sıralama söz konusu olmaktadır:

“Müşterinin şube çalışanı ile kurduğu yakın ilişki”, “Şube çalışanlarının müşterilere göstermiş oldukları saygı”, “Şube çalışanlarının aldatıcı rol üstlenmemesi ve işini samimi bir şekilde yapması”, “Şubeye rahat erişim imkanı ve müşteri açısından uygun ortamın olması” ve “Katılım bankalarının yapısı itibari ile çok baskıcı bir politika izlememesi neticesinde oluşan pozitif çalışma ortamı” (Durak, 2017: 60-70).

3.3. İSLAM İKTİSAT LİTERATÜRÜ

İslam iktisadı, ekonomik konuların İslami bir bakış açısıyla incelendiği bir bilim dalı olarak tanımlanabilir. İslam iktisadı, İslam tarihinde usul ve esasları belirlenmiş bir ilim olmamasına ve detayları ayrı bir başlık altında ele alınıp ele alınmış olmasına rağmen, iktisadın ele aldığı konuların hemen hepsi İslam iktisadı çerçevesinde ele alınmış ve değerlendirilmiştir. İslami bilimler, özellikle fıkıh/İslam hukuku. "İslam ekonomisi" modern zamanlarda ortaya çıkmıştır. Bu yeni ortaya çıkan bir isimlendirmedir. Bu dönemin yaygınlığı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra oldu. Bugüne kadarki ilk kitlesel kullanıcılar, Hindistan Yarımadası'nda yaşayan Müslümanlardır. Burada Ebul-Ala Mevdudi (1903–1979) ve Muhammed Hamidullah'ın (1908–2002) öncülerinden sözü edilmelidir (Tabakoğlu;2005;1144).

Bağımsız bir disiplin olarak İslam ekonomisinin varlığı artık genel olarak kabul edilmektedir. İslam ekonomisi/ekonomisi ve finansı, vb. Türkiye'de olduğu gibi dünyanın farklı yerlerinde de farklı isimler altında enstitüler, bölümler, bilim merkezleri oluşturuldu. Yüksek lisans ve doktora eğitimleri aynı adla açılan bölümlerde yürütülmektedir. Öte yandan İslami ilimler tarihinde “İslam İktisadı” diye ayrı bir disiplinin olmamasından dolayı “İslam İktisadı'nın” azınlıkta da olsa bir bilim dalı olamayacağı yönünde görüşler bulunmaktadır ve bu konuda yapılan araştırmalara kısaca değinmek uygun olacaktır. XX. Yüzyılın başından itibaren dünyada İslam iktisadına yönelik araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Önceki yıllarda telif edilen eserlerin Hindistan yarımadası ve Arap ülkelerinde, 1980'lerden sonra ise Malezya ve Endonezya

gibi Güneydoğu Asya ülkelerinde yoğunlaştığı söylenebilir. 1950'lerden önce son derece sınırlı olan İslam ekonomisi araştırmaları, bu tarihten sonra hızla genişlemiştir.

Tarikullah Khan'a göre, 1955-1960 arasında 10 olan eser sayısı, 1960-1965 arasında 19'a, 1965-1970 arasında 58'e çıkmış 1970-1975 arasında 49'a düşmekle birlikte 1975-1980 arasında yaklaşık üç kat artarak 140'a, 1980-1984 arasında ise 256'ya yükselmiştir (Tabakoğlu;2005:1152).

Arap ülkelerinde Müslüman Kardeşler' e bağlı araştırmacılar ekonomik düşünce çerçevesinde ilk olarak "İslam'da Sosyal Adalet" ve "İslami Sosyalizm" adlı kitaplar yazmışlar ve bu tür araştırmalar 1960'lardan sonra yoğunlaşmıştır. İslam Kalkınma Bankası (IDB) özellikle dikkate değerdir. Cidde'de toplanan İslam ülkelerinin maliye bakanları tarafından kabul edildi. Bu karar resmen 1975 yılında yürürlüğe girdi (Tabakoğlu;2005).

1976 yılı İslam iktisadı çalışmaları açısından çok önemlidir. Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı'na Türkiye'nin de aralarında bulunduğu farklı ülkelere iki yüzden fazla bilim insanı katıldı. Toplantıda metodoloji konularının yanı sıra bankacılık, sigortacılık, üretim, tüketim, zekât, kalkınma ve devletin ekonomik hayattaki rolü konuları ele alındı. Bu merkezin önemli katkılarıyla “Para ve Maliye Politikası Semineri” düzenlendi. Aynı yıl İslam İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde Ankara'da kısa adı SESTRIC olan İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar ve Eğitim Merkezi ile İslam Ülkeleri Merkezi kurulmuştur. Ekonomi ve Araştırma. Cidde'deki Kral Abdülaziz Üniversitesi İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü (IRTI), İslam Kalkınma Bankası'nın bir bölümü olarak 1981 yılında kuruldu. “Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı bu konferans geliştirme, finans ve dağıtım gibi konuları tartıştı; Tartışılan konular arasında İslami bankacılık, kar paylaşımı ve zekât yer aldı. Daha sonra 1992 yılında Malezya'nın Kuala Lumpur kentinde “III. Uluslararası İslam Ekonomisi Dünya Konferansı” önceki toplantıda olduğu gibi İslami bankacılık odaklı düzenlenmiş, mudârebe, muşâreke, selem, muafiyetler ve leasing gibi faizsiz finansal enstrümanlar ele alınmış ve bu enstrümanları içeren bir sistem teşvik edilmiştir. IV. İslami Finans Konferansı, İslam Kalkınma Bankası'nın desteğiyle İngiltere'deki Loughborough Üniversitesi'nde düzenlendi. Dünya Ekonomik Kongresi'ne ev sahipliği yaptı. Kongrede faizsiz bankacılık faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik kararlar alındı. Bu bağlamda fıkıh, yönetim ve muhasebe standartlarını yayınlayan AAOIFI ve IFSB gibi kuruluşlar günümüze kadar devam eden

önemli çalışmalara imza atmışlardır. VI. 2005 yılında Jakarta, "İslam Ekonomisi ve Bankacılık" başlıklı Dünya Ekonomik Konferansı'na ev sahipliği yaptı.

Bu konferansta İslami finansın yenilikçi olması gerektiği vurgulanmıştır (Özal, 2015: c. 23, s. 47-48.).

1970'lerde ortaya çıkan araştırmalar büyük ölçüde bireysellik ve gönüllülük üzerine kuruluyken, 1980'lerde hem akademik hem de endüstri düzeyinde önemli değişimlerin yaşandığı görüldü. Akademik alanda çeviri çalışmaları bir ölçüde devam etse de az sayıda da olsa telif eserler yayımlanmaya başlanmıştır.

İslam iktisadı araştırmalarında üç ana yöntemin esas alındığı söylenebilir: Birincisi, "İslam iktisadı" ana adı altında toplanabilecek araştırmalar. Bu tür çalışmalar, geleneksel ekonomi tarafından geliştirilen analiz modellerini kullanır.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL OKURYAZARLIK VE İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI

1. FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN TANIMI

Türk Dil Kurumu'na göre finans; “para, mal, mali işler”, finansal kelimesi ise “mali” olarak açıklanmaktadır. Okuryazarlık ise okuma ve yazma, yani diğer bir ifade ile anlama ve anlatma kabiliyetlerinden oluşan süreci ifade eder (Tüzel 2010: 693).

Mandell (2008) insanlık geliştikçe insanla birlikte gelişen ve karmaşıklaşan (Kredi kartı kullanımı, bonolar, tahviller, senetler vs.) çeşitli finansal araçlar ile ilgili bilgilere sahip olmakla uzun süreçte verimli ve etkili kararlar verebilme yetisi olarak finansal okuryazarlığı tanımlamıştır (Mandell 2008: 164).

Hasting vd. (2013) ise finansal okuryazarlığı daha çok hayat boyu ekonomik güvenliği sağlama yolunda bir açıklama yapmıştır ve bunun için var olan finansal araçları mantıklı ve güvenli kullanılması yönünde tanımlamıştır (Hasting vd., 2013: 348).

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) (2012) finansal okuryazarlığı şu şekilde tanımlamaktadır: “Finansal eğitim, bireylerin finansal ürün ve kavramları anlamalarını geliştirme, bilgi, talimat ve/veya nesnel tavsiye yoluyla, finansal riskler ve fırsatlardan daha fazla haberdar olma, bilinçli seçimler yapma, yardım için nereye gidileceğini bilme ve finansal refahlarını iyileştirmek için başka etkili eylemlerde bulunmak için beceri ve güveni geliştirme ve koruma sürecidir” (OECD 2012).

Willis (2008) finansal okuryazarlığı; bireylerin tasarruf, kredi kartı kullanımı, yatırım, menkul kıymetler gibi çeşitli finansal kavramlarla ilgili bilgilerinin olması ve sahip oldukları bu bilgileri yeri gelince kullanabilme yeteneği olarak tanımlamıştır (Willis 2008: 198).

Bireyler finansal davranışlarını eyleme dökerken ailelerinden öğrendikleri finansal bilgileri kullanmaktadırlar. Finansal eylemlerin ortaya koyduğu sonuçların doğru ve tutarlı olabilmesi için finansal bilgi ve tecrübelerin yeri yadsınamaz.

- Finansal okuryazarlık bireylerin;
- Beceri,
- Bilgi ve tutumlarını aldıkları finansal kararlara dahil etmesi,

– Bunları bir davranışa dökmesi,

Aldıkları kararları uygularken kendine güven duymaları olarak tanımlanabilmektedir (Özkale 2018: 17-18).

Yapılan tanımlamalar arasında bazı farklılıklar olmasına rağmen genel olarak birbirine benzemektedir ve birbirleriyle çelişmemektedir. Hogarth, hangi kişilerin finansal okuryazar olduğunu yukarıdaki tutarlılıkları davranışsal terimler ile ifade etmiştir. Hogarth’a göre yatırım, vergiler, sigortalar, para yönetimi, varlık yönetimi gibi konularda bilgisi olan, para ve varlık yönetiminin çeşitli ana kavramlarını idrak eden, tecrübelerini ve kavrayışını finansal karar planları yapmak ve bu planları yerine getirebilmek için kullanan bireyler finansal okuryazardır (Ergün vd., 2014: 849).

2. FİNANSAL OKURYAZARLIĞIN ÖNEMİ VE ÖLÇÜM KRİTERLERİ ÖNEMİ

Son yıllardaki ekonomik koşullarda finans alanında bilgi birikimi az olan bireylerin finans ürünlerinin kullanımı, yatırım ve finansal riskler gibi konularda karar verirken olumsuz sonuçlar yaşadıkları görülmektedir. Finans alanında birikimi fazla olan bireylerde ise risklere karşı çeşitli önlemler alma ve tasarruf artışları ile zarar etme ihtimallerini azalttıkları görülmektedir. Bireyler risk ve kazanç durumlarını dikkate alarak yaptıkları yatırımlar sadece kendileri için değil ülke ekonomisi için de önemli bir durumdur (Bayrakdaroglu, Bilge 2018: 98).

Genç nüfusun oranı yaşlı nüfus oranından daha yüksek olan ülkemizin istihdam ve gelir sayılarına bakılacak olursa; ekonomistler ve eğitimciler tarafından finansal bilgi seviyeleri düşük genç neslin finansal okuryazarlık düzeyleri sıkça gündem olmakta ve bu durumla ilgili endişeler giderek artmaktadır. Üniversiteye kadar aile yanında yaşayan genç bireyler finansal karar alma konusunda sorumlu olmadıkları için üniversite dönemlerinde kendi başlarına finansal kararlar almak zorunda kalmaktadırlar. Bu noktada yeterli seviyede finansal okuryazarlık bilgisine sahip olmaları önemli olmaktadır (Arslan 2020: 229).

Zamanla finans dünyasında yaşanan değişimler ile ortaya çıkan finansal araçlar ve uygulamalardaki yenilikler, finansal okuryazarlığın önemine vurgu yapmaktadır. Bireyler gelecekte ve iş hayatlarında finansal bir güvenlik ihtiyacı hissetmektedirler. Bu durum finansal okuryazarlık gelişimini daha da hızlandırmıştır. Finansal okuryazarlık, bireysel ekonominin tutarlı ve verimli bir biçimde kullanılması amacıyla finansal araçların nasıl kullanıldığı ve finansal araç ve hizmetlerin hangilerinin amaca

uygun olduğu konusunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Bireylerin bu konulardaki bilgi birikimini artırması konusunda yardımcı olmaktadır. Bu durum finansal okuryazarlığın yaygınlaşmasının önemini vurgulamaktadır (Yılmaz, Kaymakçı 2021: 143).

Ülkemizde finansal okuryazarlık alanında yapılan çalışmalar gün geçtikçe artmaktadır. Sadece ülkemizde finansal okuryazarlık düzeyi düşük olmamakla birlikte, OECD'ye dahil olan ülkeler arasında da finansal okuryazarlık oranının düşük olduğu yapılan araştırmalarla görölmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için de geçerlidir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere finansal okuryazarlık düzeyinin düşük olması sermaye piyasalarının gelişimine engel olmaktadır (Aydın 2018: 14).

Finansal okuryazarlığın çıktısı bireyin finansal kararlarıdır. Bu kararlar kişilerin doğrudan tutum ve davranışlarıyla ilgilidir. Finansal okuryazarlığın ölçümü için de bu tutum ve davranışların belirlenmesi gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse bireyler elindeki birikimlerini yatırıma dönüştürme konusunda kararsız kalıyor ya da bu hususta kulaktan dolma bilgilerle ve araştırma yapmaksızın çok kolay bir şekilde harekete geçiyorsa, bu durum o kişinin finansal okuryazarlık düzeyi hakkında bize bilgi verecektir. Aynı şekilde risk alma, tasarruf yapma, ihtiyatlı olma gibi durumlarda da bu tutum ve davranışlar etkili olacaktır (Atkinson, 2012)

Yapılan çalışmalarda finansal okuryazarlığın ölçülmesi için birçok ölçek geliştirilmiştir. Bu ölçeklerden biri Dew ve Xiao tarafından 2011 yılında finansal yönetim davranış ölçeği olarak isimlendirilmiştir. Bu ölçekle kişilerin finansal davranışlarına yatırımları ile borçlanma seviyelerinin etki edip etmediği bulunmaya çalışılmıştır (Dew,2011). Diğer bir ölçeklendirme çalışmasını Prawitz vd.'leri 2016 yılında yapmıştır. Bu çalışmada finansal kaygı ile finansal iyilik halinin belirlenmesine yönelik ölçek geliştirilmiştir (Prawitz,2006).

Ülkemizde ölçek geliştirmeye ilişkin olarak birçok çalışma bulunmakta olup bunlardan biri olarak Gönen ve Özmete 2007 yılında bir çalışma yapmıştır. Yapılan bu çalışmada kişilerin finansal okuryazarlığına ilişkin ölçekler konusunda aşağıdaki başlıklar çalışılmıştır (Gönen, 2007).

- Finansal inançların etkisi
- Finansal kaygıların etkisi
- Satın alma davranışlarının etkisi

- Ekonomik durum algılarının etkisi

Ülkemizdeki diğer bir çalışmayı Sevim vd... 2012 yılında yapmış ve kişilerin finansal okuryazarlığı ile borçlanma davranışları arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada borçlanma davranışlarının finansal okuryazarlık düzeyine göre değiştiği ortaya konulmuştur.

3. FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYİNİN ARTTIRILMASI VE DOĞURACAĞI SONUÇLAR

Bireyler doğru ve tutarlı kararlar verebilmeleri için çeşitli finansal bilgilere ihtiyaç duyarlar. Bu bilgileri finansal okuryazarlık düzeylerini artırarak ve finans alanında kendilerini geliştirerek elde edebilmektedirler. Bireyler elde ettikleri bu bilgiler ile bilinçli bir şekilde finansal işlemlerini yapabilirler. Böylece ekonominin içinde var olarak hem kendilerine hem de ekonomi ve sisteme fayda sağlarken bu durumun ortaya çıkaracağı bazı etkiler meydana gelebilir. Bu etkiler iki farklı kategoride değerlendirilir; “bireysel refaha etkileri” ve “finansal sisteme ve ekonomiye etkileri” (Güler 2021: 45).

4. BİREYSEL REFAHA ETKİLERİ

Bireyin finansal bilgi ve becerisi kendisi ve ailesi için yeterli ise o bireye finansal okuryazar denilebilir. Örneğin birey “iskonto işlemi” gibi kavramları bilmese de çek ve senet kavramını bilmelidir. Bu bilgiler sadece genel kültür düzeyinde kalmamalı, birey edindiği finansal okuryazarlık bilgilerinden faydalanabilmeli ve uygulamaya dökülebilmelidir. Ayrıca karmaşık finansal konularda bilgi sahibi olmasa bile hangi mercilerden yardım alması gerektiğini bilmeli, alışveriş yaparken kendi fikirlerini belirtip bütçesi dahilinde pazarlık yapabilmelidir. Birey endişe duymadan finans piyasalarında alışveriş yapabilmeli, bunu sağlamak için de ürün ve hizmet için araştırma yapıp bilgi edinebilmelidir. Birey geleceğini belirli bir seviye güvence altına alabilmesi için kısa vadede plansız harcamalar yapmamalı, uzun vadeli planlar yapmalıdır. Kişi kendini finansal okuryazarlık alanında geliştirmeyi bırakmamalıdır (Eskici 2014: 7).

Finansal okuryazarlık tanımları bir bütün haline getirilip bundan yola çıkılarak finansal okuryazarlığın bireye sunduğu 5 farklı faydaya ulaşılabilir.

Bu faydalar;

- Finansal kavramları öğrenme,
- Öğrendiği bu kavram ve bilgilerle kişisel finansını yönetebilme becerisi

edinme,

- Finansal kavramlar üzerine konuşup tartışabilme,
- Duruma uyan finansal kararlar verebilme yetisi,

Gelecekte karşılaşılabilecek finansal ihtiyaçlar için verimli bir yol çizebilme, plan yapabilme kabiliyeti olarak açıklanabilir (Demirkol, Erduru 2017: 14).

Tüketiciler zaman zaman finansal hatalar yapabilirler. Literatürde yapılan finansal okuryazarlık çalışmaları incelendiğinde tüketicilerin yaptıkları bu hataların bazıları;

- Bütçe yapılmaması,
- Yeterince tasarruf edilmemesi,
- İhtiyaç olmaksızın borçlanılması,
- İhtiyaç duyulmadığı halde finansal masraflar yapılması,
- Ürün koşullarının okunmaması,
- Finans ürünlerinin ana özelliklerinin dikkate alınmaması,
- Kişiye uymayan finansal ürünlerin seçilmesi,
- Yeterli bilginin toplanmaması ya da bilginin tekrar tekrar gözden

geçirilmemesi olarak ifade edilmektedir (Şahin 2017: 13).

5. FİNANSAL SİSTEMLER VE EKONOMİYE ETKİLERİ

Finansal okuryazarlık bireylerin davranış ve tutumlarını etkilemektedir. Bireyler ise finansal sisteme ve ekonomiye dahil oldukları bireylerin finansal okuryazarlık bilgilerini eyleme dökmesiyle hem finansal sistemi hem de ekonomiyi etkilemektedirler.

Finansal okuryazarlığın artmasıyla birlikte finansal bilgi ve tutarlı kişi sayısında artış yaşanmaktadır. Bunun neticesinde tasarruf oranları artacak ve bireyler hangi mal ve hizmetlerin faydalı olacağını idrak edebilecekler.

Bu sayede aşırı pahalı mal ve hizmetler piyasanın dışında kalacak ve ekonomi daha da istikrarlı bir hale gelecektir (Sarigöl 2019: 163).

Ekonomi istikrarlı hale geldikçe finansal okuryazarlığın artmasıyla kayıt dışı finansa azalma meydana gelecektir. Kayıt dışı finans sisteminin yıkıcılığı hakkında bireylerin farkındalıkları artacağından dolayı bu piyasadan uzak durmayı tercih

edeceklerdir. Kayıt dışı artış meydana gelirse vergisini ödeyen ve yasal hizmet sağlayan kurumlar kayıt dışı oluşumlara karşı dezavantajlı bir duruma düşeceklerdir ve bu nedenle piyasanın işleyişi zarar görebilir (Gökmen 2012: 48).

Finansal okuryazarlığa toplum boyutunda bakıldığında, finansal işleyişte yer alan ödünç verilen fon arzını kişi veya kişilerin oluşturduğu işletmelerin sahip olduğu çeşitli büyüklükteki tasarruflar belirlemektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan fonların daha kararlı bir şekilde kullanılması için yapılan tasarruflar, ekonomik sisteme daha etkin ve verimli olarak dahil edilmesini gerektirmektedir. Belirli miktarda tasarruf, Türkiye'nin ekonomik büyümesi için önemlidir. Son zamanlarda geriye doğru seyreden yurtiçi tasarruf oranları, ekonominin büyüebilmesi adına yurtdışından elde edilebilecek kaynak ihtiyacını ortaya koymaktadır. Yurtdışından çekilen bu kaynakların iyi değerlendirilebilmesi ve sistemin dışında tutulan tasarrufların yeniden sisteme dahil edilebilmesi gerekmektedir. ABD'de yaşanan 2008 yılındaki ekonomik kriz, bireylerin finans araçlarını doğru anlayıp kullanabilmenin ve piyasaları anlamamanın ne kadar elzem olduğunu göstermiştir. Bu durum, politikacıların finansal bilgi yetersizliği ile daha fazla ilgilenmelerini sağlamıştır (Özen, Kaya 2015).

Kişilerin finansal okuryazarlığının önemi, bireylerin hatalı kararlar vermesiyle daha da gözler önüne serilmektedir. Çeşitli sebeplerle kişiler finans konularında uyumsuz tutum ve/veya davranışlar sergileyebilirler. Bu kararlar sebebiyle kişilerde ekonomik zararlar ve kayıpların yaşanması olasılığı ihtimali artmaktadır. Bu kayıplar nedeniyle de kişiler finansal sisteme karşı mesafe alabilirler. Bunun neticesinde ekonomide küçülme ve bunu takiben işsizlikte artış yaşanacaktır. Eğer finansal okuryazarlık oranı yükselir ve yapılan hatalı kararlar azalırsa ürün ve talebe artış olacağı için sektörel bir büyüme meydana gelir ve buna bağlı olarak ekonomik bir büyüme söz konusu olabilir (Bediroğlu 2019: 20-21).

Finansal okuryazarlığın artmasının finansal sistem üzerinde yaratabileceği muhtemel faydalar (Ağırman, Akyol 2019: 14);

Bireyler ve haneler daha verimli bir bütçe planı yapabilmekte ve kredi risklerini düşürebilmektedir.

Bireyler daha mantıklı kararlar alıp daha fazla fayda alabilecekleri ürünlere yatırım yaparlar. Daha sağlam bir finans sistemi bu sayede ortaya çıkar.

Ürünler hakkında yapılan araştırmalar iyileşerek ticarete alınan risk ve getirinin

daha iyi bilinmesiyle risklerin daha verimli ve mantıklı yönetilmesi, finansal hizmetlerde de kalitenin artması gibi sonuçlara sebep olacaktır.

Hakkında doğru bilgi sahibi olunan yatırım kararları zamanla faal kaynak ayrılmasıyla birlikte risk ve getirilerin dengeli olmasını sağlar.

Piyasa disiplinleri kanallarında kalite artışı yaşanır ve finans sistemi daha etkin hale gelir, denetim ve uyum maliyetlerinde azalmaya sebep olur.

6. FİNANSAL OKURYAZARLIK ALANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ülkemizde ve dünyada finansal okuryazarlık ile ilgili birçok çalışma yapılmış ve günümüzde devam etmektedir. Ağaç (2020), bireylerin dijital okuryazarlık düzeyinin finansal okuryazarlık üzerinde bir etkisinin olup olmadığı üzerine araştırma yapmıştır. Araştırmada bireylerin finansal okuryazarlık ve dijital okuryazarlık bilgileri ölçülmüştür. Çalışma, Isparta, Antalya ve Burdur illerinde toplamda 1115 katılımcı ile yüz yüze anket yapılarak oluşturulmuştur. Araştırmada yapısal eşitlik modeli baz alınmış ve dijital okuryazarlığın finansal okuryazarlığa etki edilip edilmediği araştırılmıştır ve dolaylı yoldan bir etkisinin bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bireylerin dijital okuryazarlık ve finansal okuryazarlık alanında daha fazla bilgi ve kavram öğrenmesi yönünde teşvik edilebileceği bulgusuna ulaşılmıştır. Bunun sonucunda bireylerin bu alanlardaki bilgilerinin yükseleceği yargısına varılmıştır.

Onur ve Nazik (2014), mesleki ve teknik orta öğretimde çalışan öğretim elemanlarıyla yapılan araştırmalarında anket metodu kullanılmış ve bireylerin finansal planlama ve yönetim konusunda finans tutumlarının belirlenmesine yönelik finansal tutum ölçeğinin geçerlik ve finansal güvenilirlik üzerinde çalışmalar yapılmıştır.

KMO ve Bartlett test değerlerinde betimletici faktör analizi ile doğrulayıcı faktör analizi yöntemlerini kullanarak veriler hesap edilmiştir. Ulaşılan sonuçlara göre finansal tutum ölçeğinin finansal tutuma ait özelliklerinin beklenen düzeyi karşıladığı sonucuna varılmıştır.

Sarıgül'ün (2015) yaptığı çalışmasında bireylerin harcamaları, tutumları, tasarrufları ve davranışlarını belirleyebilecek ölçek geliştirmişlerdir ve ilgili ölçek üniversite öğrencilerine uygulanmıştır. Faktör analizi ile çalışma verileri incelenmiştir. Sonuç olarak dört faktör elde edilmiştir. Toplam değişkenliğin %49,24'ünü açıklamaktadır. Alt faktörlerde ve toplam puanlarda iç tutarlılığa ve test tekrar yöntemiyle test güvenilirliğine sahip olduğu açıklanmıştır.

Ergün vd. (2014), finans dersleri alan işletme bölümü öğrencileri ile çalışma yapmıştır. Çalışmanın amacı finans dersleri alan bireylerin almayan bireylere göre daha yüksek finansal okuryazarlık seviyelerine sahip olup olmadığını tespit etmektir. Aynı şekilde seçilen işletme öğrencilerinin demografik özelliklere göre finansal okuryazarlık düzeylerinin farklı olup olmadığı analiz edilmiştir. Bu çalışmada kullanılan veriler anket yoluyla elde edilmiştir ve ki kare bağımsızlık testi uygulanmıştır. İlgili incelemeler yapıldığında ortaya çıkan sonuç; faiz, enflasyon ve borsanın işlevi ile ilgili sorularda doğru cevap sayısı, yanlış cevaplardan fazla çıkmıştır. Bu bulgu sonucunda çalışmaya katılan öğrencilerin sadece temel düzey finansal okuryazarlık bilgilerinin olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmada yer alan öğrencilerin müfredatının aynı bölümden diğer okullarla da benzer olduğu bilgisi verilmiş ve ilgili derslerin seçiminin ve ağırlığının dikkatli bir şekilde ilgilenilmesi önerilmiştir. Çalışmada ilgi çeken bir başka nokta ise ebeveyn eğitim durumları, sınıf ve genel not ortalaması finansal okuryazarlık kavramıyla ilişkisiz çıkmıştır.

Temizel ve Bayram'ın (2011), üniversite öğrencilerini içeren bir finansal okuryazarlık eğitimi programının tasarlanmasında katkı sağlayacak verileri elde edilmesi istenen bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın bulguları, ekonomi ve finans takibi için başlıca kaynağın televizyon ve internet olduğunu göstermektedir. Finansı ve ekonomiyi takip etmek için her gün televizyon ve interneti kullananların oranı yüzde 88,3 olarak tespit edilmiştir. Dergi ve kitapların toplam oranı aynı çalışmada yüzde 50,5 olarak tespit edilmiştir. Çalışmada bu verilere dayanarak üniversitelerde verilecek finansal okuryazarlık eğitimleri için doğru ortamın televizyon ve internetten yana olduğunu, dergi ve kitapların ise doğru bir ortam olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Bir finansal okuryazarlık kavramı olan “kredi kartı son ödeme tarihi” kavramına hâkim olanların sayısı, olmayanların sayısından fazla olmasına rağmen yine bir finansal okuryazarlık kavramı olan “temerrüt faizi” kavramından haberi olmayanlar, olanlardan daha fazla olduğu çalışmada tespit edilmiştir. Çalışmada bu tespitten yola çıkılarak bireylerin eğitimi, bulunduğu konumu gibi özelliklerini baz alacak şekilde tasarlanacak finansal okuryazarlık eğitimlerinin başarı olasılığının yükseldiği tespit edilmiştir.

Kılıç vd. (2015), finansal okuryazarlığa yönelik üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada finansal okuryazarlığın gelişimine fayda sağlamak amacıyla üniversite öğrencilerinin bu alandaki bilgi durumlarının ölçülmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla Gaziantep Üniversitesinde okuyan lisans öğrencileriyle temel finans alanlarını

baz alan bir anket yapılmıştır. Elde edilen bulgulara göre üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri %48 olarak saptanmıştır ve düşük olarak bulunmuştur. Öğrencilerin finansal okuryazarlık alanında en başarılı olduğu alan bireysel bankacılık, en başarısız alan ise yatırım ile ilgili alanın olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ayrıca demografik özelliklerinin öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini etkilediği ve erkek öğrencilerin finansal okuryazarlık bilgisinin kadınlara göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. İİBF fakültesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin yüksek çıkmasındaki etken olarak finans alanında verilen dersler olduğu belirtilmiştir.

Öztürk ve Demir'in (2015), Süleyman Demirel üniversitesinde akademik personel üzerinde yaptıkları çalışmada anket yoluyla finansal okuryazarlığın ölçülmesi hedeflenmiştir. Çalışmada, ankete katılan bireylerde finans durumlarını yönetmede orta düzeyde ve oldukça başarılı olduklarını belirtenlerin oranı yüzde 82,8 olarak tespit edilmiştir ve bunun sonucunda akademisyenlerin olduğu konumdan kendilerini çok daha iyi bir yerde bulundurduklarını gösterdiği aktarılmıştır. Çalışmaya katılan bireylerin, bütçe yönetimi, harcama planı ve fatura ödemesi gibi tutumlar ile başarı algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlara göre akademik personellerin finansal eğitime ihtiyacı olduğu kanısına varılmıştır.

Coşkun'un (2016) yaptığı çalışmada Celal Bayar Üniversitesi ön lisans bölümündeki öğrencilerin finansal tutum ve davranışları ile finansal algıları arasındaki etkileşimi tespit etmek için anket yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerin yüzde 7,2'si en çok kredi kartı hakkında bilgisinin olduğu ve kredi kartı bilgisinden sonra yüzde 3,7'sinin en çok vadesiz hesap hakkında bilgisi olduğunu belirtmiştir.

Öğrencilerin yüzde 14'ünün geliri olmadığı ve yüzde 26'sının gelirlerinin yaşam maliyetlerini karşılayamadığı tespit edilmiştir. Gelirlerinin giderlerine yetmediği zaman öğrencilerin yüzde 3'ü aile veya arkadaşlarına borçlandıklarını, yüzde 11,2'si harcamalarını azalttığını aktarmıştır. Çalışma sonucunda öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin yüzde 49,6 olduğu saptanmıştır ve bu oran düşük bulunmuştur.

Alkaya ve Yağlı (2015), yaptıkları çalışmada finansal tutum, bilgi ve davranış açısından finansal okuryazarlığı teorik bir şekilde açıklayıp bu konuda literatürde yer alan çalışmalara yer vermişlerdir. Ayrıca çalışmada Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri ile yüz yüze anket çalışması yapılmıştır. 185 örneklem ile yapılan bu araştırmada öğrencilerin çoğu para yönetimi ve harcama konusunda edindiği bilgi ve becerilerin birincil kaynağını aile olarak göstermişlerdir. Ekonomi ve finans gelişmelerini

yüzde 61,6 ile internet, yüzde 31,9 ile televizyon, yüzde 4,3 ile gazete ve dergi, % 2,2 ile de kitap olduğu bilgisi çalışmada yer verilmiştir ve Anadolu Üniversitesi İİBF öğrencileriyle yapılan bir başka çalışma ile benzer sonuca ulaşılmıştır. Bunun sonucunda internet ve televizyonun finansal eğitimde kullanılması gerektiği sonucuna varılmıştır. Çoğu öğrenciler yüzde 61,6 oran ile temel düzeydeki finans bilgisinde başarısız olduğu belirtilmiştir. Bireylere finansal farkındalıklarını yükseltmek amacıyla ihtiyaca göre finansal okuryazarlık eğitimi verilebileceği çalışmada belirtilmiştir.

Er ve Çetintaş'ın (2018) işçiler ile yaptıkları araştırmada işçilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin finansal tutum ve davranış doğrultusunda ortaya çıkarılması anket yolu ile hedeflenmiştir. 298 işçi katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların iş ve işlemleri bakımından finansal okuryazarlık seviyelerinin yüksek olduğu bilgisi edinilmiştir. Katılımcıların tasarruf anlamında gelecek planlamaları konusunda yetersiz bilgi ve tutuma sahip oldukları bilgisi yine aynı çalışmada edinilmiştir. Araştırmada katılımcıların kredi kartı kullanımı, tasarruf eğilimleri, gelirin azalması durumunda önlem planlarının olmaması, uzun süreli finansal planlama davranışlarının olmaması gibi alışkanlıklar ve davranışlar, finansal tutum ve davranış bakımından belirgin eksiklikler olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Bayraktaroğlu ve Bilge'nin (2018) Muğla'da kadınlar üzerinde yaptıkları çalışmada kadınların erkeklere oranla finansal konularda risk algıları daha yüksek düzeyde olduğu belirtilmiştir. Yapılan çalışmada kadın katılımcıların finansal okuryazarlık seviyeleri ve finansal bilgileri karşılaştırılmıştır ve finansal eğitimin finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde etkisi incelenmiştir.

Araştırmanın bulgularına göre kadınlar üzerinde finansal eğitimin finansal okuryazarlık seviyesi üzerinde bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca finansal okuryazarlık ve finansal eğitimleri farklı olan katılımcıların demografik bakımdan da farklı oldukları bulgusuna ulaşılmıştır.

Gök ve Coşkun'un (2020) Z kuşağına yönelik yaptıkları çalışmada Z kuşağına mensup bireylerin var olan finansal tutum ve algılarının harcama davranışları üzerinde bıraktığı etkiyi belirlemeyi hedeflemişlerdir. Çalışma, 400 adet Z kuşağı katılımcıları üzerinde anket yöntemi ile uygulanmıştır. Çalışmanın varsayımı, finansal okuryazarlığı düşük olan Z kuşağı bireylerin günlük harcamalarının yüksek olacağı yönündedir. Çalışmada bu varsayımın doğruluğuna işaret edecek bulgular elde edilmiştir. Yenilikçi, ulaştıkları bilgileri daha hızlı kullanan ve çok yönlü çalışabilen Z kuşağı bireylerin bu

özellikleri ele alındığında, bu bireylere verilebilecek finansal okuryazarlık eğitimi neticesinde daha bilinçli harcama ve tasarruf edebilme davranışları gösterebilecekleri ilgili çalışmada belirtilmiştir.

Erden ve Kaya'nın (2022) yaptıkları çalışmada Burdur'da istihdam eden perakende alanında çalışanların finansal okuryazarlık düzeyleri anket yöntemi ile analiz yapılmıştır. Çalışmaya katılan perakende alanında çalışanların finansal okuryazarlık düzeyi yüksek bulunmuştur. Katılımcıların cinsiyetine göre finansal okuryazarlık düzeyleri farklı bulunmamıştır. Çalışmaya katılan bireylerin yaş düzeyleri arasında 36 yaş ve üzeri bireylerin finansal okuryazarlık seviyeleri 30 yaş ve altındaki bireylerden daha yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Katılımcıların finansal okuryazarlık seviyeleri; evli, bekar, çocukken çalışıp çalışmama gibi hususlara göre benzer olduğu aynı çalışmada belirtilmiştir. Bu bulgu, literatürle karşılaştırıldığında ise genelde evli bireylerin finansal okuryazarlık seviyelerinin bekarlardan daha yüksek olduğuna yönelik çeşitli çalışmalara ulaşılmıştır. Çalışmada, eğitim düzeyinin artması ile finansal okuryazarlığın artması arasında pozitif bir ilişki olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde gelir seviyesi arttığında da finansal okuryazarlık seviyesinin arttığı çalışmada belirtilmiştir.

Cansever ve Kızıldağ'ın (2021) yaptıkları çalışmada İzmir ilinde faaliyet sürdüren bir iş kadınları derneğinden katılımcılara yarı yapılandırılmış mülakat metodu ile veriler elde edilmiştir. Çalışmada finansal okuryazarlığın bütçe, gelir, yatırım gibi çeşitli kavramlar çerçevesinde finansal sosyalizasyon ile finansal tutum ve finansal davranışların etkileşimi araştırılmıştır.

Elde edilen bulgulara göre kadın girişimcilerin çeşitli demografik özelliklerinin, finansal tutumları ve finansal davranışları doğrudan biçim verdiği belirtilememektedir. Katılımcıların finansal sosyalizasyon bakımından aralarında büyük farklar olmamak üzere; bütçe, yatırım, gelir gibi kavramlarda daha çok babalarının; tasarruf ve harcama kavramlarında ise daha çok annelerinin etkisi altında kaldıkları bulgusuna erişilmiştir.

Genelde bu konuda kadın girişimcilerinin aileleri etkin bir rol aldıkları çalışmada belirtilmiştir. Kadın girişimciler ile çocukları arasında finansal alanlarda yapılacak konuşmanın önemli olduğu ve bu konuşmaların yapılmasının teşvik edilmesi gerektiği çalışmada vurgulanmıştır.

Kaya ve Kılıç (2021) finansal okuryazarlık ve dijitalleşme kavramlarının modellenmesi ile ilgili bir ölçek geliştirmeleri amacıyla yaptıkları çalışmada, dijitalleşme

ve finansal okuryazarlık kavramlarını geliştirdikleri ölçek ile araştırmışlardır. Bunun için Burdur'da Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İİBF Bankacılık ve Finans bölümünde okuyan öğrencilere anket metodu uygulamışlardır. Yapısal eşitlik modeli yardımı ile elde edilen bulgular araştırılmış ve çalışmanın hipotezleri test edilmiştir. Öğrencilerin finansal tutumları, finansal davranışlarını etkileyeceği sonucuna yapılan çalışmada ulaşılmıştır. Ayrıca dijital finans tutumu, finansal tutumu ve davranışları ile dijital finans davranışını etkilediği bulgusuna varılmıştır. Çalışmada finansal dijitalleşmenin de finansal tutum ve davranış gibi finansal okuryazarlığın önemli bir boyutu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca düzenli gelirleri olmayan öğrencilerin finansal ve dijital bakımdan tutum ve davranış göstermemelerine neden olmadığı belirtilmiştir.

Özdemir vd. (2021), yaptıkları çalışmada, literatürde bilim insanları üzerinden finansal okuryazarlık davranış ve tutumlarını doğrudan araştıran bir araştırmaya rastlanılmadığı için bu konuda literatüre katkıda bulunmak, çalışmanın bir yönü olduğunu belirtmişlerdir ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesinde görevli 951 akademik personele anket yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre araştırmanın yapıldığı üniversitede görev yapan bilim insanlarının; faiz, enflasyon, döviz, işsizlik, tasarruf gibi başlıkları; hisse senedi, yatırım fonu, katılım bankası başlıklarına göre daha iyi bildikleri çalışmada belirtilmiştir. Ayrıca harcama, ilgi, tutum, algı gibi alt bileşenler arasındaki ilişkiler durumunda; cinsiyet bakımından algı ve ilgi boyutlarında anlamlı farklılık olduğu çalışmada belirtilmiştir.

Çalışmada kadınların ilgilerinin daha yüksek, erkeklerin ise algılarının daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak yaş, cinsiyet gibi demografik değişkenler, tasarruf, katılım bankası gibi finansal kavramlar ile finansal okuryazarlık tutum ve davranışları arasında anlamlı farklılıklar olduğu bulgusuna yapılan çalışmada ulaşılmıştır.

Turhan (2021), dijital okuryazarlıkla finansal okuryazarlığın etkileşimini ortaya koymak için İstanbul'da bir vakıf üniversitesinde 650 öğrenci ile anket metodu ile çalışma yapmıştır. Yapılan çalışmada korelasyon analizi kullanılarak dijital ve finansal okuryazarlık arasında yüzde 50,6 pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Regresyon analizi ile elde edilen sonuçlara göre dijital okuryazarlık algısı 1 birim arttığında finansal okuryazarlık oranı boyutu 0,514 birim artmaktadır. Tutum alt boyutu 1 birim arttıkça finansal okuryazarlık boyutu 0,492 birim artmaktadır. Teknik alt boyutu ise 1 birim arttıkça finansal okuryazarlık boyutu 0,397 birim artmaktadır. Bilişsel

alt boyutu ise 1 birim artınca finansal okuryazarlık boyutu 0,508 birim arttığı bulgusuna erişilmiştir. Alt boyutlara bakıldığında bilişsel alt boyutunun finansal okuryazarlık üzerinde etkisi en yüksek olarak çalışmada belirtilmiştir. Bunu takiben en etkili ikinci alt boyut ise tutum olarak bulunmuştur. Çalışmanın sonunda çeşitli devlet kurumlarının üniversiteler gibi çeşitli kurumlarla eğitim iş birliği yapması, ortak projeler yapılması önerilmiştir. Ergün'ün 2018 yılında Balıkesir Üniversitesinde lisans ile lisansüstü öğrencilerinin finansal davranış ve bilgileri ile sosyo-demografik ve sosyoekonomik parametreleri arasında ne gibi bir ilişki olduğunu araştırmak, finansal okuryazarlık bilgilerini ölçmek için çalışma yapmıştır. Çalışmanın bulgularına göre demografik değişkenler ile finansal okuryazarlık seviyeleri arasında güçlü bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur ve öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyeleri yüzde 45,31 seviyesinde düşük olduğu ortaya konulmuştur. Araştırmanın yapıldığı hiçbir fakültede yüksek finansal okuryazarlık seviyesi sayılan yüzde 80 – 90 bandına ulaşamamıştır.

Çalışmada kadınların erkeklere oranla daha düşük bir finansal okuryazarlık seviyesine sahip olduğu çalışmada belirtilmiştir. Ayrıca 26 yaşından küçük öğrencilerin 26 yaşından büyük öğrencilere oranla daha düşük bir finansal okuryazarlık seviyelerinin olduğu tespit edilmiştir. Örgün öğretim öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyesi ikinci öğretim öğrencilerinin seviyesinden daha yüksek olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri de lisansüstü öğrencilerinden daha düşük olduğu belirtilmiştir.

Finansal bilgiye televizyonla ulaşan öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyeleri sosyal medya kullanan öğrencilere göre daha yüksek bulunmuştur.

Yüzde 47,6 ile finansal bilgilere sosyal medya ile ulaşılmasına rağmen sosyal medyanın finansal okuryazarlık üzerine anlamlı seviyede etkisi bulunmadığı çalışmada belirtilmiştir.

Yılmaz ve Aslan'ın 2020 yılında yaptığı çalışmada Siirt Üniversitesi İİBF öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini belirlemek ve demografik özellikleri ile karşılaştırılıp sonucun anlamlı olup olmamasının tespiti için 38 soru ve alt 7 gruptan oluşan bir anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları neticesinde öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin orta olduğu belirlenmiştir. Yaş ve öğrenim görünen sınıfların yükselmesi neticesinde öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin arttığı çalışmanın bir başka bulgusudur. İnternet bankacılığı kullanan öğrencilerin kullanmayan öğrencilere göre daha yüksek bir finansal okuryazarlık seviyesine sahip oldukları

çalışmada belirtilmiştir. Bunun dışında diğer demografik özellikler bakımından finansal okuryazarlık seviyeleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı bilgisine ulaşılmıştır.

Sümer ve Gövdeli'nin (2020) Atatürk Üniversitesi Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi öğrencileri ile yaptığı çalışmada finansal okuryazarlık seviyelerini tespit etmeyi amaçlamışlardır. 263 öğrenci üzerinde yapılan anket çalışmasında finansal tablo, faiz, paranın zaman değeri gibi kavramları içeren sorulara öğrencilerin çoğunun doğru cevap verdiği; vergi, mevzuat gibi kavramları içeren sorulara ise yanlış cevap verdikleri çalışmada belirtilmiştir. Bu durumdan yola çıkarak yatırım, vergi ve mevzuat ile ilgili konularda öğrencilerin eksiklikleri olduğunun söylenebileceği belirtilmiştir. Cinsiyet ile finansal okuryazarlık seviyeleri karşılaştırıldığında aralarında anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Cinsiyet ve okunan bölüm ile finansal davranış arasında da bir ilişki olduğu çalışmada belirtilmiştir.

Kılınç ve Antepli'nin (2020) Konya'nın Beyşehir ilçesinde kamu çalışanları üzerinde yaptığı çalışmada 203 kamu çalışanına anket yöntemi kullanmışlardır ve çalışmaya katılan bireylerin cinsiyet, yaş, meslek, eğitim ve medeni durumlarına göre finansal tutum ve davranışlarında, finansal kavram bilgilerinde ve yatırım tercihlerinde anlamlı farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmen ve işçilerin finansal kavram bilgilerinin akademisyen ve memurlara göre daha düşük olduğu çalışmada tespit edilmiştir.

Kamu çalışanlarında temel finans bilgi düzeyleri ve yatırım tercihleri arasında medeni durum, cinsiyet ve yaşa göre anlamlı bir farklılık olmadığı çalışmada belirtilmiştir.

Öğretmenlerin diğer kamu çalışanlarıyla karşılaştırılınca düzenli para biriktirmeye daha eğilimli oldukları ve işçilerin ise aylık altın birikimi yapmaya diğer kamu çalışanlarıyla karşılaştırıldıklarında daha çok tercih ettikleri çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Güvenç (2017) tarafından yapılan çalışmada ilkokul, ortaokul ve lise ders programlarındaki finansal okuryazarlık öğrenim verilerini tespit ederek öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bulguları zorunlu dersler bakımından en fazla finansal okuryazarlık bilgisinin öğrenildiği sınıfların ilköğretim; birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflar olduğunu göstermektedir ve bunu takiben ortaokul ve lise gelmektedir. Seçmeli dersler bakımından girişimcilik, işletme ve

ekonomi seçmeli derslerinden dolayı lise seviyesinde öğrenme verileri daha çok ortaya çıkmıştır. Zorunlu derslere bakıldığında finansal okuryazarlık öğrenimi bakımından en fazla veri Sosyal Bilgiler dersinden gelmektedir. İlkokuldaki Hayat Bilgisi dersiyle Sosyal Bilgiler dersi bir alındığında finansal okuryazarlık ihtiyaçlarına karşı tutarlı bir yaklaşım görülmektedir.

Matematik derslerine bakılacak olursa alışveriş, faiz, kar-zarar vb. problem çözümleri her seviyede bir finansal okuryazarlık yeterliliği sağlamaktadır. Çalışmada özet olarak eğitim programlarında finansal okuryazarlık hakkında açıkça bir yeterlilik tanımı bulunmadığı belirtilmiş ve programlarda finansal okuryazarlık ile ilgili verilere yer verildiği belirtilmiştir. Eğitim programları ile ilgili bir başka çalışma ise Er vd. tarafından 2014 yılında yapılmıştır. Çalışmada finansal okuryazarlıkta lisans eğitim programlarının etkileri araştırılmıştır. Çalışmada toplanılan veriler, finansal kriz etkilerinin olduğu bir zamanda Türkiye’den alındığı belirtilmiştir. Çalışmanın bulgularında lisans öğrencilerinin yüzde 31,7’sinin yüksek seviye, yüzde 30,1’inin orta seviye ve yüzde 16’sının düşük seviyede finansal okuryazarlık düzeyine sahip olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri ile cinsiyetleri incelendiğinde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmış ve bu durumun literatür ile paralellik gösterdiği belirtilmiştir. Çalışmada İİBF ve mühendislik öğrencilerinin okuryazarlık seviyeleri karşılaştırıldığında da anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur.

Bunun sebebi ise alanlardaki ekonomi ile ilgili ders sayısı çeşitliliği ve sayısı olduğu belirtilmiştir.

Finansal ürün tercihinde bilgi kaynakları, lisans alanları bakımından ele alınca benzer olduğu sonucuna ulaşılmış ve bu sıralamada en etkili bilgi kaynağı olarak bankalardan alınan bilgiler, finans ile ilgili bir işi olan tanıdıktan alınan bilgiler, ilgili ürünün satış temsilcisinin aktardığı bilgiler, internet araştırmaları ve bireysel tecrübe şeklinde belirtilmiştir. Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyini belirlemeye yönelik yapılan bir başka çalışma ise Çam ve Barut (2015) tarafından yapılmıştır.

Gümüşhane üniversitesi ön lisans öğrencilerinden anket yoluyla veri toplanılmıştır. Çalışmada öğrencilerin finansal okuryazarlık seviye ve davranışları tespit edilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın bulgularında öğrencilerin genelinin finansal okuryazar olmadığı belirtilmiştir. Öğrencilerin yüzde 7,8’i para yönetimiyle harcama

bakımından başarısız olduğu inancı taşımakta ve bu öğrencilerin temel finansal okuryazarlık seviyelerinin çok düşük olduğu çalışmada belirtilmiştir. Çalışmada genel olarak öğrencilerden toplanan cevapların tutarsız olduğu ve finansal bilgi seviyesinin, finansal davranış üzerinde pek bir etkisi bulunmadığı belirtilmiştir. Bu sonucun sebebi olarak öğrencilerin paralarının aile ya da burs yoluyla elde ettikleri ve finansal bilgilerinin düşük olduğu çalışmada vurgulanmıştır.

Kocabıyık ve Teker (2018) çalışmalarında Isparta’da Süleyman Demirel Üniversitesi öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini ölçmeyi amaçlamışlardır. 708 öğrencinin katılımıyla 2017 yılında çalışma yapılmıştır. 28 soru çalışmada sorulmuş ve buna ek olarak demografik özellikler ile ilgili sorular da çalışmada yer almaktadır. Elde edilen sonuçlar, beklentilerin altında kaldığı belirtilmiştir. Genel kültür konulu finansal kavram sorularında öğrencilerin daha başarılı olduğu belirtilmiştir. Teknik bilgi içeren sorulardaysa başarı oranı daha düşük bulunmuştur. Cinsiyet bakımından ele alındığında verilen cevaplar oldukça farklı çıkmıştır. Öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesiyle öğrencilerin annelerinin eğitim seviyesi karşılaştırıldığında güçlü bir ilişki bulunamadığı çalışmada belirtilmiştir. İİBF öğrencilerinin cevapları, diğer fakültelerle karşılaştırıldığında daha başarılı olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Çalışmanın sonuçları literatür ile karşılaştırıldığında benzer sonuçlara erişilmiştir.

Çalışmada erkek öğrencilerin anket sonuçlarının kız öğrencilere kıyasla daha başarılı olduğu tespit edilmiş ve literatürdeki diğer çalışmalarla da benzer bir sonuca ulaşılmıştır.

Bozkurt vd.’nin (2019) Türkiye’de okuryazarlık seviyesini ve yapılan tasarrufları ölçmeyi amaçlayan bir çalışma yapmışlardır. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi öğrencileri ile Türkiye’deki finansal okuryazarlık seviyesi ile tasarruf eğilimini ölçmek, tasarruf davranışı ile finansal okuryazarlık bilinci arasındaki etkileşimi ölçmek amacıyla online olarak anket metodu ile veri toplanıldığı çalışmada belirtilmiştir. Çalışmanın anket sonuçlarına bakıldığında yüzde 37,4 ile Türkiye’de en önem arz eden sorunun adaletsiz gelir dağılımı olduğu görülmektedir. Gelir dağılımının daha adaletli olması için geliri düşük gruplar baz alınarak düzenleme yapılması gerektiği çalışmada belirtilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında, ankete katılan bireylerin yüzde 68,5’inin tasarruf yaptığı görülmektedir ama buna zıt olarak finansal okuryazarlığı bilmeyen kişilerin oranının yüzde 59,6 olduğu vurgulanmıştır. Çalışmada yüzde 70,7 oranında katılan bireylerin herhangi bir finansal okuryazarlık eğitimi almadığı belirtilmiştir. Elmas ve Yılmaz

tarafından 2016 yılında yapılan çalışmada öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin tespit edilmesi ve üniversitede gördükleri eğitimlerin finansal okuryazarlık seviyeleri üzerinde etkisinin olup olmadığı belirlemek amacıyla Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İİBF 4. Sınıf öğrencileriyle bir çalışma uygulanmıştır. Anket sonuçlarına yapılan descriptive analiz sonucu öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyeleri beklenenin altında kaldığı için finansal okuryazarlık seviyeleri düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmada erkek ve kadın öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyesi arasında anlamlı bir fark bulunamadığı belirtilmiştir. Aynı şekilde kredi kartı kullananlar ile kullanmayanlar arasında da anlamlı bir fark bulunamamıştır. Çalışmada aynı şekilde örgün öğretim ile ikinci öğretim arasında da finansal okuryazarlık seviyesi bakımından anlamlı bir fark bulunamadığı belirtilmiştir.

Acaravcı ve Bediroğlu'nun (2019) Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi öğrencileri ile yaptıkları çalışmada öğrencilerin finansal bilgi, tutum ve davranışları ile finansal okuryazarlık düzeyleri anket metodu ile araştırılmıştır. Çalışmanın bulguları, öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeyinin orta seviye olduğunu göstermektedir. Gelirlerinin yüzde 20'den daha azını biriktiren öğrencilerin yüzdesi 77,4 olarak belirtilmiştir. Öğrencilerin yüzde 51,4'ü kredi kartı limitlerinin yüzde 20'den azını kullandığı, diğer öğrencilerin ise yüzde 20'yi aştığı çalışmada belirtilmiştir.

Bu sonuçlardan da öğrencilerin gelir seviyelerinin düşük olduğu ve yeterli olmadığı için kredi kartı kullanımına başvurdıkları çıkarımı yapılmıştır.

Finans ile ilgili ders alan öğrencilerin, diğer öğrencilere kıyasla finansal okuryazarlık bilgi seviyelerinin daha yüksek olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Demografik özelliklere bakıldığında erkek bireylerin kadın bireylere göre finansal okuryazarlık seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yaş bakımından da 36 ve üst yaşlarda olan bireylerin daha alt yaşlara göre daha yüksek finansal okuryazarlık seviyesine sahip olduğu belirtilmiştir.

Contuk (2018) Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi İİBF' de işletme öğrencilerinin aldıkları lisans eğitiminin finansal okuryazarlık üzerindeki etkilerini incelemek için bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın sonuçları, temel düzeyde faiz, enflasyon, yatırım, borsa gibi temel konularda bilgili olduklarını göstermektedir. Yatırım araçları, tahviller, hisse senetleri gibi ileri düzey finans konularında ise öğrencilerin sorulara genelde yanlış cevap verdikleri ve ileri seviye finans konularında bilgilerinin düşük olduğu çalışmada belirtilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkılarak öğrencilerin finansal okuryazarlık

seviyelerinin temel düzeyde olduğu belirtilmiştir. Demografik bilgiler ele alındığında temel seviye faiz bilgisi, sınıf, eğitim tarzı ve babanın eğitim seviyesi arasında bağımlılık olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yaş ile temel seviye enflasyon ilişkisi arasında da anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Finansal okuryazarlığı, finans ile ilgili derslerin olumlu etkilediği çalışmada belirtilmiştir. Ayrıca örgün öğretimdeki öğrencilerin başarı oranlarının ikinci öğretime göre daha yüksek olduğu belirtilmiştir. Cinsiyet bakımından da erkek öğrenciler kız öğrencilere göre finansal konularda daha yüksek bir başarı oranına sahip olduğu belirtilmiştir.

Sezer ve Demir (2015) tarafından, yatırımcıların finansal okuryazarlık seviyelerini ve bilişsel yetenek seviyelerini saptamak, bu seviyeler arası psikolojik ilişkiyi incelemek için anket çalışması yapılmıştır. Yüksek bir eğitim seviyesi, beraberinde yüksek bir yatırım farkındalığı getirmesi gerektiği algısına zıt olarak çalışmada, yatırımcılarının eğitim seviyelerinin finansal okuryazarlık seviyeleriyle paralel bir ilişkide olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ankete katılanların yüzde 87'sinin finansal okuryazarlıkları çok düşük seviyede, buna zıt olarak bir yükseköğrenim programından mezun olduğu çalışmanın bulgularında belirtilmiştir.

Çalışma kapsamında olan yatırımcıların bilişsel yetenek seviyesi yüzde 27 oranla çok düşük seviyede olduğu belirtilmiştir.

Almanya'da yüzde 48 ve Amerika'da yüzde 40 oranında olan seviyelerle karşılaştırıldığında çok düşük kalmakta olduğu belirtilmiştir.

Ayrıca çalışmada psikolojik yanılsamalara Türkiye'den yatırımcıların da yüksek bir oranla düştüğü bulgusu elde edilmiştir. Yatırımcıların çoğu yatırım kararlarında geçmiş fiyatlara yer verdiği çalışmada gözlemlenmiştir.

Karadeniz vd. (2019) üniversitede okuyanların finansal okuryazarlık seviyelerini ölçmek ve risk getiri algılarının yatırım kararları arasındaki ilişkisini ve kredi kartı kullanım alışkanlıklarını ölçmek amacıyla Kafkas Üniversitesi Sarıkamış kampüsünde bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre öğrenciler, finans durumlarını başarılı bir şekilde yönetmektedirler. Başarılı yöneten öğrencilerin oranı yüzde 49,2; orta düzey başarılı yönetim oranına sahip olan öğrenci oranı ise yüzde 45,2 olarak belirtilmiştir. Bunun sebebi ise öğrencilerin kısıtlı bir gelire ve ek gelir imkanlarının azlığı olduğu belirtilmiştir. Çalışmadaki bir başka önemli nokta, demografik özelliklere bakıldığında cinsiyet, sınıf ve yaş ile finansal durum yönetim seviyesi arasında bir ilişki

bulunamamıştır. Öğrencilerin okuduğu bölüm ile finansal durum yönetme seviyesi arasında ise ilişki bulunduğu bulgular arasında yer almaktadır. Finans dersleri alan öğrenciler, diğer bölümlerle kıyaslandığında finansal durum yönetme becerileri daha yüksek olduğu çalışmada belirtilmiştir. Çalışmada öğrencilerin yüzde 22,4'ünün temel finansal okuryazarlık seviyelerinin düşük olduğu ifade edilmiştir ve araştırmanın beklentileri ile tutarlı olduğu aktarılmıştır. İleri seviye finansal okuryazarlık seviyesi bakımından öğrencilerin yüzde 73'ü düşük bir seviyede olduğu belirtilmiştir. Kısıtlı gelirleri nedeniyle çeşitli yatırım araçları ile ilgili olmadıkları için ileri seviye finansal okuryazarlık seviyelerinin düşük olduğu belirtilmiştir.

Barış ve Şahin (2018), Tokatta 470 kamu görevlisi ile yüz yüze anket yöntemiyle yaptıkları çalışmada kamu görevlilerinin finansal okuryazarlık seviyeleri ile sosyo-demografik faktörler arasındaki ilişkiyi ölçmeyi amaçlamışlardır. Ankete katılanların yüzde 65,1'inin finansal okuryazar olmadığı bildirilmiştir. Yüzde 35'lik dilim temel seviyede finansal okuryazarlığa sahipken, yüzde 9,6'lık dilim ileri seviye finansal okuryazarlık sahibi çalışmanın bulgularında belirtilmiştir. Yapılan çalışmanın sonucunda eğitim, meslek gibi çeşitli finansal değişkenler ile finansal okuryazarlık seviyeleri karşılaştırıldığında anlamlı seviyede ilişki olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Bu durum literatürdeki başka çalışmalarla da paralellik göstermektedir.

Bu sonuca dayanarak çalışmada finansal okuryazarlığın gelişimine yönelik politikaların geliştirilmesi ve bu politikalar belirlenirken de bireylerin çeşitli demografik özelliklerin göz önüne alınması gerektiği tavsiye edilmiştir.

Yıldırım ve Özbek'in (2021) yaptıkları çalışmada erken dönemde verilen finans eğitimiyle finansal sosyalizasyon ajanları ve finansal okuryazarlık seviyesi ve davranışları arasındaki etkileşimi ortaya koymayı hedeflemişlerdir. Toplam 1274 kişiye anket yapılmıştır. Bu kişiler Trabzon, Erzincan, Ordu ve Samsun illerinden olmak üzere 14-18 yaş grubu ticaret meslek lisesi öğrencilerine ve Uluslararası Bakalorya (International Baccalaureate) eğitimi almış ve almamış öğrencilerden oluşmaktadır. Bahsi geçen Bakalorya eğitim programına dahil olan erken dönem eğitim almış öğrencilere bu eğitimler finansal okuryazarlık anlamında pozitif etki yarattığı belirtilmiştir ancak finansal davranış bakımından bireye bir etkisinin bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu sonuçlara demografik özelliklerin de etkisinin olabileceği çalışmada vurgulanmıştır. Araştırma sonucunda bilişsel zekâ ile finansal okuryazarlık arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışmada sayısal eğitimin bilişsel

zekâ gelişimine olacak katkısı ve ileri zamanlarda da mali işlemlerini doğru yürütmelerine yararlı olacağı ifade edilmiştir.

Erdoğan ve Erdoğan (2018) yüz yüze anket kullanarak Şırnak Üniversitesi'nde İİBF fakültesinden 49, meslek yüksekokulundan 48, ilahiyat fakültesinden 24 ve mühendislik fakültesinden 25 öğrenci ile öğrencilerin finansal okuryazarlık düzeylerini ölçmek ve finans eğitimi ile finansal okuryazarlık ile finans eğitimi arasındaki etkiyi ölçmek için bir çalışma yapmışlardır. Öğrencilerin genel finansal okuryazarlık düzeyi yüzde 31,94 olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca finansal eğitim alanların genel finansal okuryazarlık düzeyleri yüzde 35,07 oranla eğitim almayanların yüzde 28,45 genel finansal okuryazarlık düzeylerinden daha fazla çıkmıştır. Temel düzey finansal okuryazarlığa bakılacak olursa çalışmada tüm öğrencilerin temel finansal okuryazarlık düzeyi yüzde 36,30; finansal eğitim alanların ise yüzde 39,51; finansal eğitim almayanların ise temel finansal okuryazarlık düzeyleri yüzde 32,31 olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada vurgulanan noktalardan bir diğeri ise ileri seviye sorulan finansal soruların doğru cevaplanması ile finansal eğitim alma durumu arasında pozitif bir ilişkinin olduğudur. Buradan yapılan çıkarım ile ileri düzey finansal okuryazarlık ile finansal eğitim birbirini etkilediği sonucuna varılmıştır. Cinsiyet ve yaş bakımından finansal okuryazarlık düzeyleri için anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Goyal ve Kumar (2020) yılında yaptıkları araştırma 2000'den 2019'a kadar hakemli dergilerde yayınlanan 502 makalenin bir incelemesini içermektedir.

Amaçları literatürdeki finansal okuryazarlık hakkında yapılan çalışmaların az olmasından dolayı sistematik bir inceleme yapıp bu incelemeyi bibliyometrik analiz ile birleştirip nicel ve nitel bir çalışma ortaya koymaktır. Çalışmada, etkili çalışmaları belirlemek, alanın entelektüel yapısını betimlemek ve boşlukları belirlemek için alıntı ağı, sayfa sıralaması analizi, ortak alıntı analizi, içerik analizi ve yayın eğilimleri kullanılmıştır. Çalışmada önde gelen dergiler, ülkeler, makaleler gibi kaynaklar bibliyometrik analiz kullanılarak belirlenmiştir. Yapılan çalışma, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere kadar tüm nüfuslarda okuryazarlık eksiği olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonunda ise politika yapıcılara finansal okuryazarlığın ve finansal refahın gelişmesi için çağrıda bulunulmuştur.

Mandell ve Klein (2007) yaptıkları çalışmada genç yetişkinler olarak adlandırılan yaş aralığı arasında finans dersi almalarına rağmen düşük finansal okuryazarlık seviyelerine sahip olmalarının sebebinin motivasyon eksikliğine sahip olmasıyla

bağlantılı olup olmadığını incelemektedirler. Araştırmada sosyoekonomik, demografik özellikleri incelenen son sınıf lise öğrencilerine yapılan ulusal Jump\$Start anketinin verileri kullanılmıştır. Finansal okuryazarlık motivasyonunu ölçme amacıyla hazırlanmış üç soruya verilen yanıtlar ile finansal okuryazarlık skorları arasındaki ilişkiyi test etmeyi amaçlamışlardır. Çalışma sonunda motivasyonel değişkenlerin finansal okuryazarlıktaki farklılığı açıklama yeteneğini yüksek ölçüde artırdığı sonucuna varılmıştır.

Taft vd. (2013), bulunduğumun yüzyılda artan ürün çeşitliliği, dünyadaki ekonomik istikrarsızlık, gittikçe karmaşıklaşan ve finansal faaliyetlerdeki zorlanmalardan dolayı finansal yönetim becerilerinin önemi artmasıyla finansal okuryazarlık, finansal refah ve finansal kaygılar arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını inceleme amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Rastgele bir örnekleme ile bireylere anket yoluyla ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre yaş ve eğitimin finansal okuryazarlığı ve refahı olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Evli insanlar ve erkeklerin ise finansal okuryazarlık seviyelerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca daha yüksek finansal okuryazarlığın daha yüksek finansal refaha ve daha düşük finansal kaygıya yol açtıkları araştırmada belirtilmiştir.

Rai vd.'nin (2019) Hindistan'ın Delhi şehrinde yaptıkları araştırmada kadınlar arasında finansal davranış, tutum ve finansal okuryazarlık seviyelerine yönelik finansal tutum ilişkisi sunulmuştur.

Kamu ve özel kurumlardan 394 çalışan kadın birey ile anket çalışması yapılmıştır ve uyum iyiliği, yapısal eşitlik modelleme yaklaşımı uygulamaları yapılarak moment yapı analizi ile belirlenmişlerdir. Çalışmanın sonucunda ulaşılan verilere göre çalışan kadınlar arasında finansal tutum ile finansal davranışın, finansal okuryazarlık düzeyleri ile finansal bilgilerinden daha güçlü bir ilişkisi olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Hussain vd. (2018), İngiltere'de Midlands bölgesinde KOBİ'ler arasındaki finansal okuryazarlık, finansmana erişim ve büyüme arasındaki etkileşimi incelemek amacıyla bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın hedefi, finansal okuryazarlığın KOBİ'lere bilgi asimetrisinin üstesinden gelmede yardımcı olup olmadığını, teminat ihtiyacını azaltıp azaltmadığını, sermaye yapısını optimize edip etmediğini ve finansmana erişimi iyileştirip iyileştirmedikini değerlendirmektir. Bu amaçla beş yıl ya da daha uzun süre faaliyet gösteren KOBİ'ler ile nitel bir anket araştırması yapılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre Finansal okuryazarlığın, kredi başvurularını değerlendirirken bilgi asimetrisini ve teminat açığını azaltan birbirine bağlı bir kaynak olduğu, bu nedenle

finansal okuryazarlığın okul müfredatlarının bir parçası olması gerektiği bulgusuna ulaşılmıştır.

Çalışma özetle borç verenler ile borç alanlar arasındaki bilgi asimetrisini azaltmak için KOBİ'lerin finansal yönetim becerileri edinmelerine yönelik desteği savunur.

Adam vd.'nin (2017) Gana Cape Coast Metropolis'teki yaptıkları çalışmada finansal okuryazarlık, finansal davranış, aile desteği (başka bir gelir kaynağı olarak), bağımlı kişi sayısı ve emeklilik planlamasının emeklilerin finansal refahı üzerindeki etkisini incelemektedir. Araştırmanın bulguları, finansal okuryazarlık, emeklilik planlaması ve aile desteğinin emeklilerin finansal refahını önemli ölçüde etkilediğini ortaya koymaktadır. Bir başka önemli nokta ise çalışmada, aile desteği ve emeklilik planlamasının emeklilerin finansal refahı üzerindeki etkisi finansal okuryazarlıktan daha güçlü olması sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, finans okuryazarlığı ve emeklilik planlamasının teşvik edilmesi gerektiğini ima etmektedir.

Macaristan'da yapılan bir araştırmada (Luskander vd., 2014) sosyodemografik değişkenler ile akademik özelliklerin finansal okuryazarlık seviyesi ile olan etkileşimini incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, katılımcı öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyelerinin yüzde 55'tir. Cinsiyet bakımından finansal okuryazarlık ele alınınca erkek öğrencilerin kadın öğrencilere göre daha yüksek seviyede finansal okuryazarlık seviyelerinin olduğu çalışmada belirtilmiştir.

Diğer demografik özellikler (yaş, ikamet, gelir vb.) finansal okuryazarlık ile pozitif bir ilişkide olduğu belirtilmiştir. Bir başka bulgu, aile eğitim seviyesinin finansal okuryazarlığı az bir farkla etkilediğini belirtmektedir. Arnavutluk'ta yapılan bir çalışmada (Nano, Polo 2016), 607 öğrenci ile yüksek lisans ve lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerini ve finansal davranışlarını karşılaştırmayı hedeflemiştir. Çalışmanın bulgularına göre finansal davranış ile ilgili lisans ve yüksek lisans öğrencileri arasında bir fark bulunamamıştır. Finansal okuryazarlık bakımından ise yüksek lisans öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri lisans öğrencilerine göre daha yüksek bir seviyede olduğu tespit edilmiştir.

Chen ve Volpe'nin (2002) Avustralya'da 924 üniversite öğrencilerine uyguladıkları anket çalışmasında cinsiyet ile finansal okuryazarlık seviyeleri kıyaslaması yapmışlardır. Anketin konusu; finansal bilgiler, sigorta ve yatırım, tasarruf ve borçlanma gibi çeşitli alt başlıklar içermektedir. Çalışmanın bulguları, tüm alt başlıklar dahilinde

cinsiyet ve finansal okuryazarlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Tüm alt başlıklarda erkeklerin finansal okuryazarlık seviyeleri kadınlara oranla daha fazla olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Bir başka bulgu ise diğer demografik özellikler de (bölüm, yaş deneyim vb.) finansal okuryazarlık seviyesini etkilemektedir. Kore’de lise öğrencileri üzerinde yapılan bir çalışmada (Sohn vd., 2012) finansal okuryazarlık ile finansal tecrübeler, davranışlar ve finansal sosyalizasyon arasında etkileşim olup olmadıklarını incelenmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyeleri yüzde 49,8 olarak belirtilmiştir. Finansal birikim ile finansal okuryazarlık arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Finansal sosyalizasyon bakımından ilk önceliği medyaya veren ve bir banka hesabı olan öğrenciler daha yüksek finansal okuryazarlık düzeyine sahip olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Finansal okuryazarlık ve finansal eğitim arasındaki etkileşimi incelemek amacıyla yapılan çalışmada (Seyedian, Yi 2011), anket metodu ile finansal ders öncesi ve sonrası anket uygulaması yapılmıştır.

Araştırmanın bulguları, finans yönetimi ve bireysel finans türevindeki derslerin finansal okuryazarlığı pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Cinsiyet bakımından finansal okuryazarlık ele alındığında kısmi farklılık elde edilmiştir. Öğrencilerin iş tecrübeleri, yaptıkları banka işlemleri, maaş beklentileri, birikim yapıp yapmadıkları, tutumlu olup olmadıkları gibi özelliklerin derslerdeki performansa etkisi olduğu yapılan çalışmada belirtilmiştir.

14 ülkede yapılan (Atkinson, Messy 2012) finansal davranış, finansal tutum ve finans bilgisi değişimlerinin incelenmesi amacıyla yapılan bir çalışmada, çalışmanın geçtiği ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğunun finansal okuryazarlık oranının düşük olduğu belirtilmiştir. Bu ülkelerin finansal bilgi puanlarının ortalaması yüzde 51 iken, finansal davranış puanlarının ortalaması yüzde 50,8 ve finansal tutum puanlarının ortalamasının ise yüzde 53 olduğu yapılan çalışmada belirtilmiştir. Çalışmanın bir başka bulgusu, finansal bilgi seviyesi ile davranış arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündedir. Ayrıca finansal davranış ve tutum arasında da pozitif bir ilişki olduğu çalışmada belirtilmiştir. Finansal bilgi ve davranış arasındaki bağlantıyı incelemek amacıyla 1004 katılımcı üzerinde yapılan bir araştırmada (Hilgert vd., 2003), ailenin finansal bilgi kaynaklarının başında olduğu bulgusuna ulaşılmaktadır. İkinci sırayı kişisel deneyim, üçüncü sırayı arkadaş ve son sırayı ise medya takip etmektedir. Kredi yönetimi, yatırım, tasarruf planlama oranları bu konularda daha fazla bilgiye sahip olanların daha yüksek

olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Ayrıca çalışmada finansal bilgi ve davranış arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Bir başka çalışmada 6520 katılımcı ile yapılan araştırmada (Robb, Sharpe 2009) kredi kartı bakiyesi ile finansal okuryazarlık seviyeleri düşük ve yüksek olan öğrenciler kıyaslandığında anlamlı bir farka ulaşamamıştır. Ayrıca kredi kartı bakiyesi daha yüksek olan öğrencilerin finansal okuryazarlık seviyeleri, bakiyesi daha düşük olan öğrencilere oranla daha yüksek olduğu çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır. Hong Kong’da yapılan (Ho, Lee 2020), finansal okuryazarlık programına dahil olan 20 farklı okuldan 1306 öğrenci ile yapısal eşitlik modelini baz alan bir çalışmada katılan öğrencileri sınavlardan aldıkları puana göre sıralamak amaçlanmıştır. Ayrıca akademik düzeyde gelişimlerle finansal eğitimin arasındaki etkileşimi çıkarmak çalışmanın bir başka amacıdır. Araştırmada göre öğrencilerin gördüğü finansal okuryazarlık programının öğrencilere etkisinin zayıf olduğu bulgusuna erişilmiştir.

Bunun yanında en düşük akademik seviyede olan öğrencilerde pozitif yönde zayıf da olsa bir etki göstermiştir.

Brezilya’da (Bruhn vd., 2016) lise öğrencilerini ve ailelerini hedef alan bir finansal okuryazarlık çalışması yapılmıştır. 900 okulda 25000 öğrenci ile gerçekleştirilen bu çalışma bir program uygulaması ile yapılmıştır. Çalışmada bazı öğrenciler ve aileleri ayrıca hane halkı etkileşiminin finansal davranışlara olan etkisinin incelenmesi maksadıyla eğitim almışlardır.

Araştırmanın sonucunda hazırlanan bu programın finansal okuryazarlık bilgi ve davranışlara pozitif etki verdiği bulgusuna erişilmiştir. Aile bireylerinin aldığı eğitimlerden sonra da lise öğrencilerinde tasarruf davranışlarında artış görüldüğü çalışmada belirtilmiştir.

7. FİNANSAL OKURYAZARLIK ALANINA DAİR TEKLİFLER

İçinde yaşadığımız zaman da bireyler finansal davranışlarda bulunarak birtakım kararlar vermektedirler. Bu verilen kararlar ile kendi finansal güçlerine etki etmektedirler. Konu hakkında uzman kişilerce bireylerin finansal bilgileri ile finansal tutumların yani almış oldukları finansal kararların birbiri ile ilişki içinde olduğunu söylemişlerdir. Bu doğrultuda bireylerin sahip oldukları finansal bilgi seviyelerini arttırmalı ve finansal kararlar verirken içinde bulunduğu durumu anlamalıdır. Bu nedenle ki finansal okuryazarlık bireylerin finansal açıdan bilgi düzeylerini arttırmasını ve böylece finansal

tutumlarını pozitif olarak etkilemesini amaçlamaktadır (Taş, 2019, s.22). Bir diğer durum ise kişiler emeklilik zamanlarında rahat bir hayat devam ettirebilmeleri için finansal okuryazarlık konusunun geliştirilmesi önemlidir.

Özellikle genç nüfus bakımından oldukça fazla olan Türkiye’de okuryazarlığın geliştirilmesi genç yaşta alınan finansal eğitimin gelecek zamanlarda kişilerin daha rahat bir hayat sürdürmesini sağlayacaktır. Finansal okuryazarlığın geliştirilmesi bu yüzden ülkeler açısından önemli bir konudur. Ekonomi okuryazarlığı kısa dönemde önemli olabildiği gibi uzun dönem için de önemli bir konudur. Uzun dönemde finansal eğitimin

genç bireylere verilmesi ve genç bireylerin geleceğe hazırlamak önemli bir konudur. Ülkemizde bu eğitim üniversite eğitimine kadar verilmemektedir.

Üniversitelerde ise finansal eğitimin iktisadi alanda eğitim veren fakültelerde verilmekte olduğu görülmektedir. Türkiye için bu eğitimin kişilere ilköğretimden daha sonra temel bilgiler verilerek yanlışlığın giderilmesi ve finansal okuryazarlığın gelişimi açısından ülke ekonomisi açısından önemli konudur (Dağdelen, 2017, s.30).

Finansal okuryazarlık seviyesinin düşük olması birey açısından sorun olmaktan ziyade ulusal bir sorun olmaktadır. Toplumun tasarruf ve birikim yapma alışkanlığında bulunmaması ülke açısından bir sorun teşkil etmektedir. Bu sebeple ki finansal okuryazarlık statü, cinsiyet gibi ayrımlar yapmadan tüm topluma kazandırılması ve gençlerin bu konu hakkında eğitim verilmesi gerekmektedir (Zeynelova, 2019, s.6).

Bu sebeple kişilere birtakım özellikler kazandırarak finansal okuryazarlık düzeylerini geliştirmek gerekmektedir. Bu özelliklerden bahsedilirse (Ağaç,2020 s.26) (Mason ve Wilson,2000, s.6).

- 1) Sayılara yakın olmakla birlikte bilgi teknolojilerinden yararlanabilme.
- 2) Çeşitli para formlarından oluşan borçların ve kredi kartlarının mantığını kavramak.
- 3) Finansal öneri ve bilgileri sorgulayabilmek, anlayabilmek ve değerlendirebilmek.
- 4) Tüketicinin hak ve sorumlulukları hakkında bilgiye sahip olmak.
- 5) Finansal gereksinimlere uygun fayda ve riskler hakkında bilgiye sahip olmak.

8. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI

8.1. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞININ KAVRAMSAL ANALİZİ

Son yıllarda finans sektöründe yaşanan gelişmelerle beraber İslami esaslara uygun şekilde işleyen finans sektörü de gelişmiş ve finans sisteminde yerini almıştır. Bu durum, bireylerin İslami finans okuryazarlık seviyesinin belirlenmesini gündeme getirirken İslami finansal sistemin yaygınlaşmasına sağladığı olumlu katkı anlaşılmıştır (Doğan, 2020: 73).

Yaşanan küresel kriz, finansal sistemin sağlamlığının ve etkinliğinin önemini vurgulamış ve akademik camianın finansal erişim, finansal kapsayıcılık, finansal okuryazarlık gibi konulara yönelmesine neden olmuştur. Zira bu konular finansal sistemdeki sağlamlığı ve etkinliği sürdürebilir hale getirecek temel unsurlardan birkaçıdır. Ancak bu konular ele alınırken dini inancı nedeniyle konvansiyonel finanstan uzak duran kesimin de dikkate alınması gerektiği açıktır.

Tüm semavi dinlerde haram kabul edilen faizden kaçınan tüketici sayısının azımsanamayacak seviyede olduğu tahmin edilmektedir. İşte bu kesimin finansal sisteme dahil edilmesi ve bunun için de tüketicilerin İslami finans konusunda eğitilmesi önemlidir. Literatürde yer alan çalışmalara bakıldığında kavramın çeşitli açılardan ele alındığı görülmektedir. Setiawati ve diğerleri (2018) İslami finans okuryazarlığını, bireylerin finansal işlemlerini İslami kurallara uygun şekilde yapabilme yeteneği ve İslami finansa ilişkin bilgi ve davranış olarak tanımlamışlardır (Setiawati vd., 2018: 5).

Antara ve diğerleri (2016) bireylerin İslami finansal ürün ve hizmetleri kullanma seviyesini etkileyen İslami finansal okuryazarlığı, İslami finansın esaslarını, finansal ürün ve hizmetleri, İslami kuralları bilme ve bu bilgi ve farkındalığı finansal kararlarında kullanma şeklinde tanımlamıştır (Çömlekçi, 2017: 1425). Abdullah ve diğerleri ise İslami finans okuryazarlığını İslam hukukuna dayalı finansı anlama yeteneği olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanıma göre İslami finans okuryazarlığı, İslami finans kavramlarını anlama ve İslam hukukunun rehberliğinde ihtiyatlı ve rasyonel finansal kararlarla sonuçlanacak iyi finansal davranışları telkin etme yeteneğine sahip olmaktır (Nawi, 2018: 631).

İslami finans okuryazarlığı, bireylerin genel olarak İslami finans ürün ve hizmetlerine aşina olması ve dini inançlarını ekonomik konularla ilişkilendirerek bu bilgi düzeyini davranışlarıyla kanıtlayabilmesidir. Buraya kadar değinilen tanımlardan

daanlaşıldığı üzere İslami finansal okuryazarlığın genel kabul görmüş tek bir tanımı yoktur. Ancak her bir tanımın ortak bir paydada buluştuğu da açıktır. Buna göre İslami finans okuryazarlığını;

- Bireylerin İslami finans ürün ve hizmetlerine hakim olması
- İslami finansla ilişkili faaliyet gösteren kuruluşları bilmesi
- İslami ve konvansiyonel finans arasındaki farklılıkları anlaması
- İslami finans konusunda deneyim sahibi olması
- İslami finansa ilişkin kavramları tanımlayabilme becerisini haiz olması
- İslami kurallara uygun finansal karar alabilmesi şeklinde

tanımlamak mümkündür.

8.2. İSLAM EKONOMİSİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Bireylerin finansal kaynaklarına doğru ve etkin bir şekilde yön vermeleri, tasarruflarda bulunmaları ve atıl tutmadan yatırıma dönüştürmeleri hem bireysel hem de toplumsal refah açısından istenilen bir durumdur. Bu kapsamda ülkeler, bireylerin tasarruf yapmalarını ve tasarruflarını yatırıma dönüştürmelerini sağlamak adına birtakım çalışmalar yürütmekte ve teşvikler sunmaktadır (Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018: 169).

Bu noktada bireylere çeşitli finansal hizmetler ve alternatifler sunulmaktadır. Çeşitli finansal hizmetler sunulması ve söz konusu hizmetlerin kolay ulaşılabilir olması, bireylerin her zaman finans sektörüne katılarak, bu hizmetlerden kullanım sağlayacağı anlamını taşımamaktadır. Şöyle ki, günümüzde hakim ekonomi ve finans anlayışı faize dayalı ve pek çok noktada İslami prensiplere uygun olmayan bir altyapıya dayanmaktadır. Bu durum, bazı bireylerin dini hassasiyet gereği mevcut sistemden uzak durarak birikimlerini atıl tutmalarına veya mevcut sisteme dahil olmadan yatırımlarını gerçekleştirme çabası içerisinde olmalarına yol açmaktadır. Bu noktada, dini hassasiyetlerden dolayı sistemden uzak kalan bireylerin ve atıl kalan fonların da sisteme dahil edilmesini sağlayacak, hassasiyetleri gözeterek faaliyet gösteren “İslami (Faizsiz) Finans” ön plana çıkmaktadır (Durmuş ve Yardımcıoğlu, 2018: 169).

Faizsiz finansal sistem; finansal sistem içerisinde, bireylere sunulan alternatif bir tamamlayıcı olarak yer almakla birlikte sadece dini hassasiyeti gereği mevcut sisteme dahil olmayan bireylere sunulan alternatif bir tamamlayıcı değildir. Tüm bireyler için adil ve eşit olmak adına belirlenmiş bir dizi kural ve yönergelere tabi olan faizsiz finans

herkesin kullanımına açıktır. Dışlayıcı değil, kapsayıcı özelliğindedir. Faizsiz finansın bu özelliği henüz birçok birey tarafından bilinmemektedir. Bunun yanı sıra henüz finansal sistem içerisinde böyle bir alternatifin varlığından dahi haberdar olmayan çok sayıda birey bulunmaktadır.

Tanınırlık sorunu olarak da ifade edebileceğimiz bu durum, dini hassasiyeti olsun ya da olmasın birçok bireyin faizsiz finansal sistemden uzak kalmasına sebep olmaktadır. Bu durum, faizsiz finansal sistemin finansal sistem içerisinde aldığı pay üzerinde de etkili olmaktadır. Çünkü faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisindeki payı; faizsiz finansal ürün, araç ve hizmetlerin kullanım düzeyine bağlıdır.

Kullanım düzeyi üzerinde etkili olan önemli bir unsur ise tanınırlık sorununa da çözüm olabilecek “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” düzeyidir. Finansal seçimlerde bulunacak olan bireylerin en doğru kararı verebilmeleri, finansal sistem içerisinde sunulan alternatiflere yönelik farkındalığa ve bilgiye sahip olmasına ve bu şekilde finansal tutum ve davranışlarına yön vermelerine bağlıdır. Bu kapsamda “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramı önem kazanmaktadır. Bireylerin faizsiz finansal okuryazar olmaları, finansal sisteme katılımlarında belirleyici rol oynamaktadır. Böylelikle faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi, bireylerin finansal kararları üzerinden finansal sistemi etkilemektedir. Bu durum, faizsiz finans ve bankacılığın sektör içerisinde aldığı pay üzerinde, faizsiz finansal okuryazarlığın önemine vurgu yapmaktadır.

Türkiye’de; uzun yıllar %5 düzeylerinde seyrettikten sonra 2019 yılına gelindiğinde sadece %6,33 düzeyine çıkabilen faizsiz bankaların bankacılık sektörü içerisindeki payının, 2025 yılı hedefi olan %15 düzeyine yükseltilebilmesi noktasında da bireylerin “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” düzeyi önem kazanmakta ve araştırılması gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Faizsiz finansal okuryazarlık, faizsiz bankacılığın sektör içerisindeki payının arttırılması açısından önemli bir rol üstlenmektedir.

Bireylerin, faizsiz finansal okuryazarlık düzeyi arttıkça finansal sistemi doğru şekilde kullanım düzeyleri de artacaktır.

Böylelikle faizsiz finansal okuryazarlık, başta bireysel finansal refaha sonrasında ise toplumsal finansal refaha, finansal sisteme ve ekonomiye katkı sunacaktır.

8.3. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞININ FİNANSAL TERCİHLERE ETKİSİ

Dindar Müslümanların günümüzdeki en büyük kaygılarından biri de finans dahil kişisel işlerini dini kural ve ilkelere göre uygun bir şekilde uygulayıp uygulamadıklarının anlamaktır. Hemen hemen birçok ülkede geleneksel bankacılık sistemi piyasanın hakim sistemi olmuştur. Böylesi bir durum özellikle nüfusu Müslüman ağırlıklı olan ülkelerdeki dindar kesimlerin piyasada işlem yapmaya korkmasına neden olmuştur. Bu durumun giderilmesi için İslami finans sisteminin geliştirilmesi kadar bu piyasada işlem yapacak potansiyel müşterilerin piyasa ve ürünleri hakkındaki farkındalık düzeyleri ve bilgileri de önemlidir (Kayed, 2008: 185-187)

Varcoe ve Fitch'in 2003 yılında yaptıkları bir çalışmada finansal okuryazarlığı geliştirmek için özellikle öğrencilerin okul müfredatındaki derslerinde finans derslerinin eklenmesi ve okutulması sonucunda finansal okuryazarlık seviyelerinde hem bilgi hem de davranışsal olarak artış görüldüğünü tespit etmişlerdir (Varcoe & Fitch, 2003: 218-251).

Kayed'in 2004 yılında yaptığı çalışmada katılımcıların %30 İslami finans piyasası, felsefesi ve işleyişi ile ilgili, piyasada işlem gören ürünler hakkında yeterli bilgi düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Katılımcıların %34'ü ise günlük hayattaki ticari işlemlerini İslamiyet'teki mali kural ve kaidelere göre yürüttüklerini belirtmişlerdir. Geri kalan katılımcılar ise yaptıkları ticari faaliyetlerin Şer'i kurallara göre uygun olarak yürütüp yürütülmedikleri konusunda emin olmadıkları gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmaya katılanların %88'inin İslam ekonomisinin akademik bir biçimde ders olarak okutulup okutulmama konusundaki soruya olumlu cevap verdikleri belirtilmiştir (Kayed, 2006).

Finansal okuryazarlık alanında yapılan iki çalışma da bireylerin hem finansal hem de İslami finansal okuryazarlık düzeyinin artmasında eğitimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle var olan eğitim sistemi özellikle Müslümanlar arasında İslam ekonomisi ve İslami finans bilgisini aktarmada, İslami finansal ürünlere olan farkındalığı arttırmada önemli bir etkidir.

Bunun yanı sıra birçok akademisyen okullardaki İslam ekonomi eğitimleri kadar bu eğitimleri verecek yetkili kişilerin de yeterli düzeyde olmadığını dikkatini çekmektedir.

İslam ekonomisi konusunda gelişmek isteyen kurum, kuruluş hatta devlet organlarının öncelikle bu konuda yeterli bilgi düzeyine sahip eğitimcilerin gelişmesine öncelik vermesi gerekmektedir (Zamorski, 2003).

Tüm bunların neticesinde İslam ülkelerindeki eğitim kurumları büyüyen ve gelişen İslami finans alanındaki ihtiyaçları karşılayabilmek, ülke genelindeki İslamifinansal okuryazarlık düzeyini arttırmak için ve İslami finans alanında eğitimi toplumun hemen hemen her kesimine ulaştırabilmek amacıyla müfredatlarına İslam ekonomisi derslerini koymalıdır. İslam ekonomisi derslerinin sınırlarını genişleterek bütün insanlara hitap edecek seviyeye getirmek de önem taşımaktadır. Bunun yanında İslam ekonomisi alanında çalışmalar yapan araştırmacıların gerekli bütün materyallerinin temin edilmesi, İslam ekonomisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır (Kayed, 2008: 187).

Ülkemizde ve dünyada İslami finans okuryazarlığı güncel ve gelişmekte olan bir kavramdır. Bu konudaki çalışmalar da günden güne artmaktadır. Dünyada İslami finansal okuryazarlık üzerine 2000’li yılların başında ilk çalışmalar yapılmaya başlanmışken ülkemizde 2014 yılında ilk çalışma yapılmış ve günden güne de bu çalışmalar sayısını artırmaktadır. Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) Tez Merkezi’nden tez sorgulaması yapıldığında ise “İslami Finansal Okuryazarlık” üzerine 6 tez çalışması mevcuttur. Diğer taraftan “Finansal Okuryazarlık” üzerine ise sorgulama yapıldığında Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları olarak 124 tez çalışması mevcuttur. Bu veriler finansal okuryazarlığa nazaran İslami finansal okuryazarlık üzerine yapılan çalışmaların kat ve kat düşük kaldığını göstermektedir. Yapılan finansal okuryazarlık çalışmalarının %5’ini dahi bulmamaktadır.

İslami finansal okuryazarlık üzerine ülkemizde yapılan çalışmalar genel anlamda üniversite öğrencileri üzerinde yoğunlaşmıştır. KATÜ İİBF öğrencileri ile İlahiyat Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin İslami finans bilgisinin İİBF öğrencilerine kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri ve Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi bünyesinde çalışan akademik ve idari personel üzerinde yapılan araştırmalarda ise İslami finans okuryazarlık oranının oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir (Er B, 2015)

Ülkemizde İslami finansal okuryazarlığa etki eden çalışmalara baktığımızda; Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi öğrencileri üzerinde yapılan araştırmada

umutsuzluk, dindarlık ve mali tatminin İslami finansal okuryazarlığa etki ettiği tespit edilmiştir. Bu anlamda benzer sonuçlara TR63 Bölgesi (Osmaniye, Hatay ve Kahramanmaraş) ile Adana ve Trabzon illerinde yapılan araştırmalarda da rastlanılmıştır. TR63 Bölgesi ve Adana illerinde yapılan araştırmalarda demografik özelliklerin İslami finansal okuryazarlığa etki ettiği tespit edilmişken, Trabzon’da yapılan çalışmada, dini duyarlılığın İslami finansal okuryazarlık düzeyi üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır (Durmuş, 2017)

8.4. İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞININ ARTTIRILMASI İÇİN YAPILMASI GEREKEN ÇALIŞMALAR

8.4.1. Dünya’da İslami Finansal Okuryazarlığın Farkındalığını Arttırmaya Yönelik Çalışmalar

İslami finansal okuryazarlık kavramı dünyada özellikle son yıllarda gündemde olan bir konudur. Bundan dolayı İslami finansal okuryazarlık üzerine yapılan çalışmalar finansal okuryazarlık üzerine yapılmış çalışmalar kadar fazla değildir. Var olan çalışmalar genellikle İslami finansal piyasaları ve ürünleri tanımlamaya ve bu ürünleri farkındalığını arttırmaya yönelik olmuştur. İlk çalışma olarak Antara ve diğer araştırmacıların 2016 yılında yaptıkları “Bridging Islamic Financial Literacy and Halal Literacy: The Way Forward in Halal Ecosystem” çalışmasında helal sistemin anlaşılabilmesi ve uygulanabilmesi için toplumda İslami finansal okuryazarlığın artması gerektiğini belirtmiştir (Antara vd., 2016).

Mohammad Azmi Abdullah ve diğer araştırmacıların 2017 yılında yaptıkları “Factors Determining Islamic Financial Literacy Among Undergraduates” çalışmasında anket yöntemi kullanılmış ve anket sonucunda üniversite öğrencilerinin İslami finansal okuryazarlık oranının %50’de düşük olduğu belirlenmiştir (Abdullah vd., 2017)

Abdullah ve Anderson’un 2015 yılında yaptıkları “Islamic Financial Literacy among Bankers in Kuala Lumpur” çalışmasında Kuala Lumpur’daki katılımcıların İslami finansal piyasa ve ürünler konusunda farkındalıklarının olduğu, ürün ve piyasa hakkında yeterince bilgi sahibi oldukları ve bu ürünleri tercih ettikleri gözlemlenmiştir (Abdullah ve Anderson, 2015).

Abdullah ve diğer araştırmacıların 2015 yılında yaptıkları “Exploratory Research Into Islamic Financial Literacy In Brunei Darussalam” çalışmasında üniversite öğrencilerine yönelik yapılan çalışmanın sonucunda katılımcıların yarısından daha azının

İslami finans piyasası ve ürünleri hakkında bilgi sahibi olduğu gözlemlenmiştir (Abdullah vd... 2015) Dünya çapında İslami finansal okuryazarlığı arttırmak için faaliyet gösteren İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), 10 Mart 2003'den beri faaliyet göstermektedir. Merkezi Kuala Lumpur olan kurul İslami finansal piyasa faaliyet gösteren kurumların düzenleme ve denetleme görevini yapmaktadır. Ayrıca uluslararası piyasa standartlarını belirleme görevini de üstlenmektedir. Kurulun amacı İslami finansal hizmetler endüstrisinin sağlamlığını arttırmak ve İslami finansal piyasaların istikrarını sağlamaktadır.

Kurul tüm bu görevleri yaparken Şer'i hukuk kurallarına ve uluslararası standartlara uygun bir şekilde hareket etmektedir (IFSB, ifsb.org/background.php, 4 Şubat 2020'de erişildi).

İslami Finansal Hizmetler Kurulu, İslami finansal okuryazarlığı arttırmak için toplantılar, yıllık etkinlikler düzenlemektedir. Kurul en son 2018 yılında Kuveyt'te bir etkinlik düzenlemiştir. Yapılan etkinlikte Kuveyt Merkez bankası ev sahipliği yapmıştır. Etkinlikte finansal istikrar ve İslami finans ve İslami finans politikaları üzerine konuşulup tartışılmıştır (IFSB, https://www.ifsb.org/ae_ap_01.php, 4 Şubat 2020'de erişildi.) Dünya İslami Bankacılık Konferansı (WIBC) son 25 yıldır İslami finans sektörünün gelişmesine ve genişlemesine katkı sağlamaktadır. Her yıl düzenlenen konferanslar ile İslami bankacılık sektörüne dair bir konu üzerinde araştırmalar yapılmaktadır. En son 2019 yılında yapılan 26. konferansın konusu olarak düzenleyici reformlar, standardizasyon ve son teknolojik gelişmelerin büyüme ve güvenlik sistemlerine olan etkilerinin Şer'i hukuk kurallarına göre uyarlanması tartışılmıştır (WIBC, <https://wibc2019.com/about-wibc/>, 4 Şubat 2020'de erişildi).

Uluslararası İslami Finansal Market (IIFM), 2002 tarihinde Bahreyn Krallığı'nda kurulmuştur. Kurum kâr amacı gütmeyen ve tarafsız bir şekilde altyapı organizasyonu geliştirmek amacıyla kurulmuştur. IIFM, Bahreyn Merkez Bankası tarafından denetlenmekte ve düzenlenmektedir. Kurumun amacı, uluslararası ve ulusal ölçekte İslamiyet'e uygun ticaretin altyapısını sağlayarak, ürün yeniliğini ve bilgi akışını güçlendirmektir. Ayrıca kurum Şariat uyumlu finansal araçların şeffaf ve belirli bir standart çerçevesinde entegrasyonunu sağlama amacı gütmektedir (IIFM, <https://www.iifm.net/about-iifm/corporate-Prof.ile/>, 4 Şubat 2020'de erişildi).

8.4.2. Türkiye’de İslami Finansal Okuryazarlığın Farkındalığını Arttırmaya Yönelik Çalışmalar

Ülkemizde İslami finansal okuryazarlık ile ilgili çok fazla akademik çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmalardan ilk olarak Durmuş ve Yardımcıoğlu’nun 2018 yılında yaptıkları “İlahiyat Öğrenciler Ne Kadar İslami Finansal Okuryazar?” çalışmasında Sakarya Üniversitesi İlahiyat bölümü öğrencileri örneklem olarak seçilmiştir. Araştırmanın sonucunda katılan öğrencilerin İslami finans ürünleri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür (Durmuş & Yardımcıoğlu, 2018: 181) Bekereci tarafından 2018 yılında yapılan “İslami Finansal Okuryazarlık: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi’nde Bir Alan Araştırması” çalışmasında Sütçü İmam Üniversitesi’nde okuyan öğrenciler üzerinde yapılan araştırmada öğrenciler arasındaki İslami finansal okuryazarlık seviyesinin cinsiyet, yaş, öğrenim görülen bölüm gibi faktörlerle değişiklik gösterdiği görülmüştür. Genel olarak İlahiyat fakültesinde okuyan öğrencilerin İslami finans piyasa ve ürünlerine olan farkındalıklarının daha yüksek olduğu saptanmıştır (Bekereci, 2018: 100).

Karakuş’un 2019 yılında yapmış olduğu “Genel Olarak Finansal Okuryazarlık ve İslami Finansal Okuryazarlık: Adana İlinde Bir Araştırma” çalışmasında cinsiyet, yaş, eğitim durumu gibi faktörlerin İslami finansal okuryazarlık düzeyine olan etkisi araştırılmıştır. Araştırmanın genel sonucu olarak bireylerin değişen demografik faktörlerine rağmen İslami finansal okuryazarlık seviyesi düşük çıkmıştır (Karakuş, 2019: 102-105).

Türkiye’de İslami finans ve bankacılık sektörünün düzenleyici ve denetleyici kurulu olarak faaliyet gösteren Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), merkezi İstanbul’da bulunan kamu kurumu niteliğinde bir kuruluştur. Kurumun öncelikli görevi üyesi olan 6 katılım bankasını düzenlemek ve denetlemektir. Birliğin diğer görevleri ise üyesi olan katılım bankalarının var olan bankacılık sektöründeki gelişmesine, rekabet gücünü arttırmasına ve içinde bulunduğu bankacılık sektörünün kalkınmasına katkı sağlamaktır (TKBB, <https://www.tkbb.org.tr/tarihce>, 4 Şubat 2020’de erişildi.) TKBB sadece katılım bankalarının düzenlenmesi ve denetlenmesi görevini üstlenmemektedir. Bir diğer görevi ise toplumda bireylerin İslami finansal okuryazarlığını arttırmaya yönelik eğitim, seminer, etkinlik ve akademik çalışmalar yayınlamaktadır. TKBB’nin 2019-2020 yılında güncel olarak toplam 64 adet eğitim programı bulunmaktadır (TKBB, <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/>

TKBB%202019_2020%20ikinci_Donem_EGiTiM_Ocak_Nisan_2020.pdf, 4 Şubat 2020'de erişildi.). Bunların dışında TKBB bünyesinde yıllık sektör raporları, kitap yayınları ve Katılım Finans Dergisi gibi yayınlar bulunmaktadır. Bu yayınların amacı toplumdaki her kesiminin İslami finansal okuryazarlığını arttırmaktadır (TKBB, <https://www.tkbb.org.tr/tkbb-yayinlari> , 4 Şubat 2020'de erişildi).

Bunların dışında Borsa İstanbul finansal okuryazarlık konusunda yaptığı çalışmaların yanında İslami finansal okuryazarlık konusunda da çalışmalar yapmaktadır.

En yakın tarihli olarak 21 Ağustos 2019 tarihinde Borsa İstanbul'un düzenli olarak yayınladığı Review dergisi İslami finans içerikli özel bir sayı yayınladı (BIST, <https://www.borsaistanbul.com/duyurular/2019/08/21/borsa-istanbul-review-dergisininislami-finans-icerikli-ozel-sayisi-yayinlandi>, 4 Şubat 2020'de erişildi.)

2018 yılında Uluslararası İslami Finans Pazarı ve Dünya Altın Konseyi (WGC), altın dokümantasyonu ve ürün standardizasyonu ile ilgili İstanbul'da bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantının ev sahipliğini Borsa İstanbul yapmıştır. Toplantı İslami Finans Direktörlüğü tarafından organize edilmiştir. Genel olarak toplantının konusu altın anlaşmalarının kullanımı, altın sevki anlaşmaları, altın sukuku gibi ürünler görüşülmüştür.(BIST, <https://www.borsaistanbul.com/duyurular/2018/03/29/dunyaaltin-konseyi-ve-uluslararasi-islami-finans-pazari-islami-yatirimcilarin-altin-pazarinaerisimini-gelistirmek-icin-is-birligine-gidiyor> , erişim tarihi: 24 Nisan2023.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİYANET PERSONELİ İSLAMİ FİNANS OKURYAZARLIĞI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA: MANİSA İLİ ÖRNEĞİ

1. GEREÇ VE YÖNTEM

1.1. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırmada, Türkiye'nin Manisa ilinde görev yapan diyanet personelin demografik özellikleri ile İslami finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve görev süresi gibi demografik özelliklerin İslami finansal okuryazarlık düzeylerine ilişkin ilişkisi ve farklılıklar incelenmiştir. Bu kapsam doğrultusunda araştırmanın hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur.

H1: Diyanet personelin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H2: Diyanet personelin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri eğitim seviyelerine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H3: Diyanet personelin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri unvan/mesleğe göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H4: Diyanet personelin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri görev süresine göre anlamlı farklılık göstermektedir.

H5: Diyanet personelin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri yüksektir.

1.2. ARAŞTIRMANIN VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Çalışmanın verileri, anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket verileri, 27/ 11/ 2022 ile 10/ 03/ 2023 tarihleri arasında toplanmıştır. Anket formu 3 bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm diyanet personelin demografik özellikleri ile ilgili soruları içermektedir. İkinci bölüm İslami finansal okuryazarlık bilgi düzeylerine yönelik soruları içeren 10 maddelik bir ölçektir. Ölçek yazarlar tarafından geliştirilmiştir. Üçüncü bölüm ise İslami temel finansal ürünlere/araçlara ilişkin bilgi düzeylerine yönelik soruları içeren 20 maddelik bir ölçektir. Ölçek yazarlar tarafından geliştirilmiştir. Veriler 122 kişiden toplanmıştır.

Tüm katılımcılar gönüllü olarak araştırmaya katılmıştır.

1.3. ARAŞTIRMA VERİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Veriler araştırmacı tarafından hazırlanan anket formları aracılığıyla yüz yüze görüşme ve çevrimiçi(online) yöntemi ile toplanmıştır. Veriler tanımlayıcı istatistikler SPSS programı yardımıyla (sayı, yüzde dağılımı, ortalama, standart sapma), bağımsız gruplarda T testi, ANOVA testi ve korelasyon analizi yapılmıştır. Ölçeğin güvenirliği Cronbach Alpha (α) değeri hesaplanarak belirlenmiştir. Anlamlılık düzeyi (p değeri) $p > 0,05$ olarak kabul edildi.

2. BULGULAR

Araştırmaya katılan 122 diyanet personelinin cinsiyet, eğitim seviyesi, teşkilattaki görev, görev süresine göre bulgularının frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2 de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Betimleyici Özelliklere Göre Dağılım Tablosu

Demografik		n	%
Cinsiyet	Kadın	30	24,6
	Erkek	92	75,4
Teşkilattaki görev	Müftü	7	5,7
	Vaiz	9	7,4
	İmam hatip	33	27,0
	Müezzin – Kayyım	79	14,8
	Diğer	55	44,1
Teşkilattaki görev süresi(yıl)	1-5	20	16,4
	6-10	39	32,0
	11-15	23	18,9
	16-20	18	14,8
	21 ve üstü	22	18,0
Eğitim	İmam Hatip Lisesi	15	12,3
	Ön lisans (ilahiyat)	36	29,5
	Lisans	57	46,7
	Lisansüstü	14	11,5
Toplam		122	100

Demografik özelliklerin cinsiyete göre dağılımına baktığımızda, katılımcıların çoğu erkek olduğu görülmektedir (%75,4). Katılımcıların görevine bakıldığında sadece

%5,7 üst düzey yönetici (müftü) iken çoğu diğer görevleri (%44,1) ifa etmektedirler. Katılımcıların teşkilattaki görevi en uzun olan %18,0 iken %16,4'ü ise 1-5 yıl arası görev yapmaktadır. Katılımcıların eğitim durumlarına incelendiğinde ise yarısına yakını lisans mezunudur (%46,7).

Ayrıca diyanet personelinin demografik özellikler dışında finansal okuryazarlıkla ilgili bazı sorular sorulmuştur. Katılımcıların demografik özellikler dışındaki anket sorularına verdikleri cevapların frekans ve yüzdeleri Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Katılımcıların Demografik Özellikler Dışındaki Sorulara Verdikleri Cevapların Frekans ve Yüzde Dağılımları

SORULAR	Seçenekler	Dağılım	
		Sayı (f)	Yüzde
Katılım Bankacılığı ya da İslami Finans Kavramını duydunuz mu?	Evet	120	98,4
	Hayır	2	1,6
Herhangi bir Katılım Bankası müşteri oldunuz mu?	Evet	86	70,5
	Hayır	33	27,0
	Farkında değilim	3	2,5
Düşünün ki 100.000 TL bedelle bir konut satın alacaksınız ve bu bedelin tamamını bir İslami	Fikrim Yok	33	27,0
Finansal kuruluştan fon sağlayarak ödeyeceksiniz. Kullandığınız bu fon neticesinde ödeyeceğiniz anapara üzeri tutar sizce aşağıdakilerden hangisidir?	Kar	51	41,8
	Vergi	0	0
	Komisyon	14	11,5
	Faiz	24	19,7
Sizce Katılım Bankaları ve Konvansiyonel (Faizli) Banka arasında uygulamada bir fark var mı?	Fikrim Yok	22	18,0
	Fark Var	65	53,3
	Fark Yok	35	27,7
Size vatandaş tarafından İslami Finans Kuruluşları ve Katılım Bankacılığı ile ilgili hangi sıklıkla sorular sorulur.	Hemen Hemen Her Gün	7	5,7
	Haftada 1 Kez	21	17,2
	Ayda 1 Kez	40	32,8
	Yılda 1 Kez	47	38,5
	Hiç Soru Almadım	7	5,7

Katılımcıların demografik özellikler dışındaki soruların verdikleri cevapların frekans ve yüzde dağılımlarına bakıldığında;

- Katılımcıların nerdeyse tamamı katılım bankacılığı ya da İslami finans kavramını duyduğunu ifade etmişler (%98,4).

- Katılımcıların büyük bir bölümü bir katılım bankası müşterisi olduğunu ifade etmişler (%70,5).

- Katılımcıların “Düşünün ki 100.000 TL bedelle bir konut satın alacaksınız ve bu bedelin tamamını bir İslami Finansal kuruluştan fon sağlayarak ödeyeceksiniz. Kullandığınız bu fon neticesinde ödeyeceğiniz anapara üzeri tutar sizce aşağıdakilerden hangisidir?” soruna %41,8’i kar cevabını verirken %19,7’si buna faiz cevabını vermişler.

- Katılımcıların yarısından fazlası katılım bankaları ve konvansiyonel (faizli) banka arasında uygulamada bir fark olduğunu belirtmişler (%53,3).

- Katılımcıların vatandaş tarafından İslami finans kuruluşları ve katılım bankacılığı ile ilgili yılda bir kez sorular sorulduğunu belirtmişler (%38,5).

Bunun yanı sıra katılımcılara kendilerine yöneltilen bir ya da birden çok seçim yapabileceği “Size yöneltilen sorular genelde hangisidir?” sorusu sorulmuştur.

Tablo 4. Size Yöneltilen Sorular Genelde Hangisidir?

	Yanıtlar	N ^b	%
Size yöneltilen sorular genelde hangisidir?	Katılım Bankalarının Finansmanları	71	27,1
	Borsa	60	22,9
	Kripto Paralar	63	24,0
	İhtiyaç Kredileri	68	26,0
	Total	262	100,0

a. Grup

b. Soru çoklu yanıt olduğu için N sayısı örneklemin hacmini geçmektedir.

Tablo 5’e bakıldığında diyanet personeline en çok sorulan sorunun Katılım Bankalarının Finansmanları (%27,1) ile ilgili olduğu görülmektedir.

Diyanet personelinin Temel Finansal Ürünler/Araçlara İlişkin Bilgi Düzeyini ölçmek için aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Temel Finansal Ürünler/Araçlara İlişkin Bilgi Düzeyi

	HIÇ DUYMADIM		SADECE DUYDUM		BİLGİM VAR	
	N	%	N	%	N	%
FAİZ	1	0,8	6	4,9	115	94,3
MURABAHA	12	9,8	47	38,5	63	51,6
MUŞARAKA	33	27,0	45	36,9	44	36,1
KATILIM HESABI	8	6,6	61	50,0	53	43,4
MUDARABA	32	26,2	47	38,5	49	35,2
VADELİ MEVDUAT	6	4,9	60	49,2	56	45,9
SUKUK	52	42,6	52	42,6	18	14,8
TAHVİL	14	11,5	80	65,6	28	23,0
LEASİNG	35	28,7	71	58,2	16	13,1
RİBA	1	0,8	11	9,0	110	90,2
KARZ-I HASEN	6	4,9	15	12,3	101	82,8
ARAÇ / KONUT KREDİSİ	1	0,8	29	23,8	92	75,4
KATILIM ENDEKSİ	26	21,3	77	63,1	19	15,6
SAFKA	76	62,3	38	31,1	8	6,6
HİSSE SENEDİ	3	2,5	67	54,9	52	42,6
TEKAFÜL	43	35,2	47	38,5	32	26,2
SELEM	34	27,9	44	36,1	44	36,1
MÜSAKAT VE MUGARASE	70	57,4	40	32,8	12	9,8
MÜZARA	54	44,3	42	34,4	26	21,3
AKİT	5	4,1	11	9,0	106	86,9

Tablo 5'e bakıldığında diyanet personelinin temel finansal ürünler/araçlara ilişkin bilgisinin finansal araçlara göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların yarısına yakının SUKUK, SAFKA, MÜSAKAT VE MUGARASE ve MÜZARA finansal araçlarını hiç duymadıklarını ifade etmişler. Katılımcıların nerdeyse yarısından fazlasının KATILIM HESABI, VADELİ MEVDUAT, TAHVİL, LEASİNG, RİBA, KATILIM ENDEKSİ ve HİSSE SENEDİ finansal araçlarını sadece duyduklarını ifade etmişler. Katılımcıların nerdeyse tamamının FAİZ, RİBA, KARZ-I HASEN ve AKİT finansal araçları hakkında bilgilerinin olduklarını ifade etmişler.

Hipotezleri test etmeden önce veri setinin normal dağılıp dağılmadığını test görmek için normal dağılım testi yapılmıştır. Veri setinin normalliğine ilişkin önemli bir ölçüt eğiklik (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleridir. Eğiklik ve basıklık değerlerin +1.5 ve -1.5 arasında çıkması ve $p > 0.05$ olması verilerin normal dağıldığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Skewness değeri -1,216 ile 0,847 arasında Kurtosis değeri ise 0.262 ile -0.929 arasında değiştiği gözlenmiştir. Bu da verilerin normal dağılım gösterdiği görülmektedir. Bundan dolayı değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemek için parametrik olan test ile analiz yapılmıştır. Ayrıca ölçeklere ilişkin iç tutarlılık geçerliliği ve güvenilirliği Cronbach Alpha (α) değeri hesaplanarak belirlenmiştir. Katılımcıların İslami Finans ile İlgili Genel Bilgi Düzeyi Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı (α) 0,74 ve Temel Finansal Ürünler/Araçlara İlişkin Bilgi Düzeyi Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı (α) 0,90'dır. Bu değer 0,70'den büyük olması ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2007). Her iki ölçek de güvenilir olduğu ve veriler normal dağıldığı saptandıktan sonra parametrik testler ile araştırmanın hipotezler test edilmiştir.

Katılımcıların cinsiyeti ile İslami Finans ile İlgili Genel Bilgi Düzeyi arasındaki ilişki Ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6. Cinsiyet ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin Ki-Kare Analizi

SORULAR-CİNSİYET	Pearson Ki- Kare	Sig (p)
1. Katılım Bankalarında sadece Müslümanlar işlem yapılabilir	2,98	,225
2. Ziraat Katılım Bankası bir Katılım Bankasıdır.	0,67	,966
3. Paranın herhangi bir değeri yoktur, sadece ölçü birimidir	0,68	,712
4. Katılım Bankaları kar ve zarar ortaklığına dayalıdır	1,87	,393
5. Türkiye'deki Katılım Bankaları aslında İslam Bankalarıdır.	4,32	,115
6. Katılım Bankaları, hür türlü proje/ürünü finanse edebilirler.	9,30	,010
7. Katılım Bankaları, Finansman Maliyet oranı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenir.	4,33	,115
8. Katılım Bankaları tasarruflar mutlak anlamda pozitif getiri sağlar.	4,07	,130
9. Faiz sadece İslam dininde yasaklanmıştır.	0,93	,627
10. Tekâfül Sistemi İslami Sigortacılıktır.	5,89	,034

Katılımcıların cinsiyeti ile İslami Finans okuryazarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında 6. ve 10. soru cinsiyet değişkeni ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Dolayısıyla H1 kısmen desteklenmektedir.

Katılımcıların eğitim değişkeni ile İslami Finans ile İlgili Genel Bilgi Düzeyi arasındaki ilişki Ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Tablo 7’de gösterilmektedir.

Tablo 7. Eğitim ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin Ki-kare Analizi

SORULAR-EĞİTİM	Pearson Ki- Kare	Sig (p)
1. Katılım Bankalarında sadece Müslümanlar işlem yapılabilir	26,26	,000
2. Ziraat Katılım Bankası bir Katılım Bankasıdır.	3,64	,724
3. Paranın herhangi bir değeri yoktur, sadece ölçü birimidir	14,87	,025
4. Katılım Bankaları kar ve zarar ortaklığına dayalıdır	27,26	,000
5. Türkiye’deki Katılım Bankaları aslında İslam Bankalarıdır.	21,15	,002
6. Katılım Bankaları, hür türlü proje/ürünü finanse edebilirler.	21,93	,001
7. Katılım Bankaları, Finansman Maliyet oranı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenir.	13,88	,031
8. Katılım Bankaları tasarruflar mutlak anlamda pozitif getiri sağlar.	10,82	,094
9. Faiz sadece İslam dininde yasaklanmıştır.	4,58	,597
10. Tekâfül Sistemi İslami Sigortacılıktır.	18,04	,006

Katılımcıların eğitimi ile İslami Finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında 1, 4, 5, 6, 7 v e 10. soru eğitim değişkeni ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir ($p < 0.05$). Dolayısıyla H2 desteklenmektedir.

Katılımcıların unvan/görev değişkeni ile İslami finans ile ilgili genel bilgi düzeyi arasındaki ilişki Ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar Şekil 17’de gösterilmektedir.

Tablo 8. Eğitim ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin Ki-kare Analizi

SORULAR- UNVAN/GÖREV	Pearson Ki- Kare	Sig (p)
1. Katılım Bankalarında sadece Müslümanlar işlem yapılabilir	13,32	,101
2. Ziraat Katılım Bankası bir Katılım Bankasıdır.	4,09	,848
3. Paranın herhangi bir değeri yoktur, sadece ölçü birimidir	5,86	,665
4. Katılım Bankaları kar ve zarar ortaklığına dayalıdır	10,14	,255
5. Türkiye’deki Katılım Bankaları aslında İslam Bankalarıdır.	7,91	,442
6. Katılım Bankaları, hür türlü proje/ürünü finanse edebilirler.	16,81	,032
7. Katılım Bankaları, Finansman Maliyet oranı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenir.	8,42	,393

Tablo 8 (Devam). Eğitim ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin Ki-kare Analizi

SORULAR- UNVAN/GÖREV	Pearson Ki- Kare	Sig (p)
8. Katılım Bankaları tasarruflar mutlak anlamda pozitif getiri sağlar.	10,60	,225
9. Faiz sadece İslam dininde yasaklanmıştır.	4,92	,765
10. Tekâfûl Sistemi İslami Sigortacılıktır.	10,08	,259

Katılımcıların unvan/görev ile İslami Finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında sadece 6. soru unvan/görev değişkeni ile istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir($p<0.05$). Dolayısıyla H3 ret edilmektedir.

Katılımcıların unvan/görev değişkeni ile İslami finans ile ilgili genel bilgi düzeyi arasındaki ilişki Ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Sonuçlar tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Görev Süresi ve İFOY İşleyişinin Bilinirliğine İlişkin ki-kare Analizi

SORULAR- GÖREV SÜRESİ	Pearson Ki- Kare	Sig (p)
1. Katılım Bankalarında sadece Müslümanlar işlem yapılabilir	1,06	,998
2. Ziraat Katılım Bankası bir Katılım Bankasıdır.	4,12	,845
3. Paranın herhangi bir değeri yoktur, sadece ölçü birimidir	3,57	,893
4. Katılım Bankaları kar ve zarar ortaklığına dayalıdır	11,20	,191
5. Türkiye’deki Katılım Bankaları aslında İslam Bankalarıdır.	9,05	,338
6. Katılım Bankaları, hür türlü proje/ürünü finanse edebilirler.	5,93	,655
7. Katılım Bankaları, Finansman Maliyet oranı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenir.	14,58	,068
8. Katılım Bankaları tasarruflar mutlak anlamda pozitif getiri sağlar.	4,13	,845
9. Faiz sadece İslam dininde yasaklanmıştır.	7,18	,517
10. Tekâfûl Sistemi İslami Sigortacılıktır.	6,56	,584

Katılımcıların görev süresi ile İslami finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında görev süresi değişkeni ile istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmektedir ($p>0.05$). Dolayısıyla H4 reddedilmektedir.

Katılımcıların finansal okuryazarlık ile ilgili algılarının minimum ve maksimum değeri, ortalamaları ve standart sapmaları ile ilgili bilgileri Tablo 10’da yer almaktadır.

Tablo 10. Betimleyici İstatistikler

SORULAR	N	Min.	Max.	Ort.	SS
Katılım Bankalarında sadece Müslümanlar işlem yapılabilir	122	1	3	2,57	,630
Ziraat Katılım Bankası bir Katılım Bankasıdır.	122	1	3	1,28	,564
Paranın herhangi bir değeri yoktur, sadece ölçü birimidir	122	1	3	1,88	,699
Katılım Bankaları kar ve zarar ortaklığına dayalıdır	122	1	3	1,57	,704
Türkiye’deki Katılım Bankaları aslında İslam Bankalarıdır.	122	1	3	2,23	,690
Katılım Bankaları, hür türlü proje/ürünü finanse edebilirler.	122	1	3	1,77	,678
Katılım Bankaları, Finansman Maliyet oranı Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından belirlenir.	122	1	3	2,61	,567
Katılım Bankaları tasarruflar mutlak anlamda pozitif getiri sağlar.	122	1	3	2,16	,704
Faiz sadece İslam dininde yasaklanmıştır.	122	1	3	2,52	,815
Tekafül Sistemi İslami Sigortacılıktır.	122	1	3	1,78	,522
Toplam	122			20,37	

Katılımcıların beklenen en yüksek puan 30’dur (soru sayısı X maksimum puan=10x3=30). Katılımcıların beklenen en düşük puan 10’dur (soru sayısı X minimum puan=10x1=10). Katılımcıların beklenen ortalama puan ise maksimum puanın yarısı olan 15 puandır. Tablo 9’a bakıldığında bu puanın 20,37 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla “H5: Diyanet personelin İslami finansal okuryazarlık düzeyleri yüksektir”. Hipotezi desteklenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İslam'ın ekonomik yapısının ortaya çıkış süreci İslam'ın ekonomik yapısı mantıksal olarak İslam'ın doğumundan sonra, yani İslam'ın doğuşundan sonra başlamıştır. Hz. Muhammed (s.a.v) peygamber olduktan sonra ortaya çıktığı düşünülebilir. İslam'ın gelişinden sonra ekonomik yapının nasıl şekillenmeye başladığı, nasıl geliştiği ve bu değişimlerin toplumda ne gibi değişimlere yol açtığı önemlidir. Söz konusu ihtiyaçtan hareketle yaptığımız çalışmada elde edilen sonuçları maddeler halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

– İslam'ın ekonomik yapısı, mevcut ekonomik yapıdan farklı bir mantığa dayanmaktadır ve bu yapıyı anlamak için bu mantık çerçevesinde bakmak gerekir. Özellikle Kur'an'da anlatıldığı şekilde ölçüldüğünde çok farklı bir ekonomik yapının temellerin olması dikkat çekicidir.

– İslam ekonomisi fıkıh usulü çerçevesinde ele alınmaktadır. Fıkıhta kaynaklar, birincil hükümler ve ikincil (özel) hükümler olmak üzere iki grupta ele alınır. Birincisi, İslam'ın özü olan kitap, sünnet, icma ve kıyastır.

– İslam dininde adalete dayalı bir ortam teşvik edildiğinden ribânın verimsiz ve sömürücü bir kavram olduğu kabul edilmekte ve enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik istikrarsızlıklara neden olarak ülkelerin sosyal ve altyapı gelişimlerini de engellediğine inanılmaktadır.

– İslami finansman modellerinin ilk kategorisinde muşâreke ve mudârebe gibi sözleşmeleri içeren ve finansal kuruluş ile müşteri arasında kâr/zarar paylaşımı yapılan ortaklık düzenlemeleri yer almaktadır. İkinci kategori ise Murâbaha, İcâre, İstisnâ, selem, teverruk ve karz-ı hasen gibi satış veya kiralama sözleşmelerinden oluşmaktadır.

– Katılım Bankaları, faizsiz sistem üzerine kurulu olan ve öncesinde finans kurumu olarak nitelendirilen bankalardır. Katılım Bankaları daha çok ticari kredilerin sisteme uyarlanması ile üretimin desteklenerek ülke ekonomisini kalkındırmaya yönelik faaliyette bulunmaktadır.

– İslami finans modellerinde en yaygın olarak kullanılan Murabaha yöntemidir. İslami bankacılıkta bir malın maliyetinin üzerine kâr marjı eklenerek satılması şeklinde uygulanan bu yöntem, emtia ve diğer malların satın alınmasında en sık kullanılan sözleşmelerin başında gelmektedir.

– Finansal okuryazarlığı; bireylerin tasarruf, kredi kartı kullanımı, yatırım, menkul kıymetler gibi çeşitli finansal kavramlarla ilgili bilgilerinin olması ve sahip oldukları bu bilgileri yeri gelince kullanabilme yeteneği olarak tanımlanmıştır.

– İslami finansal okuryazarlığı, İslami finansın esaslarını, finansal ürün ve hizmetleri, İslami kuralları bilme ve bu bilgi ve farkındalığı finansal kararlarında kullanma şeklinde tanımlamıştır.

– Finansal seçimlerde bulunacak olan bireylerin en doğru kararı verebilmeleri, finansal sistem içerisinde sunulan alternatiflere yönelik farkındalığa ve bilgiye sahip olmasına ve bu şekilde finansal tutum ve davranışlarına yön vermelerine bağlıdır. Bu kapsamda “Faizsiz Finansal Okuryazarlık” kavramı, önem kazanmaktadır. Bireylerin faizsiz finansal okuryazar olmaları, finansal sisteme katılımlarında belirleyici rol oynamaktadır.

– Yapılan anket çalışmasında; Türkiye’nin Manisa ilinde görev yapan diyanet personelinin demografik özellikleri ile İslami finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

– Katılımcıların yarısından fazlası katılım bankaları ve konvansiyonel (faizli) banka arasında uygulamada bir fark olduğunu belirtmişler (%53,3).

– Katılımcıların vatandaş tarafından İslami finans kuruluşları ve katılım bankacılığı ile ilgili yılda bir kez sorular sorulduğunu belirtmişler (%38,5).

– Katılımcılar bakıldığında diyanet personeline en çok sorulan sorunun Katılım Bankalarının Finansmanları (%27,1) ile ilgili olduğu görülmektedir.

– Katılımcıların yarısına yakınının SUKUK, SAFKA, MÜŞAKAT VE MUGARASE ve MÜZARA finansal araçlarını hiç duymadıklarını ifade etmişler. Katılımcıların nerdeyse yarısından fazlasının KATILIM HESABI, VADELİ MEVDUAT, TAHVİL, LEASİNG, RİBA, KATILIM ENDEKSİ ve HİSSE SENEDİ finansal araçlarını sadece duyduklarını ifade etmişler. Katılımcıların nerdeyse tamamının FAİZ, RİBA, KARZ-I HASEN ve AKİT finansal araçları hakkında bilgilerinin olduklarını ifade etmişler.

– Katılımcıların unvan/görev ile İslami Finansal okuryazarlık arasındaki ilişkiye bakıldığında unvan değişikliğine göre okuryazar oranlarının değiştiği görülmektedir.

Öneriler;

Çalışmada elde edilen bulgu ve çıkan sonuçla ilgili olarak literatüre, ankette söz konusu olan kuruma ve ilgili taraflara ve bundan sonra araştırma yapacaklara bazı öneriler getirilebilir. İlgili öneriler aşağıda belirtilmiştir:

– Literatürde genişçe yer alan İslami İktisadı kavramı, İslami Finansman çeşitleri ve İslami Finans Okur yazarlığı konularıyla ilgili yapılan çalışmaların bir düzen şeklinde toparlanması daha doğru olacaktır.

– Yaptığımız anket neticesinde elde ettiğimiz bulgular çerçevesinde sorulara cevap veren Manisa İli Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin İslami Okur yazarlığı olan duyarlılıklarının değişkenlik gösterdiği görülmüştür. Bu değişkenlerin farklı sebeplerden kaynaklanması bize özellikle personelin bu konuda daha çok bilgi edinme ve duyarlılıklarının artması için personele yönelik bazı Hizmet içi eğitim seminerleri düzenlenerek farkındalıklarının artırılması gerekmektedir.

– Yine tezimizde vurguladığımız üzere İslam İktisadı kavramının daha iyi anlaşılması için Kuruma alınan personelin eğitim süreçleri yani İmam Hatip okulları, Ön lisans ve Lisans dönemlerinde bazı iktisat kavramlarına hakim olmaları için eğitim süreçlerinde ders olarak hem konvansiyonel iktisat ile

– Ticaret İslam Hukuku derslerinin beraberce okutulması elzemdir.

– DİB ve Üniversitelerin İslam İktisadı Bölümleri ile bir protokol imzalayarak alnında uzman kişilerce kurum personeline seminer eğitimi düzenlenmeli ve personel bilinçlendirilmelidir.

– Katılım Bankalarının işleyiş ve finansman çeşitlerinin daha iyi anlatılması için DİB bu konuda Katılım Bankasından edineceği kişilerle personeline bilinçlendirme toplantısı düzenleyebilir.

– Özellikle anket sonucunda da gördüğümüz gibi son dönemlerin özellikle dikkat çeken borsa, kripto para ve vadeli mevduat hesabı konularının artık İslam Hukuku çerçevesinde izah edilerek personel bu konuda yine alnında uzman kişilerce bilgilendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdul-Rahman, Y. (2014). *The Art of RF (Ribâ -Free) İslamic Banking and Finance: Tools and Techniques for Community-Based Banking*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Acaravcı Kakilli, S. ve Bediroğlu, K. (2019). Finansal Okuryazarlık: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Üzerine Uygulama, *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 7(2), 30-51.
- Adam, A., M., Frimpong, S. & Boadu, M. O. (2017). Financial Literacy and Financial Planning: Implication for Financial Well-Being of Retirees. *Business and Economic Horizons*, 13(2), 224-236.
- Ağaç, S. (2020). *Dijital Okuryazarlığın Finansal Okuryazarlık Üzerine Etkisi: Batı Akdeniz Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ahmad, N & Haron, S. (2002). Perceptions of Malaysian corporate customers towards İslamic banking products and services. *International Journal of İslamic Financial Services*, 3(4), 13-29.
- Ahmed, H. (2017). *Contribution of İslamic Finance to the 2030 Agenda for Sustainable Development*. United Nations: Secretariat.
- Ainley, M., Mashayekhi, A., Hicks, R., Rahman, A., & Ravalia, A. (2007). İslamic Finance in the UK: Regulation and Challenges. *The Financial Services Authority (FSA)*, 1-31.
- Akın, F.ve Ece, N. (2010). İslami Finans Sistemi İçerisinde İslami Bankacılığın Yeri ve Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi. *Mevzuat Dergisi*, 13 (151), 4-5.
- Alam, N. & Rizvi, S. A. (2017). *İslamic Banking: Growth, Stability and Inclusion*. London: Palgrave.
- Alharbi, A. (2016). Development of İslamic Finance in Europe and North America: Opportunities and Challenges. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 109-136.
- Alharbi, A. T. (2017). Determinants of İslamic Banks’ Profitability: International Evidence. *International Journal of İslamic and Middle Eastern Finance and Management*. 10 (3), 331-350.
- Alkaya, A. ve Yağlı, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık-Finansal Bilgi, Davranış ve Tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(40). 585-599.
- Alrifai, T. (2015). *İslamic Finance and the New Financial System: An Ethical Approach to Preventing Future Financial Crises*. Singapore: John Wiley & Sons Pte. Ltd.
- Altüriyki, A. (2009). *İslam Ekonomisi*. Riyad: Aljirisi Yayınları.
- Anaç T, F. K. (2017). Katılım Bankacılığı Sektöründe Bireysel Müşterilerin Banka Tercih Nedenleri Üzerine Bir Araştırma: İstanbul Örneği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 75-94.
- Anca, C. (2010). “Investing with Values. In: Ethical Investment versus İslamic Investment”. M. Khan and M. Porzio (Ed.). *İslamic Banking and Finance in the European Union: A Challenge* (ss. 128-147). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Arslan, Ö. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 227-257.
- Ashraf, D. (2016). Does Shari’ah Screening Cause Abnormal Returns? Empirical Evidence from İslamic Equity Indices. *Journal of Business Ethics*, 134 (2), 209- 228.

- Askari, H., Iqbal, Z., Krichene, N. Ve Mirakhor, A. (2010). *The Stability of Islamic Finance: Creating a Resilient Financial Environment for a Secure Future*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Atkinson, A. ve Messy, F. A. (2012). Measuring Financial Literacy. *Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*.
- Aydın, Alev Dilek (2018). Türkiye'de Finans Eğitimi ve Finansal Okuryazarlık Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme. *Ekonomi Maliye İşletme Dergisi*, 1(1), 12-20.
- Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance*. West Sussex: John Wiley & Sons Ltd.
- Balala, M. H. (2010). *Islamic Finance and Law: Theory and Practice in a Globalized World*. London: I.B. Tauris Co Ltd
- Barış, S. ve Şahin, M. (2018). Kamu Çalışanlarında Finansal Okuryazarlık. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 79-98.
- Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bayrakdaroğlu, A. ve Bilge, S. (2018). Kadınlarda Finansal Eğitimin Finansal Okur-Yazarlık Üzerindeki Etkisine Yönelik Bir Araştırma. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 19(42), 97-119.
- Bediroğlu, K. (2019). *Finansal Okuryazarlık: Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- Bekerci, N. E. (2018, Ocak). *İslami Finansal Okuryazarlık: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi'nde Bir Alan Araştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Belouafi, A. Belabes, A. ve Trullols, C. (2012). *Islamic Finance in Western Higher Education: Developments and Prospects*. London: Palgrave Macmillan.
- Bhatti, M. I., Al Rahaleh, N., & Qadri, H. (2020). "Recent Development in Islamic Finance and Financial Products". In *The Growth of Islamic Finance and Banking*. (Ed: Hussain Mohi-ud-Din Qadri & Ishaq Bhatti), ss. 32-49. Abingdon: Routledge.
- Bley, J., & Kuehn, K., Conventional versus Islamic finance: student knowledge and perception in the United Arab Emirates. *International Journal of Islamic Financial Services*, 5(4), 2004, 17-30.
- Bozkurt, E., Toktaş, Y. ve Altınar, A. (2019). Türkiye'de Tasarruf ve Finansal Okuryazarlık Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(72), 1580-1605.
- Bruhn, M., Leão, Luciana, D. S., Legovini, A., Marchetti, R. & Zia, B. (2016). The Impact of High School Financial Education: Evidence From a Large- Scale Evaluation in Brazil. *American Economic Journal: Applied Economics*, 8(4), 256-95.
- Camgöz, M. (2018). Sermaye Piyasasında İslami İlkeler: Seçilmiş Finansal Varlıklar ve Operasyonel İşlemler Üzerine Bir İnceleme. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (2), 1-11.
- Canbaz, M.F. (2018). *İslami Finans Aracı Olarak Karz-ı Hasen ve Katılım Bankaları İçin Bir Model Önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Cansever, D. ve Kızıldağ, D. (2021). Kadın Girişimcilerin Finansal Sosyalleşimi ve Finansal Okuryazarlığı Üzerine İzmir İlinde Bir Araştırma. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 881-905.
- Chapra, M. U. (1985). *Towards Just Monetary System*. Leicester: The Islamic Foundation.
- Chen, H. & Volpe, R. (2002). Gender Differences in Personal Financial Literacy Among College Students, *Financial Services Review*, 11(1), August, pp. 289- 307.

- Contuk, F.Y. (2018). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Durumunu Etkileyen Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Örneği. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (77), 115-136.
- Coşkun, S. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Algıları Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 2247-2258.
- Çobanoğlu, Ş. (2013). *İslam Ekonomisi*. İstanbul: Yediveren Yayınları.
- Çömlekçi, İ. (2017). İslami Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi: Katılım Bankaları Müşterileri Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1423-1439.
- Dağdelen, T. (2017). *Finansal Okuryazarlık Düzeyinin Belirlenmesi ve Aydın İlindeki Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Üzerine Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler, Aydın.
- Debbaoğlu, A (1979). *İslam İktisadına Giriş (1)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Demirkol, Ö. F. ve Erduru, İ. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma: Harran Üniversitesi Örneği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(4), 12-26.
- Dew, J. & Xiao, J.J., The Financial Management Behavior Scale: Development and Validation. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 22(1), 2011, (43-59).
- Doğan, M. B. A. (2020). İslami finans okuryazarlığı ve finansal tercihlere etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 14(1), 69-98.
- Durak, İ. M.B. (2017). Banka Seçiminde Müşteri Tercihleri: Katılım Bankaları Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *The Journal of Social Science*, 60-70.
- Durmuş, M. E., Yardımcıoğlu, F. (2018). İlahiyat Öğrencileri Ne Kadar İslami Finans Okuryazarı?. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi* 6(1), 167- 183.
- Dusuki, A. W. (2009). *Challenges of Realizing Maqasid Al-shari'ah (Objectives of Shari'ah) in the Islamic Capital Market: Special Focus on Equity-based Sukuk Structures*. International Shari'ah Research Acedemy for Islamic Finance (ISRSA).
- El Tiby, A. M., ve Grais, W. M. (2015). *Islamic Finance and Economic Development Risk Management, Regulation, and Corporate Governance*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Elfakhani, S., Hassan, M.K., & Sidani, Y. (2005). Comparative Performance of Islamic Versus Secular Mutual Funds. *Presentation at the Economic Research Forum Conference in Cairo*, May, 19–21 2005, Egypt.
- Er, B. ve Çetintaş, M. (2018). İşçilerde Finansal Okuryazarlık: Finansal Bilgi, Tutum ve Davranış Eksenli Bir Araştırma. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 61-71.
- Erdem, M. ve Tatlı, H. (2020). *Teorik ve Pratik Bakımdan Dünya'da ve Türkiye'de İslami Finans*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Erden, E. ve Kaya, M. (2022). Perakende Sektörü Çalışanlarının Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Analizi, *Uluslararası İşletme, Ekonomi ve Yönetim Perspektifleri Dergisi (IJBEMP)*, 6(1), 105-128.
- Eren, İ. (2013). *Din-Ekonomi İlişkisi: İslam'ın Sosyo-Ekonomik Yapısı İçerisinde İnfak Kurumunun Oluşum Sürecinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ergün Bahadır, Şahin Arzu ve Ergin Erhan (2014). Finansal Okuryazarlık: İşletme Bölümü Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 847-864.

- Eskici, Y. (2014). *Seçilmiş Ülke Örnekleriyle Finansal Okuryazarlığın Önemi ve Tasarruflar Üzerindeki Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Eskicioğlu, O. (1999). *İslam ve Ekonomi (1)*. İzmir: Çağlayan Matbaası.
- Gait, A. & Worthington, A. C (2007). A Primer on Islamic Finance: Definitions, Sources, Principles and Methods. University of Wollongong. *School of Accounting and Finance Working Paper Series*, 07(5), 2007.
- Goitein, S. D. (2010). *Studies in Islamic History and Institutions*. Leiden: Brill.
- Goyal, K. & Kumar, S. (2020). Financial literacy: A Systematic Review and Bibliometric Analysis. *International Journal of Consumer Studies*, 45(1), 1- 26.
- Gök, B. ve Coşkun, A. (2020). Z Kuşağının Finansal Okuryazarlık Eğilimlerinin İncelenmesine İlişkin Bir Araştırma. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6(1), 356-366
- Gökmen, H. (2012). *Finansal Okuryazarlık*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Gönen, E. ve Özmete E. (2007). Finansal Refah: Finansal Yönetim Sürecinden Duyulan Tatmin, Finansal Davranışlar ile Öz-saygı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Aile ve Toplum Eğitim- Kültür ve Araştırma Dergisi*, 9(11), 57-70.
- Güler, E. (2021). *Akademisyenlerin Davranışsal Önyargıları ile Finansal Okuryazarlık Düzeyleri Arasındaki İlişki: Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat.
- Güvenç, H. (2017). Öğretim Programlarımızda Finansal Okuryazarlık. *İlköğretim Online*, 16(3), 935-948.
- Habib, S. F. (2018). *Fundamentals of Islamic Finance and Banking*. West Sussex: John Wiley.
- Hastings, J., MaDrian, B. William Skimmyhorn (2013). Financial Literacy, Financial Education and Economic Outcomes, *Annual Review of Economics*, 5(1), 347- 373.
- Hilgert Marianne, Hogarth Jeanne & Beverly, S. (2003). Household Financial Management: The Connection Between Knowledge and Behavior. *Federal Reserve Bulletin*, 89(7), 309-322.
- Ho Maxwell Chun Sing and Lee Daphnee Hui Lin (2020). “School Banding Effects on Student Financial Literacy Acquisition in a Standardised Financial Literacy Curriculum”, *The Asia-Pacific Education Researcher*, 29, 377-391.
- Hussain, J., Salia, S. & Karim, A. (2018). Is Knowledge that Powerful? Financial Literacy and Access to Finance: An Analysis of Enterprises in the UK. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 25(6), 985- 1003.
- Ibrahim, A. A. (2007). The Rise of Customary Businesses in International Financial Markets: An Introduction to Islamic Finance and the Challenges of International Integration. *American University International Law Review* 23 (4), 661-732.
- Iqbal, Z. & Mirakhor, A. (2011). *An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Jamaldeen, F. (2012). *Islamic Finance for Dummies*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Kacı, T. (2020). Katılım Bankacılığında Uygulanan Finansal Kiralama Yöntemindeki Risk Faktörünün İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (3), 454-466.
- Kamso, N. (2013). *Investing in Islamic Funds: A Practitioner's Perspective*. Singapore: John Wiley & Sons
- Karadeniz, E., Koşan, L., Gecgin, E., ve Beyazgül, Mehmet. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Analizi: Kafkas Üniversitesi

- Sarıkamış Kampüsünde Bir Araştırma. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 325-346.
- Karahöyük, M. (2013). Din ve Ekonomi İlişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 2015-2016
- Karakuş, T. F. (2019). *Genel Olarak Finansal Okuryazarlık ve İslami Finansal Okuryazarlık: Adana İlinde Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Kasımoğlu, M., Yetgin, F., ve Küçükçolak, A. (2018). Kira Sertifikaları, Türkiye Tecrübesi ve Bir Vaka Çalışması. *İstanbul İktisat Dergisi*, 68(1), 1-44.
- Kayed, N. R. (2006). *İslamic Entrepreneurship: A Case Study of the Kingdom of Saudi Arabia*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Massey University. New Zealand.
- Kayed, N. Rasem (2008). Appraisal of the Status on Research on Labor Economics in the İslamic Framework. *King Abdulaziz University İslamic Economics Institute*, 183- 197.
- Kazancı, F. (2016). Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2: 7-16.
- Keleş, Y. (2020). Katılım Bankacılığı: Yapı, Uygulama ve Yasa Bağlamında Temel Sorunlar. *International Journal of İslamic Economics and Finance Studies*, 357-388.
- Kettel, B. (2011). Definition of İslamic Banking. *Introduction to İslamic Banking and Finance*. 2011, 31-42.
- Kettel, B. (2011). *The İslamic Banking and Finance Workbook: Step-by-step Exercises to Help You Master the Fundamentals of İslamic Banking and Finance*. West Sussex: John Wiley & Sons.
- Keşer, M. (2020). Türkiye'de Katılım Bankacılığının Gelişimi Üzerine Bir Değerlendirme: 2015-2019 Dönemi Analizi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 117-127.
- Khan, M. A (2003). *İslamic Economics and Finance*. London: Routledge.
- Khorshid, A. (2009). Basic Elements of İslamic Finance. In *Euromoney Encyclopedia of İslamic Finance*. (Ed: Aly Khorshid), ss. 3-19. London: Euromoney Institutional Investor PLC.
- Kılıç, Y., Ata, A. ve Seyrek, İ. (2015). Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 129-150.
- Kılınç, E. ve Antepli, A. (2020). Bazı Sosyo-Demografik Değişkenler Açısından Kamu Çalışanlarının Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin İncelenmesi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (43), 95-109.
- Kocabıyık, T. ve Teker, T. (2018). Finansal Okuryazarlık: Süleyman Demirel Üniversitesi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 117-144.
- Kraty, B (Ed.). *Structuring İslamic Finance Transactions*. London: Euromoney Books
- Krichene, N. (2012). *İslamic Capital Markets: Theory and Practice*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Kur'an, T. (2004). *İslam and Mammon the Economic Predicaments of İslamism*. New Jersey: Princeton University Press.
- Kur'an, T. (2018). İslam and Economic Performance: Historical and Contemporary Links. *Journal of Economic Literature*, 56 (4), 1292-1359.
- Lahsasna, A. (2014). *Shari'ah Non-Compliance Risk Management and Legal Documentations in İslamic Finance*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Lahsasna, A., Hassan, K. M., & Ahmad, R (2018). *Forward Lease Sukuk in İslamic Capital Markets*. Switzerland: Palgrave Macmillan.

- Luksander, A., Beres, D., Huzdik, K. & Nemeth, E. (2014). Analysis of the Factors that Influence the Financial Literacy of Young People Studying in Higher Education. *Public Finance Quarterly*, 220-241.
- Mandell, L. & Klein, L. S. (2007). Motivation and Financial Literacy. *Financial Services Review* (16), 105-116.
- Mandell, L. (2008). Financial Literacy of High School Students. In *Handbook of Consumer Finance Research*, (pp.163-183), London. Springer.
- Marifa, A. (2014). *İslamic Banking & Fianance, Principles and Practices*. India: Marifa Academy.
- Mason, C. & Wilson, R. (2000). *Conceptualising Financial Literacy*. Loughborough University Institutional Repository: Business School.
- Millar, R. (2014). "Religious Foundations of İslamic Finance". In *İslamic Finance: A Guide for International Business and Investment*. (Ed: Roderick, M. & Habiba, A.), ss. 3-8, London: GMB Publishing Ltd.
- Mirakhor, A. & Bacha, O. I. (2013). *İslamic Capital Markets: A Comparative Approach*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Molyneux, P. & Iqbal, M. (2005). *Banking and Financial Systems in the Arab World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nano, D. & Polo, A. (2016). Academic Status Differences in Financial Literacy among Albanian University Students. *Euro Economica*, 35(1), 75- 82.
- Nawi, F. A. M., Daud, W. M. N. W., Ghazali, P. L., Yazid, A. S., & Shamsuddin, Z. (2018). İslamic Financial Literacy: A Conceptualization And Proposed Measurement. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(12), 629-641.
- Omar, A., Abduh, M., & Sukmana, R. (2013). *Fundamentals of İslamic Money and Capital Markets*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Onur, N. ve Nazik, H. (2014). Öğretmenler İçin Bireysel Finans Alanında Finansal Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi (FTÖ): Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması. *Vocational Education*, 9(4), 90-99.
- Oshodi, B. (2014). *An Integral Approach to Development Economics: İslamic Finance in an African Context*. Burlington: Gower Publishing Company.
- Özal, A. K., "İslam Kalkınma Bankası". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c. 23, TDV Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 47-48.
- Özcan, S. ve Elitaş, C. (2015). Finansman Aracı Olarak Sukuk ve Muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 17 (3), 559-586.
- Özdemir, F.S., Bengü, H., Bulut, E. ve Çelik, S. (2021). Bilim İnsanlarının Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma: Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Örneği, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 449-482.
- Özen, E. ve Kaya, Z. (2015). "Finansal Okuryazarlık Seviyesinin Ölçülmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma (Measuring of Financial Literacy: An Investigation on Undergraduate Students)", 19. *Finans Sempozyumu*, 21-24 Ekim 2015, Çorum.
- Özkale, A. (2018). *Finansal Okuryazarlık ve Matematiksel Okuryazarlık Perspektifinde Türkiye ve Kanada (Ontario) Öğretim Programlarının İncelenmesi ve Bir Model Önerisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Öztürk, E. ve Demir, Y. (2015). Finansal Okuryazarlık ve Para Yönetimi: Süleyman Demirel Üniversitesi Akademik Personel Üzerine Bir Uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (68), 113-134.

- Öztürk, F. (2008). *Bazı İslam İktisat Kaynaklarının Çağdaş İktisat Yönünden Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Öztürk, M. (2013). *İktisadi Sistemlerde Bölüşüm ve Ortaklık Ekonomisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Öztürk, M. ve İnan, Ş. (2014). İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2): 36.
- Porzio, C. (2010). "İslamic Banking Versus Conventional Banking". In *Islamic Banking and Finance in the European Union: A Challenge*. (Ed: M. Khan and M. Porzio), ss. 91-111. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Prawitz, A.İ. (2006). Incharge Financial Distress/Financial Well-Being Scale: Development, Administration, and Score Interpretation, *Journal of Financial Counseling and Planning*, 17(1), 34-50.
- Rai, K., Dua, S., & Yadav, M. (2019). Association of Financial Attitude, Financial Behaviour and Financial Knowledge Towards Financial Literacy: A Structural Equation Modeling Approach, *FIIB Business Review*, 8(1), 51-60.
- Robb, Cliff., & Sharpe, D. (2009). Effect of Personal Financial Knowledge on College Students' Credit Card Behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning*, 20(1), 25-40.
- Said, P. (2008). Islamic Alternatives to Conventional Finance. In *Islamic Finance: A Guide for International Business and Investment*. (Ed: Roderick, M. & Habiba, A.), ss. 13-20, London: GMB Publishing Ltd.
- Salem, R. A. (2013). *Risk Management for Islamic Banks*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Sapuan, N. M. (2016). An Evolution of Mudârebeh Contract: A Viewpoint from Classical and Contemporary Islamic Scholars. *Procedia Economics and Finance*, (35), 349-358.
- Sarıgül, H. (2015). Finansal Okuryazarlık Tutum ve Davranış Ölçeği: Geliştirme, Geçerlik ve Güvenirlik, *Journal of Management and Economics Research*, 13(1), 200-218.
- Sarıgül, H. (2019). *A'dan Z'ye Finansal Okuryazarlık*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıtaş, T. (2013). *İslam Toplumunda Emek ve Sermaye*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Selik, M. (1981). *Kapitalizm Sosyalizm Azgelişmiş Ülkeler ve İktisadi Kalkınma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Setiawati, R., Nidar, S. R., Anwar, M. & Masyita, D. (2018). Islamic financial literacy: Construct process and validity. *Academy of Strategic Management Journal*, 17(4), 1-12.
- Seyedian, M. & Yi, T. (2011). Improving Financial Literacy of College Students: A Cross-Sectional Analysis. *College Student Journal*, 45(1), 177-189.
- Seyfettin Erdoğan, Ayfer Gedikli ve Durmuş Ç. Yıldırım (Ed.), *İslam Ekonomisi ve Finansı*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2006). *İktisat Biliminin Temelleri*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Sezer, D. ve Demir Sezgin (2015). Yatırımcıların Finansal Okuryazarlık ve Bilişsel Yetenek Düzeylerinin Psikolojik Yanılsamalar ile İlişkisi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66), 69-88.
- Shanmugam, B., & Zahari, Z.R. (2009). *A Primer on Islamic Finance*. Charlottesville: Research Foundation Publications of CFA Institute.
- Shawamreh, C. (2013). "The Legal Framework of Islamic Finance". In; *Contemporary Islamic finance: Innovations, Applications, and Best Practices*. (Ed: Karen, H. A.), ss. 39-61. New Jersey: John Wiley & Sons.

- Sheng, A., & Singh, A. (2012). İslamic Finance Revisited: Conceptual and Analytical Issues from the Perspective of Conventional Economics. *Working Paper, Centre for Business Research, University of Cambridge*. 430(1).
- Siddiqui, F. (2013). "Takaful". In; *Contemporary İslamic Finance: Innovations, Applications, and Best Practices*. (Ed: Karen Hunt-Ahmed), ss. 203-214. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Sohn, S. J., So-Hyun, G., John, L., & Kim, M, (2012). Adolescents' Financial Literacy: The Role of Financial Socialization Agents, Financial Experiences, and Money Attitudes in Shaping Financial Literacy Among South Korean Youth. *Journal of Adolescence*, (35), 969- 980.
- Sümer, S. ve Gövdeli, T. (2020). Finansal Okuryazarlık ve Finansal Davranış Üzerine Bir Çalışma. *Oltu Beşeri ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 86-98.
- Şahin, M. (2017). *Finansal Okuryazarlığın Tasarruf Davranışları Üzerine Etkileri: Tokat İlinde Kamu Çalışanları Üzerine Bir İnceleme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Tabakoğlu, A. (2008). *İslam İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tabakoğlu, A. (2010). *Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam'daki Algılanışı*. Ankara: Konrad- Adenauer-Stiftung Yayını.
- Tabakoğlu, A. (2016). *İslam İktisadına Giriş (4)*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Taft, M. K., Hosein, Z. Z., Mehrizi, S., Mohammad, T. & Roshan, A. (2013). The Relation between Financial Literacy. *Financial Wellbeing and Financial Concerns. International Journal of Business and Management*, 8(11), 63-75.
- Taş, Ö. (2019). *TR83 Bölgesindeki Üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerinin Karşılaştırması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Temizel, F. ve Bayram, F. (2011). Finansal Okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1), 73-86.
- Thomas, A., Kraty, B., Cox, S., Oliver, L. & Hussain, M. (2005). Introduction: The Origins and Nature of the Islamic Financial Market. In *Structuring İslamic Finance Transactions* (pp. 1-11). London: Euromoney Books.
- Tiby, A. M. (2011). *Introduction to İslamic Banking*. İslamic Banking: How to Manage Risk and Improv.
- Tripp, C. (2006). *İslam and the Moral Economy: The Challenge of Capitalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Turhan, G. T. (2021). Dijital Okuryazarlığın Finansal Okuryazarlığa Etkisi: Üniversite Öğrencileri Örneği. *Proceedings of 12 th SCF International Conference on Contemporary Issues in Social Sciences*, Antalya. (ss.292-302).
- Tüzel, S. (2010). Görsel Okuryazarlık. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (27), 691- 705.
- Varcoe, K., Fitch, Paula. (2003). Monet Talks: A Program to Improve Financial Literacy of Teens. *International Journal of Consumer Studies*, 218-251.
- Venardos, A. M. (2006). *İslamic Banking and Finance in South-East Asia: Its Development and Future*. Singapore: World Scientific.
- Visser, H. (2009). *İslamic Finance: Principles and Practice*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Vogel, F. E. (2010). "İslamic Finance: Personal and Enterprise Banking". In *İslamic Banking and Finance in the European Union: A Challenge*. (Ed: Khan, M., & Porzio, M.), ss. 40-60. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

- Warde, I. (2000). *İslamic Finance in the Global Economy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Willis, L. (2008). Against Financial Literacy Education. *Iowa Law Review*, (94), 197-285.
- Wilson, R. (2004). Overview of the Sukuk Market. In *İslamic Bonds: Your Guide to Issuing, Structuring and Investing in Sukuk*. (Adam, N. & Thomas, A.), ss. 3- 17. London: Euro Money Books.
- Wouters, P. (2013). Elements of İslamic Wealth Management. In *Contemporary İslamic finance: Innovations, Applications, and Best Practices*. (Ed: Karen, H.-A.), pp. 147-169. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Yardımcıoğlu, M., Ayriçay, Y., & Coşkun, S. (2014). İslami Finans Çerçevesinde Menkul Kıymetleştirilmiş Varlık; Sukuk Dünya ve Türkiye Piyasası İncelemesi. *Sütçü İmam Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 4 (1), 157-174.
- Yıldırım, D. & Özbek, A. (2021). Erken Dönem Ekonomi Eğitimi ve Finansal Sosyalleşimin Finansal Okuryazarlık Düzeyine Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 694-710.
- Yılmaz, E. & Aslan, T. (2020). Finansal Okuryazarlık ve Siirt Üniversitesi Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (87), 181-202.
- Yılmaz, E. (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (61), 81-100.
- Yılmaz, F. (2011). *İslam Ekonomisi Felsefesi (1)* Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yılmaz, H. & Kaymakçı, T. (2021). Finansal Davranışlar ve Finansal Okuryazarlık İlişkisi, *Akademik Hassasiyetler*, 8(15), 141-164.
- Zaman, A. (2019). *İslam İktisadının Güncel Durumu* (Çev: Kütük, Ş). İstanbul: İktisat Yayınları.
- Zamorski, B. (2003). The Role of Scholarship and Research in Teaching and Learning in Higher Education. Paper Presented at International Conference. Lithuanian Norwich: United Kingdom.
- Zeynelova, G. (2019). *Bireylerin Finansal Okuryazarlık ve Finansal Erişim Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma*. Bakü Şehri Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, Sakarya.
- Zeytinoglu, E (1985). *Ekonomik sistemler (2)*. İstanbul: Fatih Yayınevi Matbaası.